

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЮРКІВ МАРТА ТАРАСІВНА

УДК 343.341.4(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я
ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 081 – «Право»

Галузь знань 08 – «Право»

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. Т. Юрків

Науковий керівник: Пасєка Олексій Федорович – кандидат юридичних наук,
доцент

Львів – 2026

АНОТАЦІЯ

Юрків М. Т. Відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю (081) «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ; спеціалізована вчена рада Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному аналізу кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів в Україні. Актуальність теми зумовлена підвищенням рівня суспільної конфліктності, зростанням випадків насильства щодо працівників правоохоронних органів, а також трансформацією безпекових функцій держави в умовах збройної агресії, що обумовлює необхідність удосконалення кримінально-правового механізму їх захисту.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та вдосконалення кримінально-правових засад відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. Для досягнення цієї мети здійснено комплексний і системний аналіз кримінально-правових норм, що регламентують відповідальність за зазначені діяння в Україні. Об'єктом дослідження є кримінально-правові відносини у сфері охорони життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, а предметом – норми кримінального законодавства та практика їх застосування у випадках посягання на життя і здоров'я працівників правоохоронних органів. Методологічну основу становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема системний, формально-логічний, порівняльно-правовий та історико-правовий підходи.

У вступній частині роботи визначено актуальність теми, сформульовано мету, завдання та методологію роботи, окреслено наукову новизну. В першому

розділі здійснено системний аналіз стану наукового розгляду проблем кримінально-правової охорони життя та здоров'я працівників правоохоронних органів з метою виявлення та узагальнення дискусійних питань, щодо яких у науковій спільноті відзначається неоднозначність трактувань і варіативність думок, також окреслено коло питань, які досі залишаються недослідженими в науковому просторі. Визначено рівні опрацювання проблематики кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів. Проаналізовано науково-термінологічний апарат («опір», «наси́льство», «втручання у діяльність», «працівник правоохоронного органу») та історичний розвиток кримінальної відповідальності за посягання на життя і здоров'я працівників правоохоронних органів в Україні. Висвітлено еволюцію підходів до кримінально-правової охорони службової діяльності та безпеки працівників правоохоронних органів від моменту закріплення відповідальності до сьогодення, що підкреслило послідовність історичного розвитку та системність кримінально-правової відповідальності. Здійснено порівняльний аналіз кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у зарубіжних державах, який засвідчив спільну у їх регулюванні подібність принципів охорони, проте виявив специфічні відмінності у деталізації складів злочинів, підходах до кваліфікації та застосування відповідальності.

У другому розділі здійснено цілісний аналіз складів кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за посягання на життя, здоров'я, свободу і недоторканність працівників правоохоронних органів та пов'язаних із ними осіб, зокрема за погрозу, насильство та інші посягання у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Проаналізовано об'єкт кримінально-правової охорони, об'єктивну та суб'єктивну сторони, а також суб'єкта правопорушення. Деталізовано судову практику у розрізі розуміння терміна «працівник правоохоронного органу». Уточнено зміст погрози, форми спричинення шкоди здоров'ю та кваліфікуючі ознаки умислу на позбавлення життя працівника правоохоронного органу. Визначено роль мотиву і мети як конструктивних елементів складу злочину. Окреслено загальні вимоги до

суб'єкта кримінального правопорушення. За результатами дослідження виявлено колізії та прогалини законодавства, а також суперечності у правозастосовній практиці.

У третьому розділі обґрунтовано необхідність удосконалення кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів шляхом перегляду законодавчих конструкцій та підвищення якості правозастосування. Встановлено наявність дублювання, санкційних диспропорцій та термінологічної невизначеності, що знижує системність і внутрішню узгодженість кримінального закону. Обґрунтовано необхідність уніфікації складів кримінальних правопорушень, гармонізації санкцій відповідно до принципу пропорційності, уточнення статусу спеціального потерпілого та врахування концепції глобального реформування Особливої частини КК України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, у якому системно проаналізовано відповідні склади кримінальних правопорушень та запропоновано теоретично обґрунтовані напрями вдосконалення їх правового регулювання. Уперше обґрунтовано доцільність перегляду підходів до кримінально-правової охорони спеціальних потерпілих шляхом уніфікації складів кримінальних правопорушень, а саме виключення спеціальних норм, і, як наслідок, доведено необхідність доповнення низки норм КК України кваліфікуючими ознаками, пов'язаними з виконанням службових обов'язків; також запропоновано зміни до окремих норм щодо відповідальності за погрозу насильством та застосування довічного позбавлення волі на стадіях незакінченого злочину. Удосконалено підходи до визначення поняття «працівник правоохоронного органу», систематизації складів кримінальних правопорушень і їх розмежування. Вперше досліджено проблему непропорційності санкцій за вчинення кримінальних правопорушень, які передбачені спеціальними складами, обґрунтовано необхідність перегляду

санкційної політики у КК України. Окреслено та запропоновано варіанти вирішення проблеми криміналізації погрози вбивством. Надано подальшого розвитку положенням щодо кваліфікації правопорушень, ролі мотиву та мети у структурі складу злочину, а також підходам до вдосконалення кримінально-правової політики.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів має розглядатися як необхідний елемент забезпечення публічної безпеки та належного функціонування держави, а не як привілейована охорона окремої професійної групи. Правильна правова реакція держави на посягання на життя і здоров'я працівників правоохоронних органів є неодмінною умовою стабільності правозастосування, довіри суспільства до органів правопорядку та забезпечення дієздатності держави у сфері протидії злочинності.

Ключові слова: кримінально-правова відповідальність, кримінальне правопорушення, посягання на життя працівників правоохоронних органів, посягання на здоров'я працівників правоохоронних органів, погроза чи насильство щодо працівників правоохоронних органів, спеціальний об'єкт охорони, захист правоохоронної діяльності, мотив посягання, мета посягання, погроза, насильство, вбивство, замах на вбивство.

ABSTRACT

M. T. Yurkiv. Liability for Infringements on the Life and Health of a Law Enforcement Officer under the Criminal Law of Ukraine. – Qualification thesis in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the discipline (081) 'Law'. Lviv State University of Internal Affairs; Specialised Academic Council of Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2026.

This dissertation research is devoted to a comprehensive analysis of criminal liability for attacks on the life and health of law enforcement officers in Ukraine. The relevance of the topic stems from the rise in social conflict, the increase in incidents of violence against law enforcement officers, and the transformation of the state's security functions in the context of armed aggression, which necessitates the improvement of the criminal law mechanism for their protection.

The purpose of the study is to provide a theoretical justification for and to refine the criminal law framework governing liability for infringements on the life and health of law enforcement officers. To achieve this objective, a comprehensive and systematic analysis has been carried out of the criminal law provisions governing liability for such acts in Ukraine. The object of the study is the criminal law relations in the field of protection of the life and health of law enforcement officers, and the subject is the provisions of criminal legislation and the practice of their application in cases of infringement on the life and health of law enforcement officers. The methodological basis consists of general scientific and specialised legal methods of inquiry, in particular systemic, formal-logical, comparative-legal, and historical-legal approaches.

The introduction to this study establishes the relevance of the topic, sets out the aim, objectives, and methodology of the study, and outlines its scientific novelty. The first chapter presents a systematic analysis of the state of academic research into the criminal law protection of the life and health of law enforcement officers, with the aim of identifying and summarising contentious issues on which the academic community notes ambiguous interpretations and diversity of opinions, as well as

outlining a range of issues that remain unexplored in the academic sphere. The levels of research into the issues of criminal offenses against law enforcement officers have been identified. The scientific and terminological framework («resistance», «violence», «interference with activities», «law enforcement officer») and the historical development of criminal liability for infringements on the life and health of law enforcement officers in Ukraine have been analysed. The evolution of approaches to the criminal law protection of the official duties and safety of law enforcement officers from the moment of establishing liability to the present day is examined, emphasizing the consistency of historical development and the systemic nature of criminal law liability. A comparative analysis of the criminal law protection of law enforcement officers in foreign countries has been carried out, which revealed a common similarity in the principles of protection in their regulation, yet identified specific differences in the detail of the elements of offences, approaches to classification and the application of liability.

The second chapter provides a comprehensive analysis of the elements of criminal offenses involving liability for infringements on the life, health, freedom, and physical integrity of law enforcement officers and persons associated with them, in particular for threats, violence, and other infringements in connection with the performance of official duties. The subject matter of protection under criminal law, the objective and subjective aspects, and the perpetrator of the offence have been analysed. Judicial practice has been examined in detail with regard to the interpretation of the term «law enforcement officer». The content of the threat, the forms of causing harm to health, and qualifying features of intent to take the life of a law enforcement officer are clarified. The role of motive and purpose as constituent elements of the offence is defined. General requirements for the perpetrator of a criminal offense are outlined. The research has identified conflicts and gaps in the legislation, as well as inconsistencies in law enforcement practice.

The third chapter substantiates the necessity of improving criminal liability for infringement on the life and health of law enforcement officers by revising legislative constructs and enhancing the quality of law enforcement. The existence of

duplication, disproportionate sanctions and terminological ambiguity has been established, which undermines the systematic nature and internal consistency of criminal law. The need to unify the elements of criminal offences, harmonise sanctions in accordance with the principle of proportionality, clarify the status of a special victim, and take into account the concept of comprehensive reform of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is substantiated.

The scientific novelty of the findings lies in the fact that this dissertation is the first comprehensive study in Ukraine on liability for infringements on the life and health of law enforcement officers, in which the relevant elements of criminal offenses have been systematically analysed and theoretically sound directions for improving their legal regulation have been proposed. For the first time, the expediency of revising approaches to the criminal law protection of special victims has been substantiated through the unification of the elements of criminal offenses, namely the exclusion of special provisions; consequently, the necessity of supplementing a number of provisions of the Criminal Code of Ukraine with qualifying features related to the performance of official duties has been demonstrated. Amendments have also been proposed to certain provisions concerning liability for threats of violence and the application of life imprisonment at the stages of an attempted offence. Approaches to defining the concept of a «law enforcement officer», systematising the elements of criminal offenses and distinguishing between them have been refined. For the first time, the problem of disproportionate nature of sanctions for criminal offenses provided for by specific provisions has been examined, and the need to review the sanctions policy in the Criminal Code of Ukraine has been substantiated. Options for resolving the problem of the criminalisation of death threats have been outlined and proposed. Further development has been provided regarding the classification of offenses, the role of motive and intent in the structure of the offence, as well as approaches to improving criminal law policy.

A summary of the study's findings suggests that criminal law protection for law enforcement officers should be regarded as an essential element in ensuring

public safety and the proper functioning of the State, rather than as privileged protection for a specific professional group. An appropriate legal response of the State to infringements on the life and health of law enforcement officers is an indispensable condition for the stability of law enforcement, public trust in law enforcement agencies, and the State's ability to combat crime.

Keywords: criminal liability, criminal offence, infringement on the life of law enforcement officers, attacks on the health of law enforcement officers, threats or violence against law enforcement officers, special object of protection, protection of law enforcement activities, motive for the attack, purpose of the attack, threat, violence, murder, attempted murder.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Полійовська М. Т. Характеристика кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя і здоров'я працівника правоохоронного органу. *Право і суспільство* : фаховий юридичний журнал категорії «Б». 2023. Вип. 2. Т. 1. С. 235–241. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_1/35.pdf
2. Полійовська М. Т. Поняття та значення «Працівник правоохоронного органу». *Право і суспільство* : фаховий юридичний журнал категорії «Б». 2023. Вип. 3. Т. 1. С. 272–277. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/3_2023/40.pdf
3. Полійовська М. Т. Принципи кримінального права України та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 116–121. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/20-2.pdf>
4. Юрків М. Т. Проблемні питання кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів у Кримінальному кодексі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 87. Ч. 3. С. 364–369. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/57.pdf>
5. Юрків М. Т. Сучасний стан та методологія дослідження правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 6. С. 181–184. URL: http://lsej.org.ua/6_2025/39.pdf

**Наукові праці, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації**

1. Полійовська М. Т. Responsibility for encroachment on the life and health of a law enforcement officer under criminal law of Ukraine. *Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Die Kommunikation. Das Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 30 березня 2023 року). Львів, 2023. С. 114–116.

2. Юрків М. Т. Переслідування, погрози, насильство чи викрадення малолітніх дітей працівника правоохоронного органу з метою впливу на його службову діяльність. *Правові засоби захисту прав і свобод дитини в Україні* : матеріали круглого столу Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, 30 травня 2025 року) / упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2025. С. 88–93.

3. Юрків М. Т. Кримінально-правове регулювання захисту діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану. *Війна та мир с злочин і покарання* : матеріали XI (24) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 4–5 червня 2025 року) / упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2025. С. 228–235.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ.....	25
1.1 Стан дослідження відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.....	25
1.2 Історія розвитку законодавства України щодо відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.....	39
1.3 Регламентація кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за законодавством зарубіжних держав.....	50
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКИМИ ПЕРЕДБАЧЕНО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ.....	73
2.1 Об'єкт складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.....	73
2.2 Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.....	91

2.3 Суб'єкт складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.....	106
2.4 Суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.....	120
Висновки до розділу 2.....	135
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ.....	138
3.1 Проблеми відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.....	138
3.2 Перспективи удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.....	159
Висновки до розділу 3.....	174
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	185
ДОДАТКИ.....	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДПС – Державна податкова служба України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄС – Європейський Союз

EUROPOL – European Union Agency for Law Enforcement Cooperation
(Європейське поліцейське управління)

INTERPOL – International Criminal Police Organization (Міжнародна організація кримінальної поліції)

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СБУ – Служба безпеки України

ЗСУ – Збройні Сили України

ЗУ – Закон України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Життя та здоров'я людини – це основа існування суспільства і держави. Своєю чергою, забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Діяльність правоохоронних органів як державної виконавчої ланки влади спрямована на виконання вказаних функцій, а саме забезпечення стану законності й правопорядку, захисту прав, свобод та інтересів громадян, суспільства і держави, а також на реалізацію інших законодавчо визначених функцій держави. Ефективне функціонування держави неможливе без створення сприятливих умов для діяльності правоохоронних органів. Тому посягання на цих осіб спрямовано не лише проти їхніх особистих благ – життя, здоров'я чи фізичної недоторканності, але й становить неабияку загрозу авторитету держави і, як наслідок, підриває стабільність публічного порядку та знижує рівень суспільної довіри до органів влади.

З огляду на важливість діяльності правоохоронних органів впливає необхідність всебічного вивчення та забезпечення заходів протидії посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, адже недостатня правова та соціальна захищеність працівників правоохоронних органів викликає порушення рівноваги в суспільстві, що в подальшому може призвести до так званих соціальних патологій, які негативно впливають на результат діяльності правоохоронних органів. Статистичні дані, судова практика та низка теоретичних напрацювань свідчать про наявність невирішених проблемних аспектів щодо якості регламентації відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів.

Окремі аспекти зазначеної проблематики були предметом наукового аналізу в працях таких науковців, як М. І. Бажанов, Т. Й. Бишик, В. В. Борисов, Є. О. Гладкова, А. В. Градецький, Р. А. Каторкін, О. О. Кирбят'єв, О. М. Костенко, В. В. Кузнецов, Я. О. Лантінов, О. М. Литвинов, М. П. Орзіх, І. В. Петрішак, А. В. Савченко, В. В. Сташис та інші. Попри існування окремих

наукових напрацювань, питання кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів не було предметом цілісного та системного наукового дослідження, що обумовлює необхідність і актуальність його всебічного аналізу.

Узагальнюючи вищенаведене, доречно констатувати доцільність комплексного дослідження чинного кримінального законодавства щодо відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів та вироблення чітких пропозицій з метою удосконалення положень Кримінального кодексу України. У роботі сформовано науково обґрунтовані шляхи вдосконалення законодавства України щодо відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, що однозначно сприятиме ефективності правозастосування у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ «Відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України» на період 2024–2027 рр. (номер державної реєстрації 0124U103819).

Мета дослідження. *Метою* наукової праці є комплексне дослідження кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронного органу, з'ясування сутності, меж та особливостей спеціальної охорони цієї категорії осіб, а також вироблення теоретичних і практичних рекомендацій для вдосконалення як практики застосування, так і безпосередньо самого кримінального законодавства.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі основні *завдання*:

– з’ясувати стан дослідження кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України;

– дослідити історію розвитку законодавства України щодо відповідальності за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України;

– проаналізувати стан регламентації кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом іноземних держав, з якими межує Україна, і держав Балтії;

– дослідити об’єкт складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України;

– розкрити зміст об’єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України;

– дослідити суб’єкт складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України;

– розкрити зміст суб’єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України;

– опрацювати проблеми відповідальності за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України;

– визначити перспективи удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за посягання на життя та здоров’я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України.

Об’єкт дослідження: сукупність охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, щодо яких завдається шкода чи створюється загроза

заподіяння такої шкоди, а саме суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканності працівника правоохоронного органу.

Предмет дослідження: кримінально-правова відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу.

Методи дослідження детермінуються чотирирівневою системою методології сучасного правознавства, яка представлена сукупністю загальнофілософських, загальнонаукових, спеціальнонаукових та конкретнонаукових методів, комплексне та системне застосування яких забезпечило досягнення належного рівня об'єктивності наукового пізнання досліджуваного предмета, а також формування теоретично обґрунтованих узагальнень за результатами проведеного дослідження. З огляду на особливості предмета дослідження, мету й окреслені завдання, у роботі використано такі методи: *діалектичний* – під час вивчення поняття, змісту та значення кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, шляхом дослідження загальних положень доктрини кримінального права в їх єдності, протиріччях та діалектичному розвитку (усі розділи); *прагматичний* – є методологічним підґрунтям цього дослідження, адже застосовувався як конструктивний чинник пізнання кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу (усі розділи); *логічного та категоріального аналізу* – у всіх частинах дослідження, зокрема в другому розділі з метою комплексного аналізу змісту об'єктивних і суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, а також для визначення їхнього концептуального та методологічного значення у межах досліджуваної проблематики; *герменевтики* – під час аналізу текстів чинного законодавства, що передбачає кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, який дав можливість комплексно аналізувати правові норми, встановлювати нормативно-правові значення термінів, деконструювати зміст ключових понять та реконструювати їх контекстуальні взаємозв'язки з метою забезпечення правової визначеності та

коректності застосування норм (усі розділи); *історичний* – дав змогу здійснити послідовне дослідження генези та трансформації правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів (розділ 1); *порівняльно-правовий* – для зіставлення законодавства зарубіжних держав щодо кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України, а також, зокрема, порівняння норм чинного КК України та Проекту нового КК України (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1, 3.2); *аналізу та синтезу* – для ґрунтовного вивчення змісту та структури кримінально-правових норм, які регламентують відповідальність за протиправне та кримінально каране посягання на життя і здоров'я працівників правоохоронних органів (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); *індукції та дедукції* – забезпечив комплексність дослідження, адже дозволив поєднати рух від конкретного до загального та від загального до конкретного, що дало змогу глибше розкрити проблематику та окреслити напрями вдосконалення кримінально-правового регулювання у сфері захисту працівника правоохоронного органу (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2); *формально-юридичний* – для аналізу змісту нормативно-правових актів, які регламентують відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України (усі розділи); *логіко-семантичний аналіз* – для з'ясування та вирішення низки суперечливих та неоднозначних понять і тверджень (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2); *статистичний* – задля проведення аналітичного пошуку та відбору необхідної інформації про предмет дослідження, шляхом використання аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора і Єдиного державного реєстру судових рішень (розділ 3); *тлумачення норм права* – використовувався як один із ключових інструментів для глибшого розуміння та правильного застосування кримінально-правових положень, що передбачають відповідальність за посягання на здоров'я або життя працівників органів правопорядку (усі розділи); *моделювання та прогнозування* – для визначення

перспективи удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України та формування законодавчих новел задля вдосконалення чинного законодавства (усі розділи). Ці та інші методи наукового пізнання використано у взаємозалежному поєднанні на всіх етапах дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України, в якому системно досліджуються склади кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за вказані діяння, що дало змогу виокремити низку проблемних аспектів регламентації такої відповідальності, а також можливі напрями її удосконалення. Найбільш істотними результатами дослідження, які містять достатній рівень наукової новизни, є такі:

вперше:

– обґрунтовано доцільність виключення з Кримінального кодексу низки статей Особливої частини, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров'я спеціальних потерпілих. Зокрема, запропоновано виключити з положень КК України статті 112, 345, 345¹, 346, 347, 347¹, 348, 348¹, 350, 352, 377, 378, 398, 399, 400, 405, 435¹, 443;

– доведено необхідність доповнення складів окремих статей Кримінального кодексу України кваліфікуючою ознакою або окремою частиною статті «те саме діяння, вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність» (п. 8 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 3 ст. 125, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 129, ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 195 КК України);

– обґрунтовано доцільність передбачити у ст. 129 КК України відповідальність за погрозу насильством, відповідно диспозицію викласти у редакції «погроза насильством, вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози»;

– запропоновано передбачити можливість застосування покарання у виді довічного позбавлення волі за готування або замах на злочини, пов’язані з умисним протиправним заподіянням смерті іншій особі, з відповідним внесенням змін до ч. 4 ст. 68 КК України;

удосконалено:

– визначення поняття «працівник правоохоронного органу» з урахуванням специфічних функцій, виконання яких безпосередньо впливає з передбачених законами чи підзаконними нормативно-правовими актами приписів;

– теоретичне бачення переліку складів кримінальних правопорушень з огляду на предмет дослідження, за які особа підлягатиме відповідальності за посягання на життя та здоров’я працівників правоохоронних органів. Відповідно визначено систему таких кримінальних правопорушень та акцентовано на розмежувальних ознаках їх складів;

– положення щодо караності умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу в напрямку посилення відповідальності за вчинення такого діяння, зважаючи на диспропорцію санкції ст. 345 в частині погрози знищення або пошкодження майна та санкції ст. 347 КК України, якою передбачено відповідальність за факт знищення чи пошкодження такого майна;

– визначення поняття «працівник правоохоронного органу», під яким пропонується розуміти службову особу державного органу, яка на законних підставах займає штатну посаду та відповідно до законодавства здійснює повноваження представника влади, реалізує функції, пов’язані із забезпеченням правопорядку, попередженням, виявленням та припиненням правопорушень, діючи виключно в межах наданих їй законом повноважень;

набули подальшого розвитку:

– погляди щодо стану дослідження відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України з акцентом на положення, які в доктрині кримінального права досліджені на достатньому рівні, є малодослідженими чи недослідженими взагалі;

– підходи щодо правил кваліфікації посягань на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, розмежування ст.ст. 345 та 348 між собою та із суміжними складами кримінальних правопорушень (ст. 112, 115, 121–125, 126, 127, 129, 296, 342 тощо);

– погляди науковців щодо доцільності використання універсального «коефіцієнта» відповідальності за злочини проти публічних службовців, коли базова санкція за вбивство чи тілесні ушкодження підвищується на певну частку, у разі, якщо посягання вчинено щодо службовця у зв'язку з виконанням ним повноважень;

– положення про обов'язковий характер ознак суб'єктивної сторони, в тому числі її факультативних ознак (мети та мотиву) при кваліфікації посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів та розмежування цих складів зі суміжними. Додатково обґрунтовано, що мотив, обумовлений зв'язком із правоохоронною діяльністю, – це може бути протидія виконанню службових обов'язків, прагнення зірвати або унеможливити таку діяльність, а також помста за неї. Водночас мета у цьому складі має більш виражений характер, оскільки термін «у зв'язку», закріплений у диспозиції статті 348 КК України, підкреслює необхідність встановлення безпосереднього зв'язку між посяганням і службовою чи професійною діяльністю потерпілого;

– доктринальні положення щодо доцільності зниження віку кримінальної відповідальності, зокрема й за вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи;

– теоретичні напрацювання щодо хибності судової та правоохоронної практики в частині притягнення до кримінальної відповідальності за посягання

на життя та здоров'я колишнього працівника правоохоронних органів за спеціальними статтями з огляду на буквальне тлумачення положень цих статей;

– теоретичні напрацювання щодо виокремлення типових проблемних аспектів регламентації відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів та практики застосування положень КК України в цій частині.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформовані у дисертаційному дослідженні висновки і рекомендації можуть знайти своє застосування:

– *у науково-дослідній діяльності*: основні положення роботи можуть стати теоретичним підґрунтям для подальшого вивчення питань, пов'язаних із кримінально-правовою відповідальністю за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України;

– *у правотворчості*: запропоновані шляхи вдосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при підготовці змін і доповнень до КК України;

– *у правозастосовній діяльності*: розроблені рекомендації можуть бути використані компетентними органами під час вирішення питань, що виникають при кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу;

– *в освітньому процесі*: під час вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право» та інших дисциплін кримінально-правового циклу, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом власних розробок автора. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і результати дисертації доповідалися автором на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) ЛьвДУВС та апробовані автором

на: Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Die Kommunikation. Das Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société» (м. Львів, 30 березня 2023 року); круглому столі Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, 30 травня 2025 року); XI (24) Львівському форумі кримінальної юстиції (м. Львів, 4–5 червня 2025 року).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у восьми наукових працях, із-поміж яких п'ять статей опубліковано в журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», і три праці апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок, із яких основний текст – 174 сторінки, список використаних джерел (164 найменування) – 21 сторінка.

РОЗДІЛ 1.
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКА
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ
УКРАЇНИ

1.1 Стан дослідження відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України

Забезпечення належного функціонування правоохоронних органів є одним із ключових елементів утвердження правопорядку та гарантування безпеки громадян у демократичній правовій державі. Ефективна діяльність працівників правоохоронних органів ґрунтується на їхній професійній компетентності та службовій дисципліні, а також на належному рівні їх кримінально-правової охорони.

У сучасних умовах в Україні фіксується певна тенденція до зростання суспільно небезпечних проявів насильства щодо працівників правоохоронних органів. Йдеться не лише про поодинокі випадки, а про систематичні посягання, що охоплюють фізичні напади, спричинення різного ступеня тілесних ушкоджень, відкриті або приховані погрози, а в окремих випадках – умисні вбивства осіб, які виконують обов'язки з охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю. Такі дії становлять особливу суспільну небезпеку, оскільки спрямовані не лише проти конкретного працівника, а й підривають засади публічної влади, дискредитують діяльність державних інституцій і знижують авторитет правоохоронної системи в очах громадян.

Так, за даними Офісу Генерального прокурора, а саме статистики кримінальної протиправності, вбачається, що загальна кількість зареєстрованих кримінальних проваджень щодо правопорушень, передбачених розділом XV Кримінального кодексу України (далі — КК України) «Кримінальні

правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів» станом на 2021 рік становить 20 573, проте вже у 2024 році цей показник становить 25 697 зареєстрованих кримінальних проваджень [129].

Ситуація загострюється в умовах збройної агресії, соціальної напруги та правової трансформації, коли правоохоронні органи залишаються одними з основних гарантів стабільності, правопорядку та внутрішньої безпеки держави. Кожен напад на поліцейського, прикордонника, військовослужбовця – це виклик не лише системі кримінального правосуддя, а й державному суверенітету загалом. Відсутність належного захисту таких осіб або слабка правова реакція на подібні злочини створюють атмосферу безкарності, що може провокувати подальшу ескалацію насильства. Водночас надзвичайно важливим вважається не тільки посилення кримінальної відповідальності за вчинення посягань на органи правопорядку, але й чітка регламентація дій останніх та притягнення їх до відповідальності у зв'язку з перевищенням своїх функціональних обов'язків. У такому разі з боку суспільства буде більшою довіра до органів правопорядку та забезпечуватиметься превенція у вчиненні кримінальних правопорушень проти правоохоронних органів.

У цьому контексті кримінально-правова охорона службової діяльності правоохоронців виступає не просто елементом персонального захисту, а інструментом забезпечення публічного інтересу, що має ключове значення для функціонування всієї державної системи. Саме тому ефективність кримінального законодавства у сфері протидії посяганням на працівників правоохоронних органів є критично важливим чинником правової безпеки держави.

У статті 17 Конституції України зазначено, що на правоохоронні органи України покладається обов'язок захисту державної безпеки. Норма покликана для гарантування демократичних цінностей та захисту інших прав будь-якої особи. Водночас при виконанні таких завдань на уповноважені особи поширюється дія статті 27 Конституції України, де вказано, що ніхто

протиправно не може бути позбавлений життя, а також має право захищати себе та своє здоров'я. Норма корелюється зі статтею 3 Основного Закону, де констатується: людина, її життя та здоров'я є найвищою соціальною цінністю [65].

КК України у статті 1 визначає свою дію та закріплює, що Кодекс покликаний забезпечити охорону прав та життя, здоров'я будь-якого громадянина і людини, а також забезпечення громадського порядку та конституційного устрою [76]. Таким чином КК України закріплює фундаментальне призначення, що підтверджує ключову роль кримінального права у гарантуванні безпеки особи й держави.

Інтерес до дослідження відповідальності за посягання на здоров'я, життя працівника правоохоронного органу зумовлений як теоретичними, так і практичними чинниками: необхідністю глибшого наукового осмислення складів кримінально протиправних посягань, передбачених статтями 345 і 348 КК України, усуненням суперечностей у правозастосуванні, підвищенням ефективності захисту правоохоронців в умовах зростання рівня насильства, а також потребою вдосконалення кримінального законодавства у цій сфері. Саме тому тематика завжди привертала особливу увагу дослідників, і більш детально тему цієї наукової розвідки висвітлювали: В. П. Беленок, А. В. Боровик, Є. О. Гладкова, І. М. Горбачова, В. П. Бойченко, А. В. Градецький, Д. Ю. Гуренко, О. О. Кирбят'єв, С. В. Кобець, В. Г. Кондратов, В. В. Кузнецов, Я. О. Лантінов, І. Д. Метельський, М. Сийплокі, А. М. Удод та інші. У своїх працях вони аналізували як загальнотеоретичні засади кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів, так і конкретні аспекти застосування статей 345 і 348 КК України – структуру складів кримінальних правопорушень, мотиви посягань, проблеми кваліфікації, колізії законодавства, а також напрями вдосконалення правозастосовної практики в цій сфері.

З аналізу наукових досліджень із окресленої тематики можна виокремити кілька наукових підходів до розкриття змісту кримінально-правової охорони суспільних відносин, що зумовлюється концептуальними засадами, обраними

дослідниками. Так, наприклад, у межах розгляду кримінально-правової політики Я. О. Лантінов трактує кримінально-правову охорону засад громадянського суспільства України як формування правового механізму, спрямованого на запобігання заподіяння істотної шкоди цим засадам шляхом винної поведінки, що реалізується через процеси криміналізації, декриміналізації, пеналізації, депеналізації відповідних діянь, а за потреби – також через ухвалення актів офіційного тлумачення кримінально-правових норм і постанов Пленуму Верховного Суду України [82].

Очевидно, що всі ці зміни у законодавчому регулюванні спрямовані на підвищення ефективності реалізації норм кримінального права на практиці. Інакше кажучи, йдеться про забезпечення реальної та належної кримінально-правової охорони свобод, прав особи і громадянина.

КК України передбачає розгалужену систему норм, які спрямовані на забезпечення захисту службової діяльності працівників правоохоронних органів. Серед них особливе місце займають статті 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» та 348 «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця», які встановлюють кримінально-правову охорону найбільш цінних правових благ – життя, здоров'я, тілесної недоторканності і безпеки його службової діяльності.

Важливо дослідити статті 345 та 348 КК України як спеціальні кримінально-правові норми, спрямовані на захист працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Особливої уваги потребує питання встановлення їх місця в системі Особливої частини КК України, співвідношення зі загальними складами злочинів проти життя, здоров'я та безпеки особи, а також проблем кваліфікації й конкуренції норм. Адже фактично норми статей 345 і 348 КК України відображають загальну тенденцію до умовного посилення кримінальної відповідальності за злочини проти авторитету державної влади та виконання працівниками правоохоронних органів своїх посадових обов'язків.

Водночас практичне застосування кримінального закону виявляє низку проблем, пов'язаних із кваліфікацією таких кримінальних правопорушень, зокрема: нечітке розмежування складів кримінальних правопорушень залежно від форми насильства та мети посягання, співвідношення статей 345 і 348 КК України зі загальними нормами про злочини проти життя і здоров'я особи, а також особливості визначення мотивації винного, пов'язаної з виконанням правоохоронцем службових обов'язків [153, с. 511]. Наявність колізій і прогалин, а також неоднорідність судової практики зумовлюють необхідність комплексного аналізу цих кримінально-правових норм.

На сьогодні ступінь розробленості вивчення проблематики кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів, доречно розділити на три групи:

- перша – проблеми, що досліджені на належному рівні, однак потребують подальшої розробки з урахуванням сучасних трансформацій суспільних відносин, зумовлених тривалою збройною агресією та запровадженням воєнного стану в Україні;
- друга – проблематика, яка розглянута на поверхневому рівні, досліджена без систематизації;
- третя – проблеми, які малодосліджені.

До першої групи серед досліджених проблем відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу можна віднести дублювання та конкуренцію норм між «спеціальними» статтями розділу XV Особливої частини (ст.ст. 345, 347, 348, 349 КК України) і «загальними» складами злочинів, проступків проти життя та здоров'я (ст.ст. 115, 121, 122, 125 КК України), а також між самими спеціальними нормами (наприклад, ст. 348 і нормами про посягання на життя інших категорій осіб – державних, громадських діячів, суддів, журналістів тощо).

І. Д. Метельський у дисертації підкреслює, що посягання на правоохоронця має не лише приватноправовий, а й публічно-правовий характер, оскільки завдає шкоди авторитету державної влади. На цій підставі він

обґрунтовує доцільність існування спеціальних норм, зокрема статей 345 та 348 КК України, що забезпечують посилену кримінально-правову охорону працівників правоохоронних органів. [86, с. 16].

Д. Ю. Гуренко у дослідженні, яке присвячене аналізу ст. 348 КК України в контексті системи кримінально-правового захисту службових осіб, обґрунтовує необхідність існування спеціальної норми з огляду на високу суспільну небезпеку відповідного діяння, водночас підкреслюючи потребу її техніко-юридичного вдосконалення. У роботі сформульовано висновок про подвійний об'єкт посягання – життя правоохоронця як основний і нормальну діяльність органів правопорядку як додатковий [50].

В. Г. Кондратова в дисертації всебічно досліджує об'єктивні та суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, які передбачаються статтями 342, 345, 347–349 КК України. Автор акцентує, що центральним напрямом кримінально-правового захисту є охорона здоров'я та життя органів правопорядку. Науковець також висвітлює проблеми кваліфікації таких правопорушень, висуває пропозицію знизити вік кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 345 КК України до 14 років та розширити суб'єктний склад статті 345 КК України, включивши допоміжний персонал органів правопорядку [63].

О. О. Кирбят'єв у своєму дослідженні, яке присвячено зазначеній проблематиці, виходячи з концепції кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, пропонує виокремити зі складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XV Особливої частини КК України, норми, закріплені у статтях 342, 343, 345, 347–349, як такі, що безпосередньо спрямовані на забезпечення захисту зазначеної категорії осіб під час виконання ними службових обов'язків [60, с. 14]. На переконання дослідника, саме ці норми кримінального законодавства спрямовані на гарантування визначеного на законодавчому рівні порядку діяльності органів державної влади, що реалізують правоохоронні чи правозастосовні функції [60, с. 14].

Натомість А. В. Боровик розглядає специфіку цілей і мотивів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 342–350 КК України, з особливим акцентом на дії, спрямовані проти працівників правоохоронних органів. Автор встановлює, що посягання здебільшого обумовлені помстою або прагненням уникнути відповідальності. Водночас зазначається, що метою вчинення таких кримінально караних посягань часто є перешкоджання виконанню службових обов'язків або реакція на попередні дії правоохоронця. У статті підкреслюється, що для кваліфікації злочинів за ст. 345 і 348 КК України не завжди є потреба у встановленні конкретного мотиву, оскільки законодавець використовує конструкцію «у зв'язку з виконанням службових обов'язків», яка дозволяє об'єктивізувати склад правопорушення [26].

В. П. Беленка у своїй роботі вивчає склад кримінально протиправного діяння, передбаченого статтею 345 КК України, аналізуючи об'єкт злочину, форми посягання, мотиви, а також особливості суб'єкта і потерпілого. На підставі кримінологічного аналізу встановлено, що більшість злочинів цієї категорії пов'язані з нанесенням легких тілесних ушкоджень, а загальна тенденція свідчить про щорічне зростання їх кількості в середньому на 8,4% [21, с. 3].

Окремою проблемою, яка достатньо детально проаналізована у науковому просторі, є питання щодо того, на кого саме поширюється спеціальний кримінально-правовий захист за ст.ст. 345, 347, 348, 349 КК України. Кримінальне законодавство не містить універсального визначення «працівника правоохоронного органу», а в різних галузевих актах (про Національну поліцію, СБУ, прокуратуру, ДБР тощо) вживаються різні формули.

А. Удод детально досліджує об'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 345 КК України: виявляє можливі форми погроз і насильства, розмежовує фізичне і психічне насильство, а також виокремлює прогалини в чинній редакції статті й обґрунтовує необхідність внесення відповідних змін [151].

У заданому контексті доцільно відзначити методичні рекомендації Є. О. Гладкової, в яких наведено узагальнену кримінально-правову характеристику складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345, а також ст. ст. 347, 348 КК України з урахуванням чинної правової бази [42].

В. Г. Кондратов, аналізуючи суб'єкта і потерпілого у злочинах проти працівників правоохоронних органів, показує, що чинна модель залишає поза межами спеціального захисту низку осіб, які фактично забезпечують правоохоронну діяльність (наприклад, окремі категорії допоміжного персоналу або працівників, які виконують покладені на них функції згідно з цивільно-правовими договорами). У роботі науковця обґрунтовується необхідність законодавчого визначення «працівника правоохоронного органу» в КК України або принаймні запровадження спеціальної примітки до відповідних статей, де було б чітко вказано коло таких осіб [63].

І. М. Горбачова та В. П. Бойченко у своїй роботі акцентують на тому, що злочини, передбачені статтями 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України, не лише посягають на особу працівника правоохоронного органу, а й дестабілізують установлену систему його законної професійної діяльності. Зазначається, що вимоги працівника правоохоронного органу на момент вчинення правопорушення, як правило, є законними, тому спротив чи напад кваліфікується як посягання на функціонування державного органу. У статті також запропоновано усунути окремі законодавчі колізії, зокрема переглянути норми щодо «опору представникові влади», а також звернено увагу на потребу ретельної оцінки дій обох сторін у ситуаціях конфлікту для недопущення зловживань правом з боку самих правоохоронців [43].

Тож назагал науковці бачать вирішення проблеми або в закріпленні у КК України легального визначення «працівника правоохоронного органу», або в примітці до ст.ст. 342–349 КК України із вичерпним переліком органів та посад, що підпадають під цю категорію.

Ще одне раніше досліджуване наболіле питання – це межі між «опором», «втручанням у діяльність» і «насильством та посяганням на життя» щодо працівника правоохоронного органу.

У кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних розвідках, зокрема в методичних рекомендаціях Є. О. Гладкової та С. В. Кобця, наголошується, що відсутність чітких законодавчих критеріїв розмежування «опору» та «насильства», «простого» перешкоджання та кваліфікуючих форм насильницьких дій призводить до різночитань у кваліфікації одних і тих самих ситуацій, а отже – до неоднакової судової практики [61, с. 30] [42].

У статті І. М. Горбачова та В. П. Бойченка щодо кримінально-правового захисту діяльності правоохоронних органів підкреслюється, що всі діяння, передбачені у статтях 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України, посягають на той самий базовий об'єкт – установлений законом порядок здійснення управлінської діяльності правоохоронних органів. При цьому відмінності між складами мають будуватися на чітко визначених критеріях інтенсивності й характеру впливу (від пасивної непокори – до небезпечного насильства та посягання на життя), але законодавець не завжди послідовний у проведенні цих меж [43].

Запропоновані наукові рішення Є. О. Гладкової та С. В. Кобця стосуються деталізації на законодавчому рівні критеріїв відмежування «опору» як активної фізичної протидії без завдання істотної шкоди здоров'ю від «насильства» у значенні статті 345 КК України, також чіткого визначення співвідношення «втручання» (ст. 343) та насильницьких форм (ст.ст. 345, 348), щоб уникнути одночасного інкримінування кількох статей за один епізод.

Другу групу проблем, а саме тих, які досліджені на поверхневому рівні та, відповідно, потребують подальшої розробки, становлять співмірність і системність санкцій за злочини проти працівників правоохоронних органів, членів громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовців чи близьких родичів таких осіб порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями проти здоров'я чи життя.

В. Г. Кондратов, наводячи значний масив статистичних даних щодо злочинів за статтями 345 і 348 КК України, говорить про тенденцію до розширення спеціального кримінально-правового захисту (пропозиції зниження віку кримінальної відповідальності, розширення кола потерпілих тощо), що також актуалізує питання, наскільки обґрунтованим є подальше «посилення» санкцій або розширення їх застосовності без одночасної гармонізації зі загальною системою покарань у КК України [10].

Окрема, так би мовити чутлива проблема – чи зберігається спеціальний кримінально-правовий захист, коли сам правоохоронець істотно виходить за межі своїх повноважень або діє явно незаконно.

У дисертації О. О. Кирбят'єва, присвяченій кримінально-правовій охороні професійної діяльності працівників правоохоронних органів, наголошується, що захист має на меті гарантувати саме законну професійну діяльність [63].

І. М. Горбачова та В. П. Бойченко, аналізуючи злочини проти працівників правоохоронних органів, прямо вказують на необхідність враховувати можливі зловживання з боку самих правоохоронців і розглядати певні випадки «протидії» як дії в умовах необхідної оборони чи захисту власних прав, а не як посягання на правоохоронця. Вони підкреслюють, що без такої корекції кримінальний закон ризикує перетворитися на інструмент захисту не стільки правопорядку, скільки незаконного насильства з боку державних агентів [43, с. 39].

За результатами проведених досліджень А. В. Градецький наголошує, що кримінально-правовий захист діяльності правоохоронців не обмежується лише встановленням відповідальності за посягання на особу працівника під час виконання службових обов'язків. Він підкреслює комплексний характер такого захисту, який охоплює як норми про відповідальність (статті 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України), так і норми про правомірність дій правоохоронців, зокрема застосування ними засобів примусу. Науковець пов'язує це з концепцією обставин, що виключають злочинність діяння, наголошуючи, що

кримінальний закон водночас повинен і карати за неправомірне посягання на правоохоронця, і гарантувати правомірність дій самого правоохоронця у межах його повноважень [46, с. 112].

Таким чином, друга група проблем, які потребують подальшого розроблення та вдосконалення, складається з відсутності чітких пропозицій та аргументації необхідності перегляду співмірності санкцій за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків порівняно зі звичайними складами кримінальних правопорушень, які передбачаються розділом II КК України. [87, с. 241]. Також дослідження потребує й питання можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за статтею 345 чи 348 КК України у випадку, якщо при виконанні службових обов'язків працівник правоохоронного органу істотно перевищує покладені на нього повноваження.

Третю групу проблем, які належать до категорії малодосліджених, формує окремий масив проблематики, яка фактично не була предметом наукового аналізу. З огляду на євроінтеграційні процеси та уніфікацію кримінального законодавства з європейськими нормами, важливим видається порівняння та аналіз законодавства України та ЄС у сфері відповідальності за посягання на здоров'я, життя працівників правоохоронних органів. Йдеться передусім про відсутність глибокого, системного порівняльно-правового дослідження відповідальності за завдання тілесних ушкоджень чи позбавлення життя працівників органів правопорядку в кримінальному законодавстві держав, з якими Україна безпосередньо межує (Польща, Словачька Республіка, Румунія, Угорщина, Молдова).

Важливою складовою компаративістського дослідження є еволюційний розвиток та зміна законодавства у зв'язку зі вступом відповідної країни у ЄС, виявлення змін чи відсутність таких. З огляду на численні зусилля України щодо вступу в ЄС, аналіз досвіду вважається надзвичайно важливим, адже чітке розуміння моделей, системи норм та етапи їх змін в євроінтеграційних процесах значно полегшить процедуру і надасть можливість скоротити час.

Відсутність глибокого історико-правового дослідження еволюції кримінальної відповідальності за посягання на працівників правоохоронних органів у національному праві, включно з аналізом узгодженості чинних норм зі сучасними конституційними, міжнародно-правовими та євроінтеграційними стандартами, створює проблематику в розумінні тенденції розвитку та удосконалення кримінального закону.

Отже, проведений аналіз стану наукової розробленості кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів свідчить про значний інтерес доктрини кримінального права до цієї проблематики та наявність ґрунтовних досліджень, присвячених змісту і застосуванню статей 345 і 348 КК України.

Отож наразі запропоновано низку способів уникнення дублювання підстав відповідальності таким чином:

- по-перше, трактувати ст.ст. 345, 347, 348, 349 КК України як елементи єдиної підсистеми злочинів проти представників публічної влади з єдиними базовими підходами до об'єкта та санкцій;

- по-друге, на законодавчому рівні закріпити загальне правило конкуренції спеціальних і загальних норм (зокрема, спеціальний склад – ст. 348 – має беззастережно витіснити ст. 115 КК України за наявності ознаки «у зв'язку з виконанням службових обов'язків»);

- по-третє, гармонізувати санкції за посягання на різні категорії «публічних» потерпілих, щоб уникнути ситуацій, коли посягання однакової небезпечності тягнуть істотно різні максимуми покарання лише через формальну різницю у статусі особи.

Отже, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, присвячених аналізу складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, низка принципових аспектів й досі не отримала належного теоретичного осмислення. Передусім це стосується компаративно-правових досліджень, які дозволили б оцінити українську модель кримінально-правового захисту правоохоронців у зіставленні з підходами держав держав-

сусідів України та держав Балтії - членів ЄС. У вітчизняній науці фактично відсутній системний аналіз того, чи є спеціальні склади посягань на правоохоронців типовим явищем для європейських правопорядків, якими є межі караності таких діянь, як співвідносяться спеціальні та загальні норми, а також чи існує тенденція до посилення або, навпаки, до уніфікації відповідальності за посягання на життя і здоров'я представників публічної влади.

Малодослідженим залишається й історико-правовий вимір проблематики кримінальних правопорушень проти представників правоохоронних органів. Поза ґрунтовним аналізом опиняється еволюція кримінально-правової охорони правоохоронців від Київської Русі до сучасного етапу розвитку українського кримінального законодавства, зокрема питання спадковості правових конструкцій, зміни підходів до визначення об'єкта посягання та трансформації санкцій.

Окремого наукового осмислення потребує проблема меж кримінально-правового захисту у ситуаціях, коли сам працівник правоохоронного органу істотно перевищує службові повноваження або діє явно незаконно. У такому випадку правоохоронець виступає вже не потерпілим, а потенційним суб'єктом кримінального правопорушення, що ставить питання про допустимість застосування спеціальних норм (ст.ст. 345, 348 КК України) до особи, яка чинить йому протидію. У теорії кримінального права недостатньо розроблено критерії відмежування посягання на правоохоронця від дій у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або захисту власних прав від неправомірного насильства з боку представника влади. Відсутність чітких доктринальних орієнтирів у цій частині створює ризики формального застосування спеціальних складів без урахування принципу справедливості та балансу інтересів.

Додатково слід окремо зупинитися на стані наукової розробленості поняття «працівник правоохоронного органу», оскільки саме від його змісту залежить обсяг кримінально-правового захисту, передбаченого статтями 345, 347, 348, 349 КК України. Аналіз доктрини свідчить, що це поняття залишається

дискусійним і не має усталеного універсального визначення ані на рівні кримінального закону, ані в суміжному законодавстві. Тож критично необхідним є формулювання узгодженої кримінально-правової дефініції цієї категорії, визначення чітких критеріїв віднесення осіб до кола спеціально захищених суб'єктів та обґрунтування доцільності закріплення відповідного визначення безпосередньо в КК України або в примітці до статей розділу XV Особливої частини.

1.2 Історія розвитку законодавства України щодо відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України

Історія розвитку законодавства України та безпосередньо еволюція відповідальності за посягання на працівників правоохоронних органів, яка передбачалася кримінальним законом, нерозривно пов'язана з історичними етапами становлення української правової системи, зміною політичних режимів, реформуванням інститутів публічної влади та прагненням держави забезпечити належний рівень захисту осіб, які виконують функції із забезпечення безпеки та правопорядку.

Витоки правової охорони представників влади на території України сягають часів Середньовіччя. При цьому варто розуміти, що сучасної інтерпретації «працівник правоохоронного органу» в первісних джерелах не було. Ще в Княжу добу «Руська Правда» (XI–XII ст.) встановлювала суворі санкції за вбивство або образу княжих мужів і дружинників порівняно зі «звичайними» людьми [24]. На відміну від кримінального законодавства, яке діє нині, «Руська Правда» встановлювала подвійну відповідальність за вбивство владного представника, а саме 80 гривень, а не 40 – як за простолюдина. Цікавим є те, що за вкраденого коня княжого мужа необхідно було сплатити 3 гривні, а за будь-якого іншого коня – 2 гривні. Норми виходили з принципу, що посягання на слугу князя фактично є посяганням на самого князя і державний порядок [117].

У подальшому, за литовсько-польської доби, Литовські статuti також передбачали покарання за напад на урядників та шляхту, хоча спеціальної статті про «правоохоронців» у сучасному сенсі тоді не існувало, ба більше, Литовські статuti порівняно з «Руською правдою» переважно зрівнювали потерпілого.

Надалі розвиток нормативного забезпечення проявляється у щораз чіткішому регулюванні відповідальності за вчинення правопорушень проти

органів правопорядку. За доби Російської імперії формується стійка тенденція до підвищеної охорони посадових осіб: Військовий артикул 1715 р. встановлював смертну кару за посягання на воєнних та цивільних чиновників [148, с. 767], а Уложення 1845 р. передбачало жорсткі санкції щодо «начальствующих осіб» [58, с. 203]. Кримінальне Уложення 1903 р. вже системно виокремило злочини проти представників влади як державні, підкреслюючи їхній особливий статус [164]. У ранній радянський період ця тенденція трансформується в ідеологізовану форму: посягання на посадових осіб трактувалися як контрреволюційні теракти, карані здебільшого розстрілом, а згодом жертвами насильства ставали насамперед міліціонери та місцеві активісти [162, с. 9].

Перші радянські кодифіковані акти – КК УРСР 1922 та 1927 рр. – вже містили систему злочинів проти порядку управління, зокрема відповідальність за насильство чи опір представникові влади. Вбивство міліціонера або іншого службовця розглядалося як посягання на порядок управління або кваліфікувалося за сукупністю. Розміщення цих норм у розділах про контрреволюційні та особливо небезпечні державні злочини свідчило про політичний характер правопорушення: напад на працівника влади трактувався як замах на радянську державу. Водночас поряд з терористичними актами існували й «звичайні» склади насильства над представником влади з диференційованими санкціями [92, с. 202]. Вже у 1920-х роках законодавство УРСР системно розмежовувало тяжкі політично вмотивовані напади як державні злочини та менш небезпечні посягання – як злочини проти управлінського порядку.

У період після Другої Світової війни, на тлі відносної стабілізації суспільства, відбулась уніфікація кримінального законодавства. КК УРСР 1960 року містив дві окремі глави, які регламентували питання про відповідальність за посягання на органи правопорядку. Перша редакція від 28 грудня 1960 року КК УРСР містила статтю 190 про погрозу або насильство проти представника влади або службової особи, натомість спеціальної норми, за якою можливе

притягнення особи до відповідальності за вчинення посягання на життя працівника правопорядку, не було. Відповідальність передбачалася за статтею 93 з пунктом «в) вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим громадського чи службового обов'язку» [77].

Вже 10 вересня 1962 року КК УРСР 1960 року було видозмінено Главу IX «Злочини проти порядку управління» та безпосередньо додано положення, яке регулює відповідальність за вчинення посягання на життя правоохоронців, – спеціальну норму – ст. 190-1 КК УРСР 1960 р. Вона безпосередньо передбачала кримінальну відповідальність за умисне посягання на життя співробітника міліції або члена народної дружини, вчинене у зв'язку з реалізацією ними своїх службових чи громадських обов'язків, пов'язаних із забезпеченням охорони громадського порядку. Введення цієї статті означало, що замах або вбивство правоохоронця розглядається як окремий склад злочину, а не лише як обтяжуюча обставина вбивства. Санкція статті 190-1 традиційно була однією з найсуворіших в Кодексі [77].

Законом України № 388/96-ВР від 2 жовтня 1996 р. до цієї статті були внесені суттєві доповнення: коло потерпілих було значно розширено. Якщо раніше захищеними були лише працівники міліції і дружинники, то з 1996 р. ця норма була розширена й почала включати суддів, інших службовців органів правопорядку, близьких їм родичів та військовослужбовців, а також членів громадських формувань з охорони громадського порядку [124]. Особливої уваги потребує примітка, яка була додана Законом № 388/96-ВР. Примітка містила в собі відсилальне положення на Закон України № 3781-XII, де в діючій на той момент редакції правоохоронні органи визначалися так: державні органи, на які покладено здійснення правозастосовних, контрольно-наглядових та охоронних функцій. До них належать: Служба безпеки України, служби рибохорони, органи податкового контролю, підрозділи охорони державного кордону, митні органи, державна лісова охорона, органи внутрішніх справ, органи прокуратури, державна контрольно-ревізійна служба, органи

внутрішніх справ, а також інші державні структури, що виконують функції із забезпечення правопорядку та законності.

Закон визначає, що під державним захистом перебувають працівники судових і правоохоронних органів, перелічених вище, а також посадові особи Антимонопольного комітету України, якщо їхня діяльність пов'язана з виконанням функцій, що мають значення для правосуддя та забезпечення законності. Зокрема, захист поширюється на осіб, які: а) здійснюють розгляд судових справ у судах усіх інстанцій; б) проводять досудове розслідування, провадження у справах про адміністративні правопорушення чи інші процесуальні дії; в) беруть участь у здійсненні оперативно-розшукових заходів; г) забезпечують охорону громадського порядку та громадської безпеки; д) виконують судові рішення, вироки та інші процесуальні акти судів, постанови органів дізнання, слідчих та прокурорів; е) контролюють переміщення осіб, транспортних засобів, вантажів і предметів через митний та державний кордон України; є) здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства у визначених сферах [120].

Таким чином, станом на жовтень 1996 року законодавець максимально розширив норму про відповідальність за посягання на здоров'я чи життя працівників правоохоронних органів. Нормативно закріплено визначення правоохоронних органів, а також чітка регламентація, в яких випадках напад, замах чи безпосередньо вбивство буде кваліфіковано за спеціальною статтею кримінального закону. Водночас проблему становило те, що положення про межі покарання не відповідали Основному Закону, який був прийнятий 28 червня того ж 1996 року. Конституція України передбачала, що життя, здоров'я будь-якої людини є найвищими соціальними цінностями, відповідно ніяка людина ніколи не може бути в будь-який спосіб позбавлена життя, в тому числі встановлювалася заборона катування [65]. Слід враховувати, що положення статті 190-1 КК УРСР 1960 року в частині, яка передбачала смертну кару як вид покарання, втратило чинність у зв'язку з визнанням його таким, що не відповідає приписам Конституції України.

Конституційний Суд України у Рішенні від 29 грудня 1999 р. № 11-рп/99 дійшов висновку, що застосування смертної кари як найвищого виду кримінального покарання суперечить статті 27 Конституції України, яка проголошує невід'ємність права кожної людини на життя та покладає на державу обов'язок його захищати. Унаслідок цього положення про смертну кару було визнано неконституційними, а в подальшому – виключено з національного кримінального законодавства та замінено покаранням у виді довічного позбавлення волі [136].

З моменту прийняття Конституції та до моменту рішення про неконституційність статті 190-1 КК України у частині застосування смертної кари сплило два роки. Чітко встановити, скільки осіб було страчено, на жаль, не видається можливим, однак відомо про щонайменше 13 осіб, до яких застосовано покарання у виді смертної кари у 1997 році, та 167 за весь 1996 рік [1]. Це свідчить про недосконалість на той момент законодавства, відсутність чіткого та всеосяжного опрацювання нормативних приписів законодавцем.

Навзамін смертної кари законодавцем було додано покарання у виді «довічного позбавлення волі». Закріплення цього припису відбулося 29 березня 2000 року, а саме Законом № 1483-III доповнено КК УРСР 1960 року статтею 25-2, яка визначала засади застосування довічного позбавлення волі, а також замінила смертну кару в статтях Особливої частини, в тому числі й у статті 190-1 [127].

КК УРСР 1960 р. вибудовував послідовну систему спеціальних складів злочинів проти працівників органів правопорядку. Так, стаття 189-1 встановлювала відповідальність за образу працівника правоохоронного органу, ст. 189-2 – за погрозу такому працівникові, ст. 189-4 – за заподіяння йому тілесних ушкоджень, а ст. 189-5 – за умисне знищення або пошкодження належного йому майна [77]. Вище перелічені спеціальні склади кримінально-протиправних посягань є прямо взаємопов'язаними між собою, адже фундамент їх регулювання складається з чіткого визначення органів правопорядку, віднесення осіб до правоохоронних органів та відмежування від

інших складів правопорушень. Проблематикою кваліфікації діяння за такими складами правопорушень було те, що примітка про визначення правоохоронних органів з'явилася лише у жовтні 1996 року за Законом України № 3781-ХІІ [120].

Кардинальних змін кримінальний закон зазнав з прийняттям КК України від 5 квітня 2001 р., що стало визначним етапом у становленні та подальшому розвитку кримінального законодавства незалежної України. Законодавцем було систематизовано норми про кримінальні правопорушення проти правоохоронців та розподілено їх за окремими статтями залежно від категорії потерпілого [77]. У чинному КК України закладено декілька спеціальних норм:

1. Ст. 348 КК України – «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця». Вона фактично успадкувала диспозицію ст. 190-1 КК УРСР 1960 р. (в редакції від 1996 р.), проте виключила суддів зі свого переліку (передбачено в КК України окрему статтю). Ст. 348 КК України охоплює: працівників правоохоронних органів (в широкому визначенні, включаючи поліцію, органи прокуратури, СБУ тощо), їхніх близьких родичів, членів громадських формувань з охорони порядку і держкордону, а також військовослужбовців – якщо посягання пов'язане з виконанням ними службових обов'язків.

Законодавча конструкція залишилася аналогічною попередній нормі. Санкція статті 348 КК України в редакції 2001 р. встановлена у виді позбавлення волі на строк 9–15 років або довічного позбавлення волі. Ця стаття розміщена у розділі XV Особливої частини – «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади та об'єднань громадян». Її спеціальний характер підкреслюється тим, що Конституція України (стаття 3) проголошує життя людини найвищою цінністю, а тому замах на життя представника держави розглядається як подвійне правопорушення – проти особи і проти авторитету органів держави, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

2. Ст. 345 КК України – «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу». Як уже зазначалося, ця стаття встановила відповідальність за кримінальні правопорушення проти здоров'я правоохоронців: різні форми погроз, побої, легкі, середні або тяжкі тілесні ушкодження, а також знищення майна (останнє винесено окремо в ст. 347 КК України).

Фактично ст. 345 КК України продовжила дію норм радянського періоду (ст. 191 КК УРСР 1960 р.) щодо криміналізації насильства без мети вбивства. Її диспозиція охоплює ті самі категорії потерпілих, що й ст. 348 КК України (працівник правоохоронного органу, близькі родичі такої особи). Ця норма також розміщена у розділі XV, поруч зі ст. 348 КК України, підкреслюючи, що і насильство, і вбивство є кримінальними правопорушеннями проти авторитету органів влади.

Таким чином, кримінальне законодавство 2001 р. вперше чітко розмежувало кримінальні правопорушення проти життя та проти здоров'я правоохоронців на дві різні статті з власними складами.

Значним недоліком КК України 2001 року була відсутність примітки про визначення дефініцій «правоохоронні органи», «працівник правоохоронного органу». З огляду на статтю 3 чинного КК України, а саме те, що кримінально протиправні діяння повинні чітко визначатися самим Кодексом і єдиним законом про кримінальну відповідальність є безпосередньо КК України 2001 року, така ситуація є недоліком законодавчої діяльності, що обумовило низку проблем у процесі застосування положень цих статей на практиці. Так, безумовно, Закон № 3781-XII, на який було посилення у КК України 1960 року, продовжує свою дію та навіть удосконалюється, але прослідковується правова невизначеність [120].

При аналізі еволюційного розвитку КК України 2001 року простежується певна динаміка. Статті 345 КК України та 348 КК України у первісній редакції 2001 року закріпили модель спеціального кримінально-правового захисту працівників органів правопорядку та осіб, які беруть участь в охороні

громадського порядку. Ст. 345 КК України від початку мала чітку диференціацію відповідальності залежно від характеру та тяжкості насильства: вона охоплювала погрозу вбивством або насильством, заподіяння легких тілесних ушкоджень, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а також тяжких тілесних ушкоджень працівнику правоохоронного органу або його близьким родичам у зв'язку з виконанням покладених на нього обов'язків. Найнебезпечніша форма посягання – дії, вчинені організованою групою, – виділялися в окрему, найсуворіше карану частину статті. Стаття 348 КК України закріпила окремий, спеціальний склад посягання на життя працівника органу правопорядку, військовослужбовця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону. Умисне протиправне заподіяння смерті або замах на вбивство цих осіб з моменту прийняття Кодексу визначалося як особливо тяжкий злочин зі санкцією від дев'яти до п'ятнадцяти років позбавлення волі або довічного позбавлення волі. Конструкція – закріплення найвищого ступеня кримінально-правової охорони життя правоохоронця – збереглась фактично без змін упродовж усієї історії існування КК України 2001 р. [76].

Першою спробою істотного втручання в зазначені норми став Закон від 16 січня 2014 року, який увійшов в історію як частина «січневих законів». У статті 345 КК України було розширено коло потерпілих: замість традиційного поняття «близькі родичі» законодавець тимчасово ввів ширше формулювання «члени сім'ї», що фактично збільшувало кількість осіб, які перебували під кримінально-правовим захистом через зв'язок з професійною діяльністю працівника правоохоронного органу. Зміни мали загальний спрямований характер – посилити кримінально-правові засоби впливу на тлі суспільно-політичної кризи 2013–2014 років і стримати насильницькі дії щодо представників влади. Аналогічні зміни торкнулися й сфери регулювання ст. 348, посилюючи її захисну функцію [123]. Однак ці зміни мали короточасний характер: уже 28 січня 2014 року Закон, яким вони були внесені, було визнано

таким, що втратив чинність, а редакція статей 345 та 348 повернулась до попереднього змісту [121].

Після скасування «січневих законів» законодавець здійснив корекцію редакцій статей 345 КК України та 348 КК України Законом № 767-VII від 23 лютого 2014 року. Норми були повернуті до більш стриманої, неполітизованої конструкції. Стаття 345 КК України зберегла традиційну структуру, орієнтовану на ступінь тяжкості діяння, а захист був прив'язаний до працівника органу правопорядку та його близьких родичів, без включення ширшого кола осіб. Санкції залишилися пропорційними тяжкості заподіяного насильства. Ст. 348 КК України у цій редакції закріпила свою базову функцію – охорону життя правоохоронців та інших визначених осіб – і передбачила кримінальну відповідальність за замах чи безпосереднє заподіяння смерті правоохоронцю або ж його близьким родичам, військовослужбовцю, члену громадського формування у зв'язку з їх діяльністю з охорони громадського порядку [125].

У 2015 році відбулися важливі зміни загальної концепції спеціального захисту окремих категорій осіб, але не через пряме внесення змін до статей 345 КК України та 348 КК України, а через прийняття Закону України № 421-VIII. Цим Законом у КК України були введені паралельні норми – 345-1, 347-1, 348-1 та 349-1, що встановлювали спеціальний захист журналістів за аналогічною системою, яка існувала для працівників правоохоронних органів. Моделі статей 345 КК України та 348 КК України стали базовими для захисту інших представників суспільно важливих професій, діяльність яких пов'язана з ризиком посягання на здоров'я, життя або професійний статус [122].

На подальших етапах еволюції кримінального законодавства зміни торкалися не так диспозицій статей, як правових наслідків їх застосування. Запровадження у 2018 році кримінальних проступків та віднесення певних діянь до різних категорій злочинів переосмислило значення частин ст. 345 у загальній системі кримінально-правових наслідків. [126]. Проте структура та зміст самої статті залишилися незмінними. У 2023–2024 роках унаслідок введення нового виду покарання – пробаційного нагляду – було змінено санкції

низки статей, у тому числі й частини першої ст. 345 КК України. У чинній редакції ця частина передбачає можливість призначення пробаційного нагляду як альтернативи іншим видам покарання, що засвідчує тенденцію до гуманізації реакції на менш тяжкі форми протиправної поведінки щодо працівників правоохоронних органів. Натомість ст. 348 КК України не зазнала жодних змін у частині санкцій: вона й надалі передбачає довічне позбавлення волі, або більш м'якше покарання – позбавлення волі строком від дев'яти до п'ятнадцяти років, що свідчить про незмінність концепції максимального захисту життя працівника правоохоронного органу [76].

Отже, на нашу думку, за весь час існування відповідальності за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів періодом, коли законодавство було чітко регламентоване та відповідало демократичним засадам і Основному Закону України, був проміжок від 29 грудня 1999 року (з моменту визнання смертної кари неконституційним приписом) до 5 квітня 2001 року (початок дії чинного КК України). КК України 2001 року має доволі сучасну структуру порівняно із кримінальним законодавством, яке йому передувало. Однак не можна стверджувати, що чинний кримінальний закон є довершеним, адже станом на зараз у ньому містяться колізії, пов'язані з відсутністю єдиного вичерпного визначення поняття «правоохоронний орган», проблематикою у здійсненні відмежування спеціальних складів кримінальних правопорушень від загальних тощо.

Наразі проблеми «колізійності» щодо відсутності посилання на нормативне визначення понять «правоохоронний орган», «працівник правоохоронного органу» в КК України 2001 року можна виявити з численних правових позицій, які містяться у рішеннях Верховного Суду України. Наприклад, у рішенні № 633/195/17 він сформулював підхід, згідно з яким належність державного органу до правоохоронних визначається не формально, а за його інституційними та функціональними характеристиками. Йдеться про те, яке місце цей орган посідає в системі державної влади та які завдання він виконує. Суд наголосив, що правоохоронними є ті органи, які прямо названі

такими у законодавстві або ж яким законом надано відповідні правоохоронні повноваження, тобто функції із забезпечення правопорядку, боротьби зі злочинністю, охорони прав і свобод громадян чи виконання інших захисних та контрольних завдань. До цього ж варто зауважити, що суд у мотивувальній частині посиляється на історичну ретроспективу розвитку кримінальної відповідальності за вчинення протиправних посягань на працівників правоохоронних органів [98].

Однак проблема недосконалості чинного КК України залишається доволі вагомою, тому здійснюються розробки нового КК України, де з основних змін, що стосуються досліджуваного питання, є встановлення віку, за яким настає кримінальна відповідальність: з 14 років для вбивства та з 15 років для всіх інших кримінально протиправних посягань. Виключаються спеціальні норми щодо відповідальності за вбивство працівників правоохоронних органів, натомість додається кваліфікуюча ознака звичайного вбивства «щодо людини (чи близької їй людини) у зв'язку зі здійсненням нею службових повноважень чи виконанням професійних обов'язків, виконанням нею юридичного обов'язку або використанням її суб'єктивного права в публічних інтересах», аналогічно виключається спеціальна норма за вчинення протиправних діянь щодо здоров'я працівника правоохоронного органу та додається в кваліфікуючі обставини складу кримінального правопорушення відповідно до наслідків таких дій.

Основна і найбільш істотна зміна у новому проєкті КК України – додавання окремого розділу з термінологією законодавства, в тому числі визначення на нормативно-правовому рівні поняття «службова особа», де працівник правоохоронного органу буде підпадати під зазначений вище термін [135].

Отже, в разі прийняття нового КК України ми приблизимося до тієї структури та змісту стандартів кримінального законодавства, які загалом наявні у більшості європейських кримінальних законів. Наслідком, як видається, стане зменшення колізійності українського кримінального законодавства, підвищення правової визначеності та рівня справедливості.

1.3. Регламентация кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за законодавством зарубіжних держав

Необхідність зіставлення національного законодавства з підходами інших держав обумовлена кількома важливими факторами. По-перше, Україна перебуває у процесі гармонізації кримінального законодавства з правом Європейського Союзу та орієнтується на європейські стандарти у сфері захисту публічних службовців і забезпечення громадської безпеки. По-друге, аналіз зарубіжного досвіду надає змогу виявити типові моделі криміналізації відповідних діянь, загальні тенденції посилення чи диференціації відповідальності, а також оцінити рівень наближеності української кримінально-правової доктрини до європейських підходів. По-третє, порівняння зі законодавством держав, які мають подібний історичний розвиток правової системи та функціонують у спільному інституційному полі ЄС, дає можливість визначити оптимальні способи вдосконалення вітчизняної правової регламентації.

Завдяки дослідженню іноземного досвіду правового регулювання протиправних посягань на органи правопорядку в різних державах можна виділити як позитивні практики, на які потрібно орієнтуватися, так і негативні. Розділення правових систем дозволяє формувати різні механізми правового регулювання.

У науковій літературі неодноразово підкреслювалося, що в низці кримінальних кодексів інших держав спеціальних норм про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу немає [62; 57; 21; 65; 50].

Так, Д. Ю. Гуренко, аналізуючи законодавство іноземних держав, виділив декілька основних груп. До першої групи держав він відніс випадки, коли у відповідних кодексах серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства міститься

вказівка на вбивство особи чи її близьких, вчинене у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку [50, с. 62].

Надалі, вивчаючи положення кримінального законодавства різних держав, науковець відносив до другої групи ті держави, у кримінальних кодексах яких спеціальні норми про відповідальність за посягання на життя пов'язані виключно з убивством самого потерпілого, який перебуває при виконанні службового або громадського обов'язку. За такого підходу законодавець пов'язує підвищену кримінально-правову охорону лише з особою, що безпосередньо здійснює відповідну діяльність, визнаючи її статус підставою для посиленої відповідальності. Водночас убивство близьких родичів чи інших осіб, пов'язаних із потерпілим, вчинене у зв'язку з виконанням ним службових або громадських функцій, не виділяється в законі як самостійна кваліфікуюча ознака і, відповідно, підлягає правовій оцінці за загальними нормами про умисне вбивство без урахування спеціального статусу основного потерпілого [50, с. 62].

Третю групу держав становлять держави, законодавство яких не передбачає якихось спеціальних норм чи навіть кваліфікуючих ознак, що стосуються посягання на життя працівника правоохоронного органу або його близьких осіб у зв'язку з виконанням службового обов'язку. Як зазначає Д. Ю. Гуренко, у цих кримінальних кодексах відповідальність за посягання на життя таких осіб визначається виключно в межах загального складу умисного вбивства без жодної спеціальної диференціації [50, с. 63].

Для порівняння законодавства іноземних держав у межах цього дослідження обрано пострадянські держави, які зараз є повноправними членами Європейського Союзу, а саме: країни Балтії (Литву, Латвію та Естонію), а також держави, які безпосередньо межують з Україною: Польщу, Угорщину, Румунію, Молдову та Словаччину. Логіка такого вибору обумовлена схожістю розвитку законодавства вказаних держав із розвитком законодавства України, й тим, що законодавство, в тому числі кримінальне, визначеного переліку держав

уже максимально імплементувало положення нормативно-правових актів ЄС у своє національне законодавство.

Отже, правовий досвід вказаних держав має особливу цінність, оскільки вони належать до тієї ж романо-германської правової сім'ї, що й Україна, а їхнє кримінальне законодавство формувалося в умовах системної європейської інтеграції та під впливом вимог ЄС, зокрема й щодо забезпечення високого рівня захисту представників публічної влади. Спільність історичних умов розвитку, модель організації правоохоронних органів та подібність суспільних викликів роблять їх законодавчі підходи найбільш релевантними для порівняльного аналізу.

Проте слід зазначити, що, попри спільність правової традиції, у кримінальних кодексах іноземних держав по-різному врегульовано питання захисту службовців: від спеціальних складів кримінальних правопорушень проти працівників органів правопорядку до ширших груп норм, що охоплюють усіх представників публічної влади. Така різноманітність підходів дозволяє провести глибший аналіз нормативної техніки, способів визначення статусу потерпілого, конструкції складів злочинів та санкцій, що застосовуються у випадку посягання на життя чи здоров'я працівників правоохоронних органів.

Особливої ваги у межах аналізу регламентації кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за законодавством держав-сусідів України і держав Балтії - членів ЄС набуває порівняльний підхід, оскільки ці держави демонструють комплексну модель кримінально-правової охорони правоохоронців, що поєднує загальний захист життя і здоров'я людини зі спеціальними нормами, спрямованими на врахування підвищеної суспільної небезпеки посягань на представників влади під час виконання ними службових обов'язків [62, с. 58].

Важливість дослідження іноземного правового забезпечення можна прослідкувати у зацікавленості науковців до цієї теми, з-поміж яких вирізняються, хто безпосередньо досліджував питання зарубіжного досвіду

підстав відповідальності за правопорушення щодо здоров'я чи життя правоохоронців: В. П. Беленок [21], Д. Ю. Гуренко [50], С. Ю. Зайцев [57], О. О. Кирбят'єв [59], М. М. Комарницький [62] та інші.

У польському кримінальному законодавстві захист працівників правоохоронних органів вибудовується не через окрему, так би мовити, «поліцейську» статтю, як у ст. 345 чи ст. 348 КК України, а через комплекс норм про злочини проти діяльності органів держави й самоврядування, де ключовою фігурою є публічний службовець. Поняття закріплено у пункті 13 статті 115 Кримінального кодексу Республіки Польща (далі КК Польщі) і охоплює, серед іншого, суддів, прокурорів, поліцейських, службовців фінансових органів, судових виконавців тощо. Тобто працівник поліції (а практично – правоохоронець) захищається не як вузька спеціальна категорія, а як представник публічної влади, наділений владними повноваженнями [9].

Система спеціальних складів кримінальних правопорушень проти публічних службовців у КК Польщі вибудована блоком норм, що безпосередньо стосуються насильства, посягань і образи: це насамперед ст. 222 «Порушення тілесної недоторканності публічного службовця», ст. 223 «Активний напад на публічного службовця», ст. 224 (примушування службовця до певної дії чи бездіяльності) та ст. 226 «Образа публічного службовця» [9; 57, с. 96].

Аналогічної норми, яка б відображала відповідальність за вбивство працівника органу правопорядку за прикладом ст. 348 КК України у КК Польщі немає. Ст. 148 КК Польщі – це «ядро» регламентації умисних убивств, і саме через неї, а не через окрему «поліцейську» норму, забезпечується в тому числі й особливий захист публічних службовців, зокрема правоохоронців.

По-перше, ст. 148 КК Польщі будує чотирирівневу систему відповідальності: базовий тип, кваліфіковані типи, привілейований тип і караність готування до кримінального правопорушення. Ч. 1 ст. 148 КК Польщі встановлює основний склад: «той, хто вбиває людину» – це «класичне» умисне вбивство. Польський законодавець виходить із того, що вбивство – найтяжчий злочин проти найвищої цінності – людського життя, тому вже базовий тип

карається дуже суворо (не менше 10 років, аж до довічного). У доктрині підкреслюється, що ст. 148 – це головна норма, яка охоплює всі умисні позбавлення життя, якщо немає спеціального складу (наприклад, дитиновбивства, евтаназії тощо) [9].

Вбивство працівника правоохоронного органу є кваліфікуючою обставиною за загальною нормою, а саме ч. 3 ст. 148 КК Польщі – вбивство публічного службовця, вчинене під час або у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, пов'язаних із захистом безпеки людей або охороною громадської безпеки чи порядку [9].

У польських наукових публікаціях звертається увага на те, що важливим історичним моментом стало доповнення статті таким типом убивства, як убивство службовця, який був уведений у п. 3 ст. 148 КК Польщі у результаті новели 2010 року, котра паралельно змінювала й інші норми про захист службовців (у тому числі ст. 223 КК Польщі, а також закон про поліцію). У наукових працях звертається увага також на те, що це було «політико-кримінальне» рішення – реакція на загрози для поліцейських та інших служб у публічному просторі, посилення символічного захисту носіїв державної влади [10, с. 63].

У кримінальному праві Польщі захист правоохоронців забезпечується не через окремі спеціальні статті, як це передбачено у КК України, а через ширшу категорію «публічних службовців», яка об'єднує всіх носіїв владних повноважень. Насильницькі посягання на них охоплюються комплексом спеціальних складів злочинів (ст.ст. 222–226 КК Польщі), натомість відповідальність за їх умисне вбивство встановлена у межах загальної статті про вбивство – ст. 148 КК Польщі, де такий випадок визначений як кваліфікований склад. Така модель демонструє іншу концепцію охорони правоохоронців: замість створення вузькоспеціалізованих норм польський законодавець вибудував універсальну систему захисту всіх представників публічної влади, посилюючи санкції у разі посягання на їх життя чи недоторканність у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

У чинному Кримінальному кодексі Словацької Республіки (далі – КК Словацької Республіки) базовим складом посягання на життя є ст. 145: умисне позбавлення життя іншої особи, що карається позбавленням волі на строк від 15 до 20 років, а за кваліфікованих обставин – 20–25 років або довічним позбавленням волі. До таких обставин, серед іншого, належать вчинення злочину «на захищеній особі» чи з особливого мотиву [16].

Ключове значення для захисту працівників правоохоронних органів має категорія «захищена особа», докладно розкрита в ст. 139 КК Словацької Республіки. До цієї групи, поряд з дитиною, вагітною жінкою, особою похилого віку, особою, що користується міжнародним захистом тощо, прямо віднесено публічного службовця або особу, яка виконує обов’язки, покладені на неї законом [16].

Отже, умисне вбивство поліцейського, слідчого, прикордонника чи іншого представника правоохоронної системи Словаччини – якщо воно пов’язане з виконанням ним службових повноважень – кваліфікується як вбивство «захищеної особи», за яке передбачено більш суворе покарання. У доктрині словацького кримінального права підкреслюється, що кваліфікація «на захищеній особі» відображає підвищену суспільну небезпеку посягань, спрямованих проти осіб, які виконують функції охорони публічного порядку і безпеки, і слугує одним із механізмів кримінально-правового гарантування належного функціонування державної влади [2, с. 76].

Спеціальні склади, що охоплюють напад на орган публічної влади та на публічного службовця, у кримінальному законодавстві Словацької Республіки сформовані як цілісна система посиленої охорони діяльності державних інституцій та їх представників. Діяльність правоохоронних органів та безпека їхніх працівників забезпечуються насамперед у межах глави про кримінальні правопорушення проти порядку у публічних справах, де в першому розділі розміщено ключові норми, спрямовані на захист виконання повноважень публічної влади. Центральною є ст. 321 КК Словацької Республіки «Напад на орган публічної влади», яка встановлює відповідальність за застосування

насильства з метою впливу на діяльність такого органу. Законодавець вибудовує багаторівневу систему кваліфікації: від базового складу, що карається позбавленням волі на строк від 1 до 5 років, до найтяжчих форм, пов'язаних зі спричиненням тяжкої шкоди або загибелі однієї чи кількох осіб, за що передбачено до 20 років позбавлення волі [16].

Згідно з приписами ст. 128 КК Словацької Республіки, поліцейський органічно «вписується» в цю категорію як особа, що перебуває на службі в органі державної влади (поліції), виконує завдання держави у сфері охорони громадського порядку та безпеки і реалізує надані законом владні повноваження (затримання, застосування примусу, процесуальні дії тощо). Тому для цілей спеціальної кримінально-правової охорони, передбаченої статтями 321–325 КК Словацької Республіки, поліцейський розглядається саме як державний службовець, а не як «окрема» категорія на кшталт нашого «працівника правоохоронного органу» [16].

Норму, що передбачається ст. 321, доповнює ст. 322, яка охоплює погрози вбивством, тілесним ушкодженням чи матеріальною шкодою, якщо вони мають на меті вплинути на здійснення повноважень органу публічної влади або пов'язані з їх виконанням. Санкції коливаються від штрафу або покарання до 2 років позбавлення волі за основний склад до 1–5 років у разі вчинення діяння «з важчим способом». Окреме місце посідає ст. 323 КК Словацької Республіки «Напад на публічного службовця», який своєю конструкцією найближчий до положень, передбачених КК України, а саме ст. 345. Об'єктивна сторона включає застосування насильства до службовця з метою впливу на виконання ним повноважень або у зв'язку з виконанням цих повноважень, тоді як суб'єктивна сторона передбачає прямий умисел, спрямований саме на перешкоджання службовій діяльності. Закон встановлює чітку диференціацію складів залежно від наслідків: від базового рівня (1–5 років позбавлення волі), через кваліфіковані види за тілесні ушкодження, значну шкоду чи вчинення діяння проти слідчого органу або суду (3–8 років), до найтяжчих наслідків – тяжкої шкоди здоров'ю чи смерті (7–12 років), а також смерті кількох осіб або

дій в умовах кризової ситуації, за що може бути призначено 12–25 років або довічне ув'язнення [16; 21, с. 324].

Подібно до норм про напад, ст. 324 КК Словацької Республіки передбачає відповідальність за погрози, спрямовані на публічного службовця у зв'язку з виконанням ним службових повноважень: базова санкція – до 3 років позбавлення волі, а за важчий спосіб – 1–5 років. Важливим елементом системи є ст. 325, що поширює захист, закріплений у статтях 321–324 КК Словацької Республіки, на осіб, які підтримують або захищають публічного службовця, створюючи таким чином аналог української концепції охорони не лише правоохоронця, а й його близьких та осіб, пов'язаних із виконанням ним службових функцій. У словацькій доктрині ця група норм розглядається як послідовна модель багаторівневої охорони публічної влади та авторитету її носіїв, у межах якої посилення відповідальності зумовлюється не лише тяжкістю наслідків, а й особливим статусом потерпілого та суспільною значущістю його повноважень [16; 21, с. 324].

Тобто, на відміну від України, де є окрема ст. 348 КК України, словацький законодавець захищає поліцейського як правоохоронця через загальне поняття публічного службовця та спеціальні склади правопорушень проти державних службовців.

Кримінальний кодекс Угорщини (далі – КК Угорщини), що набрав чинності 1 липня 2013 р., є результатом конституційної реформи та євроінтеграційних процесів і спрямований на модернізацію кримінально-правового регулювання та гармонізацію з правом ЄС. Насамперед потрібно вказати на певну особливість КК Угорщини: ним встановлено мінімальний вік кримінальної відповідальності – чотирнадцять років (як і в КК України), проте для найбільш тяжких посягань (умисне вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, розбій, певні форми посягань на власність) допускається притягнення осіб, яким на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося лише дванадцять років, з умовою що ці особи усвідомлювали свої дії. Таким чином за умисне заподіяння смерті, або ж тяжкі тілесні ушкодження працівнику

правоохоронного органу, на відміну від КК України – мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність, є на два роки нижчим [8].

Особливий інтерес становлять норми, які забезпечують кримінально-правову охорону публічних службовців, до числа яких віднесено й працівників правоохоронних органів. У розділі з інтерпретаційними приписами КК Угорщини надано розгорнуте визначення «public official» та «person entrusted with public functions» (ці визначення перекладено за допомогою DeepL Translate), що дослівно означає «державний службовець» та «особа, на яку покладено державні функції». До «державних службовців» належить коло осіб, діяльність яких забезпечує функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування: службовці судів, прокуратури, міністерств, автономних органів, а також працівники правоохоронних органів і військової розвідки, які виконують владні повноваження від імені держави. Окремо виділяється поняття «особа, на яку покладено державні функції», яке охоплює осіб, що служать у законодавчих, судових, адміністративних чи правоохоронних органах іноземних держав або міжнародних організацій, наділених відповідною юрисдикцією. Тож поліцейський, жандарм чи інший представник угорських органів правопорядку сприймається насамперед як публічний службовець, а не як окрема спеціальна категорія «поліцейського» у вузькому сенсі [8].

Специфічна охорона життя й здоров'я таких осіб вибудовується через поєднання загальних складів кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я з комплексом спеціальних норм проти посягань на публічну владу. Базова норма про умисне вбивство – це ст. 160 КК Угорщини, яка встановлює загальний склад позбавлення життя іншої людини зі санкцією 5–15 років позбавлення волі, а для кваліфікованих випадків (умисел із заздалегідь обдуманим наміром, корисливий мотив, особлива жорстокість, множинність потерпілих тощо) – 10–20 років або довічне позбавлення волі [8]. При цьому для вбивства публічного службовця не передбачено спеціальної «поліцейської» статті на кшталт української ст. 348 КК України: захист реалізується шляхом

застосування загальної норми про умисне вбивство у поєднанні з нормами про посягання на публічного службовця як носія владних повноважень.

Ключовою спеціальною нормою, яка безпосередньо стосується правоохоронців, є «напад на державного службовця» (ст. 310 КК Угорщини). Вона охоплює декілька форм протиправної поведінки: насильницьке або з погрозою насильства перешкоджання законним діям публічного службовця; примушування його до вчинення чи невчинення певних дій; а також напад на службовця під час здійснення ним повноважень або у зв'язку з ними. За базовим складом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного до п'яти років. Якщо ж напад вчиняється групою, із демонстрацією або носінням смертельно небезпечної зброї, санкція зростає до двох–восьми років, а організатор або керівник такої групи карається вже п'ятьма–десятьма роками позбавлення волі; участь у «банді» для нападу на службовця сама по собі є самостійним злочином. Також криміналізовано приготування до нападу та поширено захист на випадки, коли особу атакують вже після припинення нею виконання функцій, але «через її попередні дії як службовця» [8].

У своїй роботі угорська дослідниця, член найвищої судової колегії Угорщини R. A. Meszar аналізує правопорушення, пов'язані з насильством проти працівників правоохоронних органів. Вона розглядає злочини проти працівників правоохоронних органів з точки зору застосування КК Угорщини та стверджує, що державний захист виходить зі широкого розуміння захищеного блага: будь-яке насильство чи погроза, які реально перешкоджають законній діяльності службовця, мають розцінюватися як посягання на функціонування державної влади, незалежно від того, чи спрямована фізична дія безпосередньо на службову особу чи опосередковано [13].

Порівняно з КК України, де захист життя працівника правоохоронного органу сконцентровано в самостійній ст. 348 («Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця») та доповнено загальними нормами про посягання на життя судді, захисника,

представника громадськості, угорський підхід демонструє іншу нормативну техніку. Там ключовим є «перетин» двох блоків: загальної норми про вбивство з кваліфікуючою ознакою статусу потерпілого та спеціальних норм про насильство проти службових осіб, які охоплюють, як мінімум, випадки спричинення шкоди здоров'ю чи загрози застосування насильства.

Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів у Румунії ґрунтується на поєднанні загальних норм про злочини проти життя і здоров'я та спеціальних складів, спрямованих на охорону авторитету публічної влади. Основним нормативним актом є Кримінальний кодекс Румунії (далі – КК Румунії). У КК Румунії встановлено такі межі віку кримінальної відповідальності: згідно зі ст. 113 КК Румунії: особа, яка не досягла 14 років, не підлягає кримінальній відповідальності; особа віком від 14 до 16 років може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише за умови встановлення, що вона вчинила діяння з розумінням його наслідків. Визначення статусу поліцейського як суб'єкта публічної влади забезпечує стаття 175 КК Румунії, яка відносить до категорії «*funcționar public*» (визначення перекладено за допомогою DeepL Translate), що дослівно означає як державний службовець, усіх осіб, що здійснюють повноваження, пов'язані з державним авторитетом, включно з працівниками поліції та жандармерії. Це закріплено в офіційному тексті норми. Така конструкція означає, що будь-який злочин проти поліцейського одночасно розглядається як посягання на функціонування державних структур і на носія державної влади [5].

У румунській моделі захисту працівників правоохоронних органів ключовим є те, що злочин проти поліцейського ніколи не кваліфікується лише за ст. 257 КК Румунії «*ultraaj*» (визначення перекладено за допомогою DeepL Translate, що дослівно означає образу) або лише за загальними статтями про посягання на життя та здоров'я. Застосовується комбінація норм: спочатку визначається базовий склад: наприклад, убивство – ст. 188, кваліфіковане вбивство – ст. 189, умисне тілесне ушкодження – ст. 194, побої – ст. 193, заподіяння смерті через побої – ст. 195, а потім до нього «накладається» ст. 257

як спеціальний склад *образа* проти публічного службовця. Сам КК Румунії прямо встановлює, що покарання за діяння, яке становить *образу*, призначається в розмірі покарання за базовий злочин, збільшеному на одну третину, а якщо потерпілий – поліцейський або жандарм, межі покарання збільшуються вже на половину відповідно до ч. 4 ст. 257 [5].

Тобто механізм кваліфікації виглядає так: суд установлює, який «звичайний» злочин вчинено (наприклад, умисне вбивство – ст. 188, далі – що потерпілий є публічним службовцем (поліцейським), що діяння вчинене під час або у зв'язку з виконанням ним обов'язків, і додає ст. 257 як норму, що спеціально охоплює напад на службову особу; в підсумку межі санкції збільшуються [5].

Механізм кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у Румунії істотно відрізняється від української моделі, закріпленої у ст.ст. 345 та 348 КК України. Однак дещо схожою є румунська модель до кваліфікації замаху на кримінальні правопорушення, які не передбачають усіченого складу, до прикладу закінчений замах на вбивство людини має кваліфікуватися за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК України.

У Кримінальному кодексі Республіки Молдова (далі – КК Молдови) захист працівників правоохоронних органів побудований не через окрему «поліцейську» статтю, як у ст.ст. 345, 348 КК України, а через поєднання загальних норм про злочини проти життя й здоров'я з кваліфікуючими ознаками щодо представників влади та спеціальний склад про погрозу чи насильство щодо осіб, які виконують публічні функції. Чинний КК Молдови містить розгорнуту систему норм як у розділі про злочини проти особи, так і в главі «Злочини проти публічної влади та державної безпеки» [6].

Ключовою для розуміння статусу поліцейського є дефініції «public person» і «representant al autorității publice», що за результатами DeepL Translate дослівно перекладаються як «публічна особа» та «представник державної влади» відповідно. У ст. 123 КК Молдови «відповідальна особа, публічна особа та особа з посадою публічної гідності» прямо вказано, що до «публічних осіб»

належить, зокрема, «представники державної служби» (органи оборони, національної безпеки і публічного порядку, інша особа, що має спеціальні чи військові звання)». Тобто співробітники поліції (як органів публічного порядку) розглядаються як публічні особи й одночасно як представники публічної влади, наділені владними повноваженнями [6].

Охорона життя поліцейського забезпечується насамперед через загальний склад умисного вбивства зі спеціальною кваліфікуючою ознакою. Ст. 145 КК Молдови «Умисне вбивство» встановлює базовий склад («вбивство особи») зі санкцією 10–15 років позбавлення волі. У ч. 2 передбачено низку кваліфікуючих обставин, серед яких прямо названо вбивство, вчинене «у зв'язку з виконанням потерпілим службових чи публічних обов'язків», а також окремо – «щодо представника публічної влади або військовослужбовця, чи їх близьких родичів, під час або у зв'язку з виконанням представником публічної або військової влади службових обов'язків». За такі діяння покарання становить 15–20 років позбавлення волі або довічне ув'язнення [6].

Вбивство представника державної влади або військовослужбовця під час або у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків (літера е) п. 3 стаття 145 КК Молдови відрізняється від вбивства у зв'язку з виконанням потерпілим своїх службових або громадських обов'язків лише статусом потерпілого, тому ми посилаємося на пояснення щодо обтяжуючої обставини, передбачені літерою d) п. 2 ст. 145 КК Молдови. Представниками державної влади є посадові особи державних органів, наділені правом висувати вимоги, а також приймати обов'язкові для виконання рішення громадянами, підприємствами, установами та громадськими організаціями незалежно від їхньої відомчої приналежності та підпорядкування (депутати, керівники, депутати та члени районних і місцевих рад, судді, прокурори, співробітники міліції, державні інспектори тощо) [4, с. 18].

Питання заподіяння шкоди здоров'ю працівникам поліції та іншим службовцям вирішується через комбінацію загальних складів про «тяжке» та «середньої тяжкості» умисне ушкодження з додатковою кваліфікуючою

ознакою. Ст. 151 КК Молдови передбачає базову санкцію 5–10 років позбавлення волі за тяжке ушкодження здоров'я. У ч. 2 цієї статті встановлено, що якщо діяння вчинене, зокрема, «щодо особи у зв'язку з виконанням нею службових чи публічних обов'язків», межі покарання підвищуються до 10–12 років позбавлення волі, а в разі спричинення смерті потерпілого – до 12–15 років. Аналогічний підхід застосовується у ст. 52 щодо середньої тяжкості тілесного ушкодження: за вчинення такого злочину «щодо особи у зв'язку з виконанням нею службових чи публічних обов'язків» передбачено покарання 5–7 років позбавлення волі [6].

Аналізуючи кримінальне законодавство Молдови в частині відповідальності органів правопорядку, слушно зауважує О. О. Кирбят'єв, що ефективним є підхід, коли кримінально-правовий захист забезпечується однією комплексною нормою, що охоплює посягання на службову чи професійну діяльність посадових осіб незалежно від того, до якого органу чи структурного підрозділу вони належать. Адже втручання в діяльність посадових осіб за визначених умов становить суспільно небезпечне діяння саме по собі – незалежно від назви органу, де вони працюють. Такий підхід міг би стати корисним орієнтиром для України, дозволяючи уникати фрагментарних змін законодавства та забезпечувати стабільність його застосування [59, с. 73].

Отже, КК Молдови забезпечує захист працівників поліції не через окремі спеціальні статті, а через систему загальних норм із кваліфікуючими ознаками «публічної особи» та «представника влади». Статті 145, 151 і 152 КК Молдови посилюють відповідальність за посягання на життя чи здоров'я поліцейського, якщо діяння пов'язане з виконанням ним службових обов'язків, а ст. 349 додатково охоплює погрози й насильство щодо осіб, які виконують публічні функції.

У Кримінальному законі Латвійської Республіки (далі – КК Латвійської Республіки) захист працівників поліції також не побудований через окрему «поліцейську» норму, як ст.ст. 345, 348 КК України, а через систему загальних складів злочинів проти життя та здоров'я з обтяжуючими обставинами,

пов'язаними з виконанням службових обов'язків, а також через спеціальні склади про посягання на представника публічної влади. Відправною точкою є дефініція «*valsts amatpersona*» (за результатами DeepL Translate), що дослівно перекладається як «державний службовець» у ст. 316 КК Латвії: до неї віднесено, зокрема, працівника державної чи муніципальної установи, який має постійне або тимчасове право виконувати функції публічного управління, наглядові, контрольні чи розслідувані повноваження від імені держави. За законом до таких службових осіб належать і поліцейські як працівники державної правоохоронної інституції, які реалізують владні повноваження у сфері охорони громадського порядку та безпеки [7].

Охорона життя поліцейського забезпечується насамперед через загальний склад умисного вбивства, доповнений спеціальними кваліфікуючими ознаками. Ст. 118 КК Латвії встановлює «особливо обтяжуючі обставини», серед яких – убивство, пов'язане з виконанням потерпілим своїх офіційних чи професійних обов'язків, участю в запобіганні або припиненні кримінального чи іншого протиправного діяння, а також наданням показань у суді чи під час досудового провадження; охоплює в тому числі й ситуації вбивства поліцейського або його близьких у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків щодо захисту громадської безпеки. За такі діяння передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі або позбавлення волі на строк від 15 до 20 років з можливістю додаткового пробаційного нагляду та конфіскації майна [7].

Питання заподіяння шкоди здоров'ю правоохоронців вирішується через комбінацію норм розділу про злочини проти здоров'я та спеціальних складів проти представників влади. Статті 125–126 КК Латвії передбачають відповідальність за умисне заподіяння тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а в їх частинах 2 прямо вказано на обтяжуючу обставину – вчинення діяння у зв'язку з виконанням потерпілим своїх офіційних чи професійних обов'язків або участю в запобіганні /припиненні злочину [7].

У латвійській доктрині кримінального права підкреслюється, що наведені норми утворюють цілісну багаторівневу систему захисту публічної влади та її

носіїв: посягання на життя поліцейського кваліфікується через загальні статті про вбивство з особливо обтяжуючими обставинами, тілесні ушкодження – через відповідні склади проти здоров'я з «офіційною» кваліфікуючою ознакою, тоді як насильницькі дії й опір під час виконання службових обов'язків охоплюються спеціальними складами проти представників влади ст.ст. 269 і 270 КК Латвії [11]. Такий підхід, на думку балтійських дослідників, допомагає забезпечити високий рівень охорони працівників поліції в межах загальної системи захисту публічної влади, не розпорошуючи регулювання на надмірно вузькі «поліцейські» статті [15, с. 220].

Відповідальність за вбивство або посягання на життя чи здоров'я поліцейського за кримінальним правом Литовської Республіки регулюється положеннями Кримінального кодексу Литовської Республіки (далі – КК Литви), який не містить окремої спеціальної статті, безпосередньо присвяченої посяганням саме на працівників правоохоронних органів. Захист таких осіб забезпечується через загальні норми про злочини проти життя, здоров'я та порядку управління, а також через кваліфікуючі ознаки, пов'язані з виконанням потерпілим службових обов'язків [12].

Умисне позбавлення життя особи регламентується ст. 129 КК Литви. За загальним правилом умисне вбивство карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. Водночас частина друга цієї статті передбачає кваліфікований склад умисного вбивства, зокрема у випадках, коли воно вчинене з мотивів, пов'язаних із виконанням потерпілим своїх службових або громадянських обов'язків. Якщо поліцейський був убитий у зв'язку зі здійсненням ним правоохоронних функцій, таке діяння визнається особливо тяжким злочином і карається позбавленням волі на строк від восьми до двадцяти років або довічним позбавленням волі. Таким чином, законодавець прямо пов'язує підвищену кримінальну відповідальність не з професійним статусом потерпілого як таким, а з мотивом і зв'язком злочину з виконанням службових повноважень [12].

Посягання на здоров'я поліцейського охоплюється нормами КК Литви про тілесні ушкодження. Залежно від ступеня тяжкості шкоди застосовуються статті 135–138 КК Литви, які передбачають відповідальність за тяжке, середньої тяжкості та легке тілесне ушкодження. Хоча у диспозиціях цих статей окремо не згадується поліцейський як спеціальний потерпілий, вчинення таких діянь щодо працівника поліції під час виконання ним службових обов'язків розглядається судовою практикою як обставина, що обтяжує відповідальність та впливає на суворість призначеного покарання [12].

Крім того, кримінальне право Литви передбачає відповідальність за насильницький опір або застосування насильства щодо представника влади. Так, стаття 286 КК Литви встановлює відповідальність за опір державному службовцю або особі, яка виконує функції публічної адміністрації, із застосуванням фізичного насильства чи погроз. Поліцейські як представники публічної влади підпадають під дію цієї норми, що дозволяє кваліфікувати посягання на їхню фізичну недоторканність не лише як злочини проти здоров'я, а й як посягання на встановлений порядок управління [12].

Відповідно до ст. 287 КК Литви, регулюється відповідальність за погрози державному службовцю або особі, яка виконує функції державного управління, у тому числі поліцейському під час виконання ним службових обов'язків. Ч. 2 ст. 287 КК Литви посилює відповідальність у разі застосування фізичного насильства під час вчинення погроз. У цьому випадку злочинець карається обмеженням волі, арештом або позбавленням волі на строк до п'яти років. Можемо стверджувати, що така норма є спеціальною, для забезпечення захисту працівників правоохоронних органів, оскільки погрози або насильство, спрямовані проти поліцейського, який виконує свої службові обов'язки, розглядаються як обтяжуючі обставини, що підвищують суспільну небезпечність таких діянь [12].

У кримінальному праві Естонії відповідальність за вбивство або посягання на життя чи здоров'я поліцейського регламентується положеннями Кримінального кодексу Естонської Республіки (далі – КК Естонії). На відміну

від кримінального законодавства України, естонський законодавець дотримується підходу, відповідно до якого охорона життя і здоров'я поліцейського здійснюється в межах загальних норм про злочини проти особи, незалежно від професійного статусу потерпілого.

Умисне позбавлення життя особи кваліфікується як вбивство відповідно до загальних положень КК Естонії та належить до категорії особливо тяжких злочинів (ст.ст. 113, 114 КК Естонії), за які передбачено суворі санкції, включно з тривалими строками позбавлення волі або довічним ув'язненням. Аналогічно, умисне спричинення шкоди здоров'ю, зокрема тяжких тілесних ушкоджень, розглядається за загальними нормами, що встановлюють відповідальність за посягання на здоров'я людини (ст. 118 КК Естонії) [14].

Слід зазначити, що естонський законодавець не тільки не виділяє вбивство чи тілесні ушкодження щодо працівника правоохоронного органу в окремі статті, але й не передбачає кваліфікуючої обставини в Загальній частині КК Естонії, яка б обтяжувала покарання. Однак загальне покарання за умисне протиправне заподіяння смерті є досить суворим: від шести років до довічного ув'язнення. При цьому застосування загальної норми (ст. 113 КК Естонії) за вбивство правоохоронця в Естонії без кваліфікуючих ознак є малоімовірним, адже частини 5, 6 статті 114 КК Естонії передбачають загальні кваліфікуючі обставини: вбивство з метою особистої вигоди та вбивство з метою приховування іншого злочину або сприяння його вчиненню. Тяжкі тілесні ушкодження також мають досить важкі покарання: від чотирьох до дванадцяти років ув'язнення [14].

Цікавою видається диференціація покарання, коли фактичні обставини свідчать про відсутність прямої шкоди, а йдеться про погрозу вбивством. За КК України – максимальний термін, передбачений ст. 345 КК України, – це 14 років позбавлення волі [19]. У КК Естонії максимальний термін за погрозу вбивством – 1 рік, за фізичне насильство – 3 роки [14].

Завдяки проведеному порівняльно-правовому аналізу можна дійти висновку, що кримінально-правова охорона життя та здоров'я працівників

правоохоронних органів в Україні, попри формально високий рівень захисту, потребує глибшого концептуального переосмислення. У межах цього дослідження питання розглянуто значно ширше, ніж у попередніх роботах: проаналізовано не лише наявність чи відсутність спеціальних статей у кримінальних кодексах інших держав, а й виявлено спільні та відмінні ознаки у регламентації відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, структуру складів кримінальних правопорушень, систему кваліфікуючих ознак, підходи до визначення статусу потерпілого, логіку побудови санкцій та доктринальні тлумачення. У центрі уваги опинилися моделі, за якими працівник правоохоронного органу розглядається як різновид публічного службовця або «захищеної особи», а спеціальний захист забезпечується через універсальні конструкції – кваліфіковані види умисного вбивства, бланкетні посилення на статус потерпілого, загальні норми про посягання на публічну владу, а не виключно через окремі «поліцейські» статті, а також випадки, коли кваліфікуючої ознаки щодо правопорушень проти працівників правоохоронних органів немає.

Порівняння показало, що в низці досліджених кримінальних кодексів (КК Латвії, КК Молдови, КК Румунії, КК Угорщини, КК Словацької Республіки, КК Польщі) особливий захист правоохоронців досягається не шляхом збільшення кількості спеціальних норм, а через поєднання загальних складів злочинів проти життя й здоров'я з кваліфікуючими ознаками «публічного службовця», «представника публічної влади» чи «захищеної особи», а також за допомогою спеціальних норм про напад, насильство, погрози чи опір службовцям. Такі рішення демонструють переваги більш універсальної, цілісної моделі, де правоохоронець не «випадає» з системи, а органічно захищається як носій владних повноважень. На цьому тлі український підхід, побудований на окремих статтях 345 і 348 КК України, виглядає водночас деталізованим, але й фрагментарним, що провокує конкуренцію норм та потребу постійних точкових змін у відповідь на появу нових органів і статусів.

На основі вивченого досвіду можна окреслити кілька напрямів удосконалення українського законодавства. По-перше, доцільно розглянути уніфікацію статусу потерпілого шляхом упровадження єдиного поняття «публічного службовця» чи «представника публічної влади», до якого б однозначно відносилися всі правоохоронці, а також інші носії владних повноважень. Це дозволило би зменшити кількість вузькоспеціальних норм і забезпечити єдиний підхід до їх охорони. По-друге, потребує обговорення зміна моделі ст. 348 КК України: у вигляді залишення кваліфікуючої ознаки ст. 115 КК України, або чітке врегулювання співвідношення зі загальними нормами для усунення конкуренції. По-третє, перспективним видається запозичення ідеї універсального «коефіцієнта» відповідальності за злочини проти публічних службовців – на кшталт румунського *«образа»*, словацького чи латвійського підходів, коли базова санкція за вбивство чи тілесні ушкодження підвищується на певну частку, якщо посягання вчинено щодо службовця у зв'язку з виконанням ним повноважень. Такий підхід, до речі, певним чином реалізується в проєкті нового КК України.

Загалом результати дослідження свідчать, що українське кримінальне законодавство має значний потенціал для розвитку: від моделі суто «спеціальних поліцейських статей» до більш узгодженої системи захисту публічної влади та її носіїв, побудованої на єдиних підходах до статусу потерпілого, гнучкій диференціації санкцій і запобіганні дублюванню складів. Осмислена адаптація позитивних елементів іноземного досвіду – за умови збереження української специфіки та сучасних безпекових викликів – може стати важливим кроком до підвищення ефективності кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів.

Висновки до розділу 1

У межах розгляду питання щодо стану дослідження кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів проаналізовано стан наукової розробленості проблеми кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів за кримінальним правом України. Встановлено, що зазначена проблематика є однією з актуальних у доктрині кримінального права, що зумовлено зростанням насильницьких посягань на правоохоронців і ключовою роллю цих органів у забезпеченні публічної безпеки, правопорядку та державного суверенітету.

Наявність спеціальних норм, закріплених статтями 345 і 348 КК України, покликана гарантувати захист життя, здоров'я та професійної діяльності працівників органів правопорядку у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, що підтверджує публічно-правовий характер таких посягань і високий рівень їхньої суспільної небезпеки.

Аналіз стану наукової розробленості свідчить, що питання кримінально-правової характеристики складів, передбачених статтями 345 і 348 КК України, загалом є достатньо дослідженими. У доктрині ґрунтовно розкрито об'єкт посягання (зокрема концепцію «подвійного» об'єкта), особливості об'єктивної та суб'єктивної сторони, зміст ознаки «у зв'язку з виконанням службових обов'язків», а також характеристику суб'єкта і потерпілого. Водночас ці напрацювання потребують актуалізації з урахуванням сучасної судової практики та умов воєнного стану.

Разом із тим встановлено наявність низки невирішених або недостатньо систематизованих проблем. До них належать конкуренція спеціальних і загальних норм (співвідношення статей 345, 348 КК України зі загальними складами злочинів проти життя і здоров'я), відсутність законодавчо визначеного поняття «працівник правоохоронного органу», нечітке розмежування форм протидії правоохоронцям («опір», «втручання», «насильство», «посягання на

життя»), а також питання співмірності та системності санкцій. Окремо потребує наукового уточнення проблема меж застосування спеціального захисту у випадках, коли правоохоронець діє явно незаконно або перевищує повноваження.

Фактично недослідженими залишаються компаративно-правовий та історико-правовий аспекти, зокрема порівняння української моделі відповідальності з підходами держав-сусідів України та держав Балтії - членів ЄС, аналіз еволюції кримінально-правової охорони правоохоронців у національному праві. Саме зазначені проблемні блоки становлять перспективні напрями подальшого дослідження в межах цієї роботи та обумовлюють її наукову новизну.

Аналіз еволюції кримінально-правової охорони життя і здоров'я працівників правоохоронних органів свідчить, що відповідальність за посягання на представників влади формувалася разом із розвитком української державності та уявлень про публічний інтерес. Від підвищених штрафів за вбивство княжих мужів у «Руській Правді», через уніфіковані підходи Литовсько-польської доби та жорсткі санкції імперського й радянського періодів законодавство поступово перейшло до системної моделі спеціальних складів злочинів. КК УРСР 1960 р. заклав основу окремої кримінально-правової охорони працівників міліції, а КК України 2001 р. остаточно сформував сучасну конструкцію статей 345 і 348, чітко розмежувавши відповідальність за посягання на життя та здоров'я правоохоронців. Подальші зміни засвідчили адаптацію норм до нових суспільних викликів і тенденцію до диференціації та гуманізації покарання.

Недосконалість чинного КК України зумовила розробку нового проєкту, який передбачає: встановлення кримінальної відповідальності з 14 років за вбивство та з 15 – за інші правопорушення; відмову від спеціальних норм щодо посягань на правоохоронців із перенесенням їх у кваліфікуючі ознаки; запровадження розділу з дефініціями (зокрема «службова особа»). Зміни

наблизять законодавство до європейських стандартів, зменшать колізії і підвищать правову визначеність.

З метою всеосяжного опрацювання проблематики та можливостей запозичення досвіду проведено дослідження зарубіжного законодавства у сфері кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. Це свідчить про значну різноманітність підходів до регламентації цього інституту, що зумовлено історичними, правовими та соціальними особливостями окремих держав. Порівняльний аналіз українського кримінального закону та кримінальних законів держав - сусідів України, прибалтійських країн демонструє, що більшість із їхніх КК не містять спеціальних «поліцейських» статей у вузькому сенсі, як це передбачено в статтях 345 та 348 КК України, а натомість формують комплексну систему захисту представників публічної влади через поєднання загальних норм про посягання на життя та здоров'я з кваліфікуючими ознаками, що визначають статус потерпілого як публічного службовця.

З порівняльного аналізу законодавства цих держав випливають кілька важливих висновків. По-перше, комплексна охорона публічних службовців є більш гнучкою й універсальною моделлю, оскільки дає змогу враховувати різні категорії потерпілих і поєднувати базові та кваліфікуючі ознаки злочину. По-друге, такий підхід підвищує суспільну значущість злочинів проти службовців і забезпечує диференціацію санкцій залежно від тяжкості наслідків і статусу потерпілого. По-третє, модель українського законодавства, яка передбачає окрему спеціальну статтю для працівників правоохоронних органів, демонструє, що така вузькоспеціалізована регламентація має свої переваги, проте потенційно вимагає частих змін при розширенні або уточненні категорій захищених осіб.

Таким чином, саме універсальна модель забезпечує найбільшу гнучкість, передбачуваність і внутрішню узгодженість кримінального закону, а отже, має бути розглянута з точки зору імплементації у правову систему України.

РОЗДІЛ 2.

**ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКИМИ ПЕРЕДБАЧЕНО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКА
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ
УКРАЇНИ**

**2.1 Об'єкт складів кримінальних правопорушень, якими передбачено
відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника
правоохоронного органу за кримінальним правом України**

Діяння, кримінальна відповідальність за які встановлена статтями 345 і 348 Кримінального кодексу України, належать до групи злочинів, спрямованих проти суспільних відносин, що забезпечують авторитет і належне функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, а також гарантії здійснення професійної діяльності журналістів. Виділення в окремий розділ XV Особливої частини КК України кримінальних правопорушень спрямовано на забезпечення функціонування правоохоронних і державних органів, громадського порядку [76].

Передумовою повноцінного кримінально-правового аналізу правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, є чітке з'ясування базових категорій Загальної частини кримінального права, зокрема понять «склад кримінального правопорушення» та «об'єкт кримінального правопорушення». Без визначення змісту цих категорій неможливо коректно окреслити межі криміналізації відповідних діянь, відмежувати їх від суміжних складів та забезпечити правильну кваліфікацію.

В. Я. Горбачевський склад кримінального правопорушення розумів як закріплену у кримінальному законодавстві систему правових характеристик об'єктивного та суб'єктивного характеру, сукупність яких дає змогу

кваліфікувати конкретне суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення [74, с. 46]. Схожим за розумінням складу кримінального правопорушення є позиція В. В. Сухоноса: склад злочину являє собою законодавчо закріплений опис кримінального правопорушення певної категорії. Відповідно, встановлення у вчиненому діянні повної сукупності ознак саме такого складу слугує юридичною підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності [142, с. 21].

Доцільно розглянути стисло сутність поняття «об'єкта» кримінального правопорушення. За визначенням В. Я. Горбачевського, об'єкт кримінального правопорушення слід розуміти як ті суспільні відносини, які охороняються кримінальним законодавством і на які спрямовано посягання злочинного діяння, що завдає цим відносинам шкоди або створює реальну загрозу такої шкоди [74, с. 51]. П. С. Матишевський, розширюючи це поняття, пропонує включати до об'єкта кримінального правопорушення не лише суспільні відносини, а й особисті блага особи, такі як життя, здоров'я, тілесна недоторканність, честь і гідність [158, с. 76]. У свою чергу, М. І. Бажанов також вказує, що об'єктом правопорушення є саме ті суспільні відносини, які зазнають порушення або шкоди внаслідок злочинного діяння і які підлягають охороні згідно з кримінально-правовими нормами. Він наголошує на важливості нормативного аспекту: не кожне суспільне відношення може вважатися об'єктом кримінального правопорушення, а лише те, що визнане таким у межах дії кримінального закону [73, с. 108].

Ми повністю поділяємо підхід, відповідно до якого об'єкт кримінально караного діяння становлять суспільні відносини, перебування яких під охороною кримінально-правових норм зумовлює їхню вразливість до протиправного впливу та визначає їх як безпосередню мету злочинного посягання. При цьому погоджуємось із концепцією В. Я. Тація щодо структурної побудови суспільних відносин, які складаються з трьох ключових елементів: суб'єктів (учасників правовідносин), предмета, з приводу якого

виникає взаємодія, та соціального зв'язку, що формує зміст цих відносин [147, с. 56].

У кримінально-правовій науці найбільш усталеним підходом до класифікації об'єктів є трирівнева «вертикальна» система, згідно з якою всі об'єкти поділяються на загальний, родовий і безпосередній. Цей поділ ґрунтується на філософських уявленнях про загальне, особливе й одиничне, що відповідає загальному, родовому та безпосередньому об'єктам [73, с. 110]. Застосування такої класифікації допомагає точніше визначити, які саме суспільні відносини є об'єктом конкретного кримінального правопорушення, а також які саме з них зазнають фактичної або потенційної шкоди внаслідок вчинення протиправного діяння.

Водночас є позиції, коли поруч із родовим об'єктом виділяють видовий. Д. О. Балобанова та І. Б. Газадайка-Василишин під видовим об'єктом розуміють сукупність однорідних суспільних відносин, що перебувають у межах ширшого кола правової охорони. Родовий об'єкт співвідноситься з видовим як окрема складова з цілісною системою або як окремий різновид із загальною категорією. У межах об'ємного масиву споріднених суспільних відносин, які потребують комплексного кримінально-правового захисту та утворюють родовий об'єкт, виокремлюється вужче коло відносин, що формує видовий об'єкт [20, с. 11].

Поділяємо позицію В. Я. Тація, який підкреслює, що об'єктами кримінальних правопорушень не може виступати вся система суспільних відносин – політичних, економічних, ідеологічних, інформаційних, безпекових тощо, – а можуть виключно ті з них, які на певному етапі розвитку суспільства підлягають кримінально-правовій охороні. Вчений доводить, що загальний об'єкт є змінною множиною суспільних відносин, обсяг якої безпосередньо визначається чинним кримінальним законодавством. Це означає, що в результаті процесів криміналізації або декриміналізації конкретних діянь відбувається зміна й самої сукупності суспільних відносин, які становлять загальний об'єкт кримінально-правового захисту. Водночас, як вказує В. Я. Тацій, лише суспільні відносини як єдина система, а не їх окремі елементи чи

прояви, можуть визнаватися об'єктами окремого злочину, певної категорії правопорушень чи всієї сукупності злочинів, що вчиняються у межах конкретного суспільства [147, с. 135–136].

Родовий об'єкт злочинів характеризується як коло суспільних відносин, яким завдається шкода або створюється загроза внаслідок вчинення певної сукупності кримінальних правопорушень. Такі відносини можуть бути однорідними за своєю природою або близькими за змістом і перебувати під спільною охороною системи взаємопов'язаних норм кримінального права. Як правило, саме родовий об'єкт знаходить відображення у найменуваннях відповідних розділів КК України [74, с. 51].

Розглядаючи поняття родового об'єкта кримінального правопорушення, слід наголосити, що саме завдяки йому стало можливим впорядкувати та систематизувати кримінально-правові норми відповідно до характеру посягань. Як підкреслюють В. Я. Тацій, В. В. Сташис та М. І. Бажанов, родовий об'єкт виконує ключову функцію у структурній побудові Особливої частини КК України. Саме ця ознака дала змогу законодавцю згрупувати правові норми, які передбачають відповідальність за посягання на однорідні або схожі за сутністю суспільні відносини, в межах окремих розділів КК України. Завдяки наявності родового об'єкта як критерію поділу кримінальних правопорушень вдалося виокремити розділ XV Особливої частини КК України, в рамках якого передбачено кримінальну відповідальність проти авторитету влади.

Як впливає з тлумачення поняття «авторитет», поданого в юридичній літературі, під ним слід розуміти загальновизнану значущість і впливовість [149, с. 12–13]. Стабільне та ефективне функціонування зазначених органів передбачає реалізацію їхніх повноважень у межах та відповідно до чинного законодавства. Це означає, що з боку будь-яких осіб не повинно допускатися посягань на законність діяльності державних чи громадських структур. Такі порушення можуть виявлятися у формі невиконання вимог нормативно-правових актів – законів, постанов, розпоряджень, інструкцій, або в ігноруванні

легітимних повноважень і вказівок, що видаються уповноваженими органами чи їхніми офіційними представниками.

Таким чином, родовим об'єктом правопорушень, що передбачені положеннями розділу XV Особливої частини КК України, слід визначати суспільні відносини, котрі спрямовуються на підтримання авторитету державної влади, громадських формувань чи місцевого самоврядування, в тому числі їх належного функціонування.

За статтями 345, 348 КК України, при визначенні складів правопорушень видовими об'єктами доречно визначати саме суспільні відносини, спрямовані на гарантування недоторканності життя та фізичного благополуччя працівників правоохоронних органів під час реалізації ними покладених службових повноважень. Йдеться про самостійно виокремлений, спеціалізований комплекс суспільних відносин у структурі родового об'єкта злочинів проти життя та здоров'я людини, функціональне призначення якого полягає в посиленому кримінально-правовому захисті життя і здоров'я осіб, наділених спеціальним правовим статусом – працівника правоохоронного органу в процесі виконання ним правоохоронних функцій.

Для правильного визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення важливо розуміти, що під основним безпосереднім об'єктом слід мати на увазі ті конкретні суспільні відносини, на охорону яких насамперед був спрямований кримінально-правовий захист, закріплений законодавцем у відповідних положеннях КК України. Саме ці відносини становлять головну цінність, що зазнає посягання в результаті вчинення протиправного діяння.

В. В. Сташис вказує, що безпосередній об'єкт кримінального правопорушення становлять чітко окреслені суспільні відносини, яким законодавець забезпечує кримінально-правовий захист шляхом закріплення відповідної норми в Особливій частині КК України. Саме цим відносинам заподіюється реальна або потенційна шкода внаслідок вчинення діяння, що відповідає ознакам певного складу злочину [73, с. 110].

Ключовим безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення, закріпленого у статті 345 КК України, є сукупність суспільних відносин, спрямованих на збереження довіри до правоохоронних органів, гарантування їх сталої та результативної діяльності, а також на охорону можливості працівників цих органів без тиску й перешкод реалізовувати надані їм законом службові повноваження. Іншими словами, безпосередній основний об'єкт у статті 345 КК України – це належне функціонування правоохоронних органів, їхня спроможність виконувати службові завдання без незаконного втручання [42, с. 6].

Побуває точка зору, коли основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у вигляді погрози чи застосування насильства щодо працівника правоохоронного органу, є забезпечення належного функціонування правоохоронної системи та збереження її суспільного авторитету. Ці суспільні відносини законодавець визнає такими, що потребують першочергового кримінально-правового захисту, надаючи їм пріоритетного значення порівняно з додатковим безпосереднім об'єктом цього складу, яким виступають життя чи здоров'я конкретної особи [22, с. 55].

А. М. Удод з урахуванням особливостей юридичної конструкції складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України, та аналізу його об'єктивних і суб'єктивних ознак обґрунтовує думку, відповідно до якої основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення слід визнавати сукупність суспільних відносин у сфері правоохоронної діяльності [152, с. 126].

Таким чином, позиції збігаються та вказують, що головним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 345 КК України, потрібно визнавати врегульовані правом суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне, незалежне та ефективне здійснення правоохоронними органами покладених на них публічно-владних функцій, а також підтримання їх інституційного авторитету в суспільстві. Інакше кажучи, йдеться не лише про абстрактне «функціонування органів», а про гарантовану

державою можливість працівників правоохоронних органів реалізовувати свої службові повноваження без незаконного впливу, примусу чи залякування.

Для належної правової оцінки необхідно окреслити зміст діяльності та функціонування правоохоронних органів, котра підпадатиме під об'єкт досліджуваного правопорушення. У межах аналізу цього кримінального правопорушення такою слід визнавати діяльність, що, по-перше, здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства; по-друге, виконується колом осіб, наділених спеціальними повноваженнями; по-третє, має чітку спрямованість на реалізацію визначених законом цілей і виконання покладених на них завдань [18, с. 210].

Тимчасом кримінальне правопорушення за ст. 345 КК має додатковий об'єкт, яким виступають особисті блага потерпілих – насамперед здоров'я та недоторканність працівника правоохоронного органу або його близького родича [72, с. 94]. Під додатковим об'єктом розуміються ті суспільні відносини, яким також завдається шкода внаслідок посягання. В цьому випадку йдеться про фізичну недоторканність, психічну недоторканність (почуття безпеки) та здоров'я поліцейського чи членів його сім'ї. Скажімо, погроза розпробою здатна порушити душевний спокій потерпілого, викликати страх за життя, а застосування насильства – завдати тілесних ушкоджень. Підтвердженням наявності додаткового об'єкта, який відіграє визначну роль щодо кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого статтею 345 КК України, є Постанова ВС, де Суд відзначив: факт, що працівнику поліції не було заподіяно тілесних ушкоджень, сам по собі не свідчить про відсутність у поведінці обвинуваченого ознак кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 статті 345 КК України [116].

Деякі автори, як-от Є. О. Гладкова, також відносять до додаткового обов'язкового об'єкта ст. 345 КК України відносини у сфері власності, коли йдеться про погрозу знищення майна службової особи, яка виконує функції захисту правопорядку, чи його родичів [42, с. 7]. Дійсно, диспозиція ч.1 ст. 345

КК України передбачає погрозу «знищення чи пошкодження майна» як один із можливих способів психічного насильства.

Отже, у кримінальному правопорушенні за ст. 345 КК України основним безпосереднім об'єктом є авторитет правоохоронних органів і громадянська безпека, а додатковим – особисті блага потерпілих (життя і здоров'я, недоторканність, майно, психічний стан) [96, с. 237]. Для повного розуміння об'єкта цих посягань важливо окреслити коло потерпілих осіб, тобто тих, на чий захист спрямована кримінально-правова норма. Стаття 345 КК України прямо вказує потерпілими «працівника правоохоронного органу» або його близьких родичів. Водночас чинний КК України не містить легального визначення поняття «працівник правоохоронного органу», що створює певні труднощі у правозастосуванні та зумовлює необхідність звернення до інших нормативно-правових актів і доктринальних підходів для з'ясування змісту цього терміна.

Стаття 348 КК України встановлює відповідальність за посягання на життя зазначених вище осіб (правоохоронців, членів громадських формувань з охорони порядку, військовослужбовців). О. О. Дудоров у своїх наукових працях зазначає, що головним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення виступає забезпечення належного виконання працівниками правоохоронних органів своїх службових функцій, а також підтримання встановленого порядку охорони громадського спокою та безпеки [91, с. 1008]. Позиція також підтверджується ухвалою ВС, де Суд у рішенні вказав: ключовим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого статтею 348 КК України, є належне та безперешкодне здійснення службових повноважень працівниками правоохоронних органів, а також суспільна довіра й авторитет відповідних інституцій [156]. При цьому додатковим об'єктом виступає життя осіб, перелічених у диспозиції статті 348 КК України [91, с. 1008].

Своєю чергою, В. А. Клименко акцентує увагу на тому, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення у статті 348 КК України є не лише авторитет потерпілих та установ, у яких вони працюють або проходять службу,

а й життя самих потерпілих і, додатково, життя близьких родичів працівників правоохоронних органів [70, с. 510].

Втім, у багатьох випадках, зокрема в науково-практичних коментарях і навчальній літературі, питання про чітке відображення об'єкта відповідного кримінального правопорушення та їх ієрархічної структури залишаються поза увагою. Замість цього автори обмежуються характеристикою суспільної небезпеки такого посягання та загальним зазначенням того, на які цінності або суспільні відносини спрямовано вчинене діяння. Таким чином дають дещо неповне розуміння складу кримінального правопорушення, що як наслідок породжує додаткові дискусії.

Попри наявність різних підходів щодо визначення основного й додаткового об'єкта розглядуваного правопорушення, варто відзначити, що всі наукові позиції мають раціональне підґрунтя, якщо розглядати їх з різних методологічних площин. Зокрема, мається на увазі підхід до об'єкта кримінального правопорушення як до елемента об'єктивної реальності або ж як до складової формальної конструкції складу правопорушення, зафіксованої в законі. У зв'язку з цим для формування власної позиції доцільно орієнтуватися на погляди тих науковців, котрі наголошують на необхідності чіткого розмежування між фактичним об'єктом посягання – тобто тим, на що реально спрямовано злочинне діяння, і юридично визначеним об'єктом, який закріплений у складі кримінального правопорушення в рамках кримінального законодавства. При цьому основним об'єктом у межах складу правопорушення виступає саме той, який визнається таким законодавцем, адже саме він визначає родову приналежність правопорушення та обумовлює його місце у структурі Особливої частини КК України [76].

У реальній ситуації посягання може водночас стосуватися кількох об'єктів, і питання про те, який із них має пріоритетне значення в кожному конкретному випадку, визначається з урахуванням конкретних обставин справи та внутрішніх мотивів особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Різноманітність наукових підходів до трактування основного об'єкта свідчить про наявність двох важливих аспектів.

По-перше, це підтверджує, що чіткий поділ на основний і додатковий об'єкти можливий виключно в межах складу правопорушення як юридичної конструкції, а не стосовно самого правопорушення як явища реального життя. У цьому контексті варто погодитися з позицією В. П. Ємельянова, який вважає, що поділ об'єктів на рівні одного рівня (так звана «горизонтальна» класифікація) доцільно розглядати саме у площині «складу правопорушення», а не як характеристику «кримінального правопорушення» як соціального явища [39, с. 46].

По-друге, злочинне посягання на життя працівника правоохоронного органу, що має місце в реальних обставинах, фактично завжди охоплює щонайменше два об'єкти, а часто й більше. Йдеться про випадки, де, окрім посягання на життя конкретної особи, порушується і нормальне функціонування правоохоронної системи або громадська безпека загалом. І це залишається достовірним фактом незалежно від того, чи передбачив подібну багатогранність законодавець у нормі права, чи ні. Вдалим прикладом є Вирок Корабельного районного суду міста Миколаєва, де при кваліфікації діяння підозрюваного суд взяв до уваги не тільки безпосередньо посягання на життя працівника правоохоронного органу, але й особливу зухвалість, яка супроводжувалася метою перешкодити діяльності працівникам поліції [33].

Багатооб'єктний характер окремих кримінальних правопорушень змушує законодавця обирати серед наявних об'єктів один як головний, що, своєю чергою, стає визначальним для віднесення відповідного складу правопорушення до певного розділу Особливої частини КК України. Водночас відсутність єдиних підходів до визначення, який саме об'єкт слід вважати основним, а який – додатковим, призводить до різного тлумачення й у питанні віднесення конкретних правопорушень до певних видів у зв'язку з наявністю однакового родового об'єкта. Саме тому ідентичні за змістом склади кримінальних правопорушень можуть бути віднесені до різних розділів КК

України. Тенденцію наочно ілюструє й еволюція українського кримінального законодавства щодо регулювання відповідальності за посягання на життя працівників правоохоронних органів.

Отже, правопорушення, передбачене статтею 348 КК України, слід розглядати як таке, що має подвійний об'єкт посягання [42, с. 37]. Основним безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення, закріпленого у статті 348 КК України, виступають суспільні відносини, які гарантують безперебійну діяльність правоохоронних органів і дотримання визначеного законом громадського порядку, від чого залежить рівень суспільної безпеки та довіра до державної влади. Посягання на життя працівника правоохоронного органу підриває основу діяльності інституцій, покликаних гарантувати безпеку держави [51, с. 172]. Обов'язковим додатковим об'єктом при цьому виступає життя визначених у статті осіб, оскільки саме через протиправні посягання на нього завдається шкода основному об'єкту, а його збереження є необхідною умовою підтримання правопорядку в цілому [96, с. 239].

Доречно зазначити, що всі кримінальні правопорушення проти життя посягають на родовий об'єкт – життя людини. У випадку зі статтею 348 КК України – йдеться про специфічну ситуацію, коли життя потерпілого нерозривно пов'язане зі здійсненням ним службових функцій. Таким чином, у статті 348 КК України інтегровано охорону двох взаємопов'язаних сфер: життя особи і публічного правопорядку.

З урахуванням особливостей побудови відповідного складу кримінального правопорушення слід додати, що він не включає ознак предмета правопорушення. У кримінально-правовій доктрині такі склади прийнято класифікувати як безпредметні [51, с. 105]. З огляду на це, питання, що стосується предмета правопорушення, у межах пропонованого дослідження не розглядається.

Отже, можна констатувати, що об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, становлять суспільні відносини, спрямовані на гарантування безперешкодного та належного функціонування

правоохоронних органів, забезпечення авторитету влади, а через них – життя, здоров'я та безпеки представників правоохоронних органів та пов'язаних з ними осіб. Саме посягання на ці цінності (життя і тілесну недоторканність як гарантію належного правопорядку) робить зазначені дії особливо небезпечними. Законодавець, виділяючи спеціальні норми (статті 345 і 348 КК України) окремо від загальних кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, наголошує на підвищеній суспільній шкоді у разі дій проти працівників правоохоронних органів при виконанні ними службових функцій.

Проаналізувавши особливості основного та додаткового безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, доцільно перейти до характеристики іншого обов'язкового елемента складу – потерпілого. Саме через визначення кола осіб, на яких спрямовано посягання, конкретизується зміст охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин і виявляється спеціальний характер цих складів злочинів.

Якщо об'єкт відображає ті публічно-правові інтереси, що перебувають під кримінально-правовою охороною (належне функціонування правоохоронних органів, їх авторитет, забезпечення публічної безпеки), то потерпілий персоніфікує ці інтереси, виступаючи їх безпосереднім носієм. У випадку статей 345 і 348 КК України йдеться не про будь-яку фізичну особу, а про спеціально визначену законом категорію суб'єктів – працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, а також у певних випадках їхніх близьких родичів.

У Постанові № 633/195/17 Велика палата ВС зазначила, що при з'ясуванні змісту терміна «правоохоронний орган» доцільно звертатися до положень абзацу першого 1 частини першої статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», однак застосовувати їх потрібно виключно в тій частині, що стосується здійснення правоохоронної функції через механізм правозастосовної діяльності [98].

ЗУ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» визначає коло органів, що входять до системи правоохоронних. До них належать, зокрема, НАБУ, СБУ, органи прокуратури, ДПС, Військова служба правопорядку у ЗСУ, НПУ, органи податкового та митного контролю, установи з виконання покарань, слідчі ізолятори, державна лісова охорона, підрозділи з контролю за використанням водних біоресурсів, органи державного аудиту, а також інші інституції, що відповідно до чинного законодавства здійснюють правоохоронні або правозастосовні повноваження [120].

Вирішуючи питання щодо зарахування певного органу державної влади до числа правоохоронних, слід насамперед проаналізувати його законодавче визначення у спеціальному нормативно-правовому акті, який встановлює правовий статус цього органу, а також характер і обсяг функцій та повноважень, покладених на нього [98].

Характерною рисою особи, яку потрібно визначати як працівника правоохоронних органів, є її безпосередня залученість до виконання низки специфічних функцій. Зокрема, вона бере участь:

- 1) при розгляді судових справ у будь-якій зі стадій судочинства;
- 2) при проведенні досудового розслідування у кримінальних провадженнях та розгляді справ про адміністративні правопорушення;
- 3) при здійсненні оперативно-розшукових і розвідувальних заходів;
- 4) при забезпеченні громадського порядку та публічної безпеки;
- 5) при реалізації судових рішень – вироків, ухвал, постанов, а також актів органів дізнання та досудового слідства;
- 6) при здійсненні контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів, товарів, інших об'єктів і речовин через державний і митний кордони України;
- 7) при забезпеченні нагляду та контролю за дотриманням вимог законодавства.

Доречно звернути увагу на те, що працівники, які уклали трудовий договір із правоохоронними структурами, однак не мають статусу атестованих службовців і виконують виключно технічні або допоміжні функції, не

підпадають під категорію потерпілих у межах відповідного кримінального правопорушення. Аналогічно, не визнаються потерпілими особи, які займаються охороною лісових ресурсів, але працюють у складі недержавних організацій. Незважаючи на те, що їм можуть бути делеговані повноваження щодо захисту лісів на території України, їхня діяльність не охоплюється визначенням правоохоронних органів, наведеним у чинному законодавстві [163, с. 155–156].

Отже, «працівник правоохоронного органу» охоплює спеціально визначене коло осіб, чия професійна діяльність здійснюється в особливих умовах. Такі умови зумовлені суспільною значущістю функцій із забезпечення законності й правопорядку, підвищеним рівнем моральної та психоемоційної напруги, постійним ризиком для життя і здоров'я, а також дією спеціальних законодавчих обмежень, установлених для цієї категорії службовців [96, с. 276].

Важливим видається встановлення осіб, котрі будуть підпадати під поняття «близькі родичі». На нашу думку, доцільним є використання термінології законодавства. Хоча КК України не містить дефініції поняття «близькі родичі», однак таке є у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), а саме у статті 3 [79]. Примітно те, що часто судова практика акцентує увагу на буквальному розумінні норми та відносить до близьких родичів виключно тих осіб, які вказані в законі. За основу візьмемо правову позицію, висвітлену у Постанові ВС у справі № 404/1800/17, де суд казав, що, наприклад, двоюрідна сестра чи двоюрідний брат не є близьким родичем [107]. Як наслідок, такі особи не будуть охоронятися та вважатися потерпілими як у статті 345, так і в статті 348 КК України.

Законодавець таким чином охороняє не лише самого працівника правоохоронного органу, але й його сім'ю від незаконного тиску чи помсти, розуміючи, що посягання на родичів впливає на здатність правоохоронця неупереджено виконувати обов'язки. Водночас, спираючись на попередньо викладену правову позицію у справі № 404/1800/17, вважаємо, що при кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого щодо близьких родичів

працівника правоохоронного органу, не має принципового значення, чи є цей працівник на момент посягання діючим співробітником, чи вже залишив службу, з огляду на відсутність імперативного припису про належного потерпілого, адже такі дії продовжують посягати на правоохоронну систему та її авторитет в цілому.

Питання визнання потерпілими осіб із числа колишніх працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків породжує певні суперечності та складнощі. Зокрема, коли посягання спрямовано проти особи, яка вже не перебуває на службі, однак стала об'єктом нападу через свою попередню професійну діяльність у правоохоронному органі, виникає питання щодо належної правової оцінки такого діяння. На наш погляд, у подібних випадках дії винної особи мали би підпадати під кваліфікацію за статтею 345 КК України навіть за відсутності чинного службового статусу потерпілого, адже знову ж таки напад продовжує посягати на авторитет і безперервність належного функціонування правоохоронної системи.

На підтримку викладеної точки зору доцільно звернути увагу на те, що у разі вчинення кримінально протиправного діяння, передбаченого статтею 345 КК України, дії винної особи спрямовані не стільки проти конкретного працівника правоохоронного органу як фізичної особи, скільки проти правоохоронної системи загалом, яку ця особа репрезентує. Працівник виконує свої обов'язки не від власного імені, а як представник державного органу, діючи в межах повноважень, установлених чинним законодавством. Отже, негативна реакція винного – зокрема помста або демонстрація неповаги – виникає через його особисте невдоволення втручанням правоохоронного органу у формі притягнення до відповідальності, припинення протиправної діяльності чи іншого впливу, що завдає йому майнових, особистих або репутаційних втрат. Саме через таку опосередковану ворожість до самої інституції, а не лише до окремого її представника, винна особа вчиняє протиправне діяння, відповідальність за яке передбачена положеннями статті 345 КК України.

Порівнюючи перелік потерпілих у кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями 345 та 348 КК України, можна з'ясувати, що стаття 348 КК України передбачає ширше коло, адже, окрім працівника правоохоронного органу та близьких йому родичів, додатково законодавець відзначив військовослужбовців та членів громадських формувань з охорони державного кордону та громадського порядку [76].

Отож, крім поліцейських, слідчих, працівників СБУ тощо, під захист цієї норми підпадають також громадяни, які беруть участь в охороні порядку на добровільних засадах (наприклад, члени громадських формувань з охорони порядку чи народні дружинники) і військовослужбовці ЗСУ та інших військових формувань. Включення військовослужбовців обумовлено тим, що вони теж залучені до охорони державного суверенітету, громадського порядку, а отже, їхнє життя охороняється аналогічно до життя поліцейських.

Водночас включення у диспозиції вищезазначених статей близьких родичів правоохоронців, на наше переконання, було зроблено з метою запобігти посяганням через залякування родини правоохоронця.

На думку О. О. Дудорова, посягання на життя осіб, які раніше проходили службу в правоохоронних органах, були членами громадських формувань з охорони громадського порядку чи державного кордону або військовослужбовцями, якщо таке посягання зумовлено їхньою колишньою службовою чи правоохоронною діяльністю, не утворює складу злочину, передбаченого статтею 348 КК України, оскільки відсутній спеціальний потерпілий. У подібних ситуаціях поведінка винної особи підлягає правовій оцінці за п. 8 ч. 2 статті 115 Кримінального кодексу України як умисне позбавлення життя, здійснене у причинному зв'язку з виконанням потерпілим службових чи громадських функцій [90].

З таким твердженням, безумовно, варто погодитися, адже воно повністю відповідає об'єкту кримінального правопорушення, який передбачений 348 статтею КК України. Склад цього кримінального правопорушення має спеціальний характер: він спрямований не лише на охорону життя особи як

біологічного блага, а й на захист публічних відносин, пов'язаних із забезпеченням діяльності правоохоронних органів, військової служби та охорони громадського порядку. Втрата особою відповідного службового статусу означає, що вона більше не є безпосереднім носієм тих публічно-владних функцій, які становлять основний безпосередній об'єкт цього злочину. Відповідно, відсутній спеціальний потерпілий як обов'язкова ознака складу, а відтак, відсутній і склад злочину, передбачений ст. 348 КК України.

Таким чином, для захисту життя працівника правоохоронного органу, який здійснював службові повноваження, а вчинюване проти нього кримінальне правопорушення безпосередньо пов'язане з його службовою діяльністю, пропонується уточнити диспозицію статті 348 КК України та норму кримінального закону.

Вважаємо за необхідне додати до тексту фразу «в тому числі й колишніх працівників правоохоронних органів». Це усунуло би прогалину щодо нападів на колишніх працівників правоохоронних органів за раніше виконуваними ними службові обов'язки. При цьому такі зміни будуть відповідати концепції родового об'єкта – суспільні відносини, які спрямовані на підтримання авторитету та стабільного функціонування органів державної влади; а також видового об'єкта – забезпечення особистої безпеки колишніх працівників правоохоронних органів проти посягань на них у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків у минулому.

Доречно зважити на те, що наразі проблемним аспектом є відсутність у диспозиції статті 348 КК України прямої згадки про родичів військовослужбовців та членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону. Така законодавча конструкція призводить до ситуації, коли стаття 348 КК України фактично не поширює спеціальний кримінально-правовий захист на близьких осіб цих категорій суб'єктів, на відміну від працівників правоохоронних органів, щодо яких закон прямо передбачає можливість кваліфікації посягання у зв'язку з їх службовою діяльністю.

Отже, дослідження об'єкта складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, підтверджує їх багатокомпонентний характер і спеціальну спрямованість: основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують авторитет і безперешкодне функціонування правоохоронних органів та охорону громадського порядку, тоді як додатковими об'єктами виступають особисті блага потерпілих (насамперед життя і здоров'я, а в ст. 345 – також психічна недоторканність і майно). Специфіка цих норм проявляється у поєднанні захисту публічного інтересу з охороною конкретної особи, однак відсутність окремих ключових понять у КК України, логічна послідовність побудови норм та неоднорідність підходів до визначення кола потерпілих зумовлюють необхідність внесення законодавчих змін.

2.2 Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України

У межах кримінально-правової науки важливу роль відіграє як теоретично коректне, так і практично точне розуміння змісту об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. О. О. Дудоров вказує, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення розкриває зовнішній прояв кримінального правопорушення, окреслюючи характер протиправної поведінки та її суспільно небезпечні наслідки, а також конкретизує обставини, за яких таке діяння відбувається, зокрема умови місця, часу й обстановки, спосіб його вчинення та використані при цьому засоби чи знаряддя [54, с. 163].

Схожими можна вважати міркування В. П. Ємельянова та О. М. Волуйка, котрі відзначають таке: об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризує його зовнішню, фактичну сторону та відображає, як саме реалізується протиправна поведінка у дійсності [69, с. 100; 75, с. 49].

У кримінально-правовій теорії прийнято розрізняти факультативні, обов'язкові складові елементи об'єктивної сторони складу кримінального протиправного діяння [68, с. 71]. Ми беззаперечно погоджуємося з позицією М. Р. Рудковської, яка зазначає, що саме обов'язкові ознаки мають принципове значення для встановлення наявності суспільної небезпеки діяння й відіграють ключову роль у його правильній кваліфікації. Водночас факультативні характеристики об'єктивної сторони, а також обставини, що перебувають поза межами законодавчо закріпленого складу, визначають інтенсивність небезпеки такого діяння. Їх беруть до уваги переважно на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності [138, с. 338]. Таку точку зору підтримує і В. М. Куц, підкреслюючи, що об'єктивна сторона є тим елементом складу кримінального правопорушення, що об'єднує сукупність його зовнішніх (об'єктивних) ознак [80, с. 104]. Іншими словами, ідентифікація відповідних характеристик об'єктивної сторони дає змогу встановити факт наявності складу

кримінального правопорушення у вчинених діях, забезпечити належну правову кваліфікацію, а також чітко відмежувати це діяння від інших схожих правопорушень.

Конструкція диспозицій статей 345 і 348 КК України зумовлює певні особливості об'єктивної сторони цих складів. Обидві норми сформульовані таким чином, що охоплюють усічені склади кримінального правопорушення: для настання кримінальної відповідальності достатньо вчинення діяння, не обов'язково доведення злочинного наміру до кінця. Це особливо характерно для статті 348 КК України, де замах на життя прирівняно до закінченого злочину [76].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення завжди вирізняється низкою характерних ознак, зокрема:

- 1) наявністю суспільно небезпечного діяння, що може проявлятися як у формі активної дії, так і у формі бездіяльності;
- 2) настанням шкідливих для суспільства наслідків;
- 3) існуванням причинного зв'язку між скоєним діянням (або його відсутністю) та наслідками, які настали;
- 4) конкретними умовами вчинення правопорушення, зокрема способом, місцем, часом, використаними засобами, знаряддями, а також загальною обстановкою, в якій здійснювалось посягання [71, с. 38].

Розглянемо детальніше зміст об'єктивної сторони кожного кримінального правопорушення. З аналізу диспозиції статті 345 КК України можна дійти висновку, що об'єктивна сторона досліджуваного правопорушення виявляється у таких формах:

- висловлення погрози вбивством (ч. 1 статті 345 КК України);
- погроза застосування фізичного насильства (ч. 1 статті 345 КК України);
- погроза знищити або пошкодити майно (ч. 1 статті 345 КК України);
- нанесення побоїв (ч. 2 статті 345 КК України);
- спричинення легких тілесних ушкоджень (ч. 2 статті 345 КК України);

- спричинення тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості (ч. 2 статті 345 КК України);
- спричинення тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 статті 345 КК України);
- кваліфікуюча ознака – вчинення цих діянь організованою групою (ч. 4 статті 345 КК України) [76].

Проаналізуємо кожну з наведених форм посягання детальніше.

Погроза розглядається як форма психічного, або інформаційного, насильства. Її існування обґрунтовується тим, що людина володіє психікою – особливою властивістю, яка базується на вищій нервовій діяльності й виявляється у здатності до внутрішнього відображення навколишньої дійсності через відчуття, сприйняття, емоції, мислення й волевиявлення. Психіка є продуктом життєдіяльності індивіда та виконує ключову роль у його орієнтації у світі, а також у регулюванні поведінки. Найвищим рівнем розвитку психічної діяльності є свідомість [53, с. 45–47].

Виходячи з того, що одним із базових положень психологічної науки є визнання матеріальної зумовленості психічних процесів, стає зрозуміло, що зовнішній вплив на психіку можливий через різноманітні чинники навколишнього середовища. Саме цей вплив і становить суть психічного насильства, яке, у контексті погрози, спрямовано на виклик страху, тривоги або підпорядкування волі потерпілого.

Оскільки людина постійно перебуває в інформаційному обміні з навколишнім середовищем, значна частина якого відбувається на рівні підсвідомості, ключовим компонентом погрози справедливо вважається саме інформація. Інформаційний вплив на психіку зазвичай реалізується через передачу сигналів, які мають особисту значущість для отримувача і можуть змінювати його емоційний стан або впливати на психічні процеси [161, с. 132].

Часто злочинне насильство виявляється саме в такій формі – за допомогою як явних, так і прихованих інформаційних сигналів. У випадку закодованого впливу інформація діє не через свідоме сприйняття, а безпосередньо на підсвідомість, емоційну сферу, активізуючи уяву та

створюючи образи, які формують подальшу поведінку потерпілого відповідно до задуму злочинця. Передача такої інформації може здійснюватися як через мову – у вигляді інтонацій, крику, лайки чи прямих погроз, так і через невербальні засоби: жести, міміку, рухи, пози, повторювану поведінку. Окрім того, вплив на психіку може реалізовуватися через візуальні або звукові образи (наприклад, тексти, відео, слайди), символічні елементи (мова чисел), запахи, аудіосигнали, а також за допомогою навіювання чи гіпнозу [160, с. 33–36].

Погроза може проявлятися в різних формах впливу на свідомість і емоційний стан людини. Конкретні форми такого впливу залежать переважно від індивідуальних особливостей, досвіду та життєвих переконань особи, яка вчиняє кримінально протиправне та каране діяння. Водночас сила й ефективність психічного тиску великою мірою визначаються психологічними особливостями потерпілого та його здатністю до сприйняття зовнішніх подразників [161, с. 133].

На практиці найбільш поширеними способами реалізації погрози є різноманітні погрози, в тому числі й погрози застосуванням фізичного насильства, умисним пошкодженням чи навіть знищенням майна, підпалом, позбавленням матеріальних ресурсів тощо. Можемо розглянути приклад активної форми погрози щодо працівника правоохоронного органу як складовий елемент – об’єктивну сторону кримінального правопорушення у справі № 143/235/14–к, де дії правопорушника супроводжувалися погрозами та демонстрацією наміру їх реалізації. За матеріалами справи сприйняття було обумовлено зухвалою поведінкою правопорушника, його залякуванням та намаганням наблизитися до потерпілого з використанням загрозливих висловлювань, унаслідок чого відстань між ними постійно скорочувалася, та водночас потерпілий розумів реальну загрозу своєму життю і, як наслідок, піддався психологічному тиску з боку правопорушника [37].

Потрібно наголосити, що для наявності складу правопорушення, передбаченого статтею 345 КК України, об’єктивна сторона не обов’язково повинна проявлятися в активних фізичних діях, достатньо лише словесної

погрози, водночас наявної фактичної можливості виконати такі наміри. Прикладом може бути справа № 589/1486/20, де правопорушник словесно заявляв про намір застосувати фізичне насильство, зокрема заподіяти тілесні ушкодження у вигляді перелому носа та щелепи, а також висловлював прямі погрози позбавлення життя працівників правоохоронних органів. Суд підтвердив наявність складу кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 345 КК України, адже оперуповноважений сприйняв ці слова як реальну загрозу, оскільки поведінка обвинуваченого була відверто агресивною: він не реагував на законні вимоги та заклики припинити протиправні дії, вживав грубу нецензурну лексику, говорив на підвищених тонах і намагався наблизитися до правоохоронця, демонструючи готовність до силового впливу [37].

Про наявність реальних підстав сприймати такі погрози як небезпечні для життя або ж здоров'я може свідчити те, що підозрюваний раніше неодноразово притягувався до кримінальної відповідальності за вчинення насильницьких правопорушень. При тому ця обставина має бути відома потерпілим і об'єктивно впливати на їх сприйняття поведінки правопорушника, посилюючи обґрунтований страх за власну безпеку. Саме з урахуванням таких факторів Верховний Суд у своїй позиції у справі № 720/2182/18 наголосив, що реальність погрози оцінюється не абстрактно, а з огляду на особу винного, його попередню кримінальну історію та усвідомлення цих обставин потерпілою стороною [113].

Таким чином, у контексті досліджуваного кримінального правопорушення погроза розглядається як передача – незалежно від способу – інформації, що стосується:

- позбавлення життя, тобто навмисного та протиправного вбивства працівника правоохоронного органу або його близьких родичів;

- застосування насильства, під яким, згідно з аналізом ч. 2 та ч. 3 ст. 345 КК України, мається на увазі заподіяння фізичного болю без спричинення тілесних ушкоджень [76]. На нашу думку, також проявами насильства можуть бути побої, нанесення середньої тяжкості, легких або тяжких тілесних

ушкоджень. Побоями вважаються будь-які дії, що спричиняють фізичний біль або дискомфорт, навіть без залишення слідів на тілі потерпілого.

Слід зауважити, що для того щоб дії особи були кваліфіковані за ч. 1 ст. 345 КК України, погроза має бути не лише висловленою, але й реальною. Це означає, що винна особа мусить усвідомлювати, що передає інформацію, яка містить загрозу вчинення конкретних дій проти потерпілого у зв'язку з його службовою діяльністю, і при цьому мати намір реалізувати цю погрозу в дійсності. Водночас потерпілий також повинен сприймати цю інформацію як реальну загрозу, тобто вірити в можливість її здійснення.

Якщо потерпілий не сприймає погрозу як реально можливу або особа, що її висловлює, не мала наміру втілювати її в життя, підстав для застосування зазначеної кримінально-правової норми немає. Видається, кваліфікація таких дій за статтею 345 КК України у випадках, коли відсутні реальні підстави вважати погрозу серйозною як з боку винної особи, так і з боку потерпілого, призведе до необґрунтованого розширення меж дії кримінального закону. Приміром, недоцільно застосовувати цю статтю до ситуацій, коли погроза була висловлена виключно з метою образити потерпілого, без будь-якого наміру в подальшому її реалізовувати. На підтвердження цієї позиції розглянемо виправдувальний вирок у справі № 404/4540/20, де Суд встановив: висловлювання обвинуваченого про нібито намір «зламати щелепу працівнику правоохоронного органу» супроводжувалося застереженням про фактичну неможливість реалізації таких дій з огляду на те, що потерпілий є працівником правоохоронного органу. У зв'язку з цим суд дійшов висновку, що вказане твердження за своїм змістом не має характеру реальної погрози та не містить необхідних ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення [32];

– знищення або пошкодження майна. Щодо цієї форми кримінального правопорушення, для належної оцінки обсягу заподіяної матеріальної шкоди доцільно орієнтуватися на загальні положення законодавства. Згідно з доктринальними підходами, під знищенням майна розуміється незаконне посягання на чуже майно, внаслідок якого воно повністю втрачає свої споживчі

властивості та стає непридатним для подальшого використання за призначенням. Натомість пошкодження майна охоплює протиправне завдання шкоди чужій речі, що призводить до погіршення її технічного стану чи якості, зниження вартості або обмеження можливості користування нею за цільовим призначенням, у тому числі на певний час [139, с. 216].

Також слід враховувати, що у разі, якщо погроза знищення чи пошкодження майна в межах ст. 345 КК України переходить у реальне знищення або пошкодження речі, вчинене не охоплюється лише складом «погрози» і потребує додаткової кримінально-правової оцінки. За таких обставин дії винної особи підлягають додатковій кваліфікації за ст. 347 КК України (умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів), оскільки настають реальні майнові наслідки, які утворюють самостійний склад кримінального правопорушення.

Варто додати, що закон не вимагає, щоби будь-яка погроза у контексті статті 345 КК України була реалізована – кримінальне правопорушення із погрози є закінченим з моменту доведення її до відома потерпілого (так званий усічений склад) [19, с. 78–79]. Вже сам факт висловлення погрози, що викликала у працівника правоохоронного органу обґрунтовані побоювання, є закінченим складом кримінального правопорушення за статтею 345 КК України. Наприклад, у своїй постанові Верховний Суд вказує, що посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України) слід відмежовувати від погрози вбивством (ст. 345 КК України) саме за характером дій: для погрози не характерне вчинення будь-яких дій, безпосередньо спрямованих на реалізацію наміру вбити потерпілого [104].

З точки зору об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого частинами 2 та 3 статті 345 КК України, безпосереднє застосування насильства виступає способом вчинення злочину та характеризується фактичним заподіянням потерпілому тілесних ушкоджень певного ступеня тяжкості або ж побоїв [49, с. 142–144]. Ступінь тяжкості заподіяння шкоди здоров'ю визначається відповідними експертами згідно з

нормами законодавства [118]. При цьому спосіб, умови вчинення цього виду кримінального правопорушення не мають значення.

Показовим прикладом, що демонструє об'єктивну сторону кримінального правопорушення за частинами 2, 3 статті 345 КК України, є ситуація активного опору поліцейському при виконанні ним обов'язків. Практичний приклад: водій, перебуваючи у стані сп'яніння, відмовлявся зупинитися на вимогу патрульних, а під час переслідування умисно здійснив наїзд автомобілем на інспектора поліції, завдавши тому легких тілесних ушкоджень. Ці дії були кваліфіковані саме за ч. 2 статті 345 КК України (умисне заподіяння легких ушкоджень працівникові правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків). Верховний Суд встановив, що переслідування порушника зі сиренами і вимогами зупинки, а також сам факт наїзду, коли була можливість уникнути зіткнення, свідчать про прямий умисел водія на спричинення шкоди поліцейському [114]. У ситуації наочно простежуються всі елементи об'єктивної сторони:

- діяння – насильство (наїзд транспортним засобом);
- наслідки – тілесні ушкодження потерпілого;
- причинний зв'язок – удар автомобіля спричинив ушкодження;
- обставина – дії поліцейських, які зупиняли правопорушення, тобто наїзд стався у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків.

Однією з проблем є відсутність законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за мордування в диспозиції статті 345 КК України. Вперше питання перегляду цієї норми поставив А. М. Удод, зацентрувавши на тім, що у разі зміни – норма узгоджуватиметься з принципом системності кримінально-правової охорони та водночас забезпечуватиме її подальше посилення й поширення у сфері правовідносин, пов'язаних із діяльністю правоохоронних органів [151, с. 83].

Безумовно, з такою позицією варто погодитися, адже за своєю суттю мордування є більш суспільно небезпечним вчинком, ніж побої, з огляду на його природу. Мордування охоплює сукупність умисних насильницьких дій,

спрямованих на систематичне або тривале заподіяння фізичних страждань, що виражається у багаторазовому завданні болю, зокрема шляхом щипання, побиття, нанесення численних незначних ушкоджень, впливу високих або низьких температур чи застосування інших подібних чинників [52, с. 439].

Треба наголосити, що дії, які є формами прояву об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, в обов'язковому порядку повинні бути скоєні саме щодо виконання потерпілим своїх службових обов'язків. При цьому важливо, щоб така службова діяльність здійснювалася в межах чинного законодавства. Якщо ж дії потерпілого виходять за рамки законності – скажімо, містять ознаки перевищення службових повноважень чи зловживання владою, то підстав для кваліфікації кримінального правопорушення за статтею 345 КК України не буде.

Отже, об'єктивна сторона кримінально протиправного діяння, передбаченого у статті 345 КК України, характеризується діями у формі погроз або застосування сили щодо правоохоронця (або близьких йому осіб) та обов'язковою наявністю службового контексту цих дій. Склад кримінального правопорушення може мати місце як при відсутності фізичних наслідків (погроза), так і при наявності ушкоджень різного ступеня тяжкості (наси́льство). У випадку погрози кримінальне правопорушення є закінченим із моменту висловлення реальної погрози, а у випадку насильства – з моменту настання фактично передбачених наслідків (тілесних ушкоджень або фізичного болю). Особливістю цього складу є також те, що замах на кримінальне правопорушення можливий тільки щодо насильства, адже погроза не вимагає настання наслідків і реалізується в одноактній формі (неможливо «не довести до кінця» погрозу, якщо її висловлено). Натомість спроба завдати ушкоджень, що не досягла мети (наприклад, удар, який не завдав шкоди), може кваліфікуватися як замах на насильство щодо працівника правоохоронного органу. Однак такі випадки рідко виділяються, оскільки відсутність шкоди може свідчити про незначність діяння, якщо б такі дії супроводжувалися залякуванням.

З огляду на положення та змістову складову ст. 348 КК України в структурі кримінально-правових норм, об'єктивну сторону такого кримінально караного діяння доцільно описати як дію, що має на меті перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів, діяльність яких відбувається відповідно до покладених на них законом повноважень, або інших осіб, залучених до правоохоронної сфери, шляхом посягання на їхнє життя [76].

Альтернативність дій в об'єктивній стороні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 348 КК України, зумовлена його подвійним характером, адже об'єктивна сторона може реалізовуватися через різні за формою дії, кожна з яких заподіює шкоду як життю особи, так і нормальному функціонуванню правоохоронної діяльності.

Що стосується альтернативності дій, то на це вказує сама структура диспозиції, яка фактично охоплює два окремі склади кримінального правопорушення:

- умисне протиправне заподіяння смерті працівнику правоохоронних органів або ж його родичам, якщо такі дії вчинені у зв'язку з прямим виконанням таким працівником своїх службових обов'язків;

- умисне позбавлення життя або замах на нього щодо члена громадського формування, уповноваженого на охорону громадського порядку чи державного кордону, а також щодо військовослужбовця, здійснене у причинному зв'язку з виконанням ними функцій із підтримання публічної безпеки та правопорядку [114].

Останній різновид, у свою чергу, може додатково поділятися на окремі підвиди залежно від правового статусу та функцій конкретного потерпілого.

Про альтернативність наслідків свідчить передбачення у нормі як фактичного вбивства, так і замаху на вчинення вбивства. Диспозиція статті формулює це як «вбивство або замах на вбивство» працівника правоохоронних органів або інших зазначених у статті осіб, учинене у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи діяльністю, яка пов'язана з охороною громадського порядку. Таким чином, законом прямо зазначено, що замах на життя

прирівнюється до закінченого складу кримінального правопорушення за ст. 348 КК України, а отже, об'єктивна сторона може виразитися як у умисному протиправному заподіянні смерті потерпілому, так і у вчиненні дій, безпосередньо спрямованих на позбавлення життя, якщо смерть не настала з причин, що не залежали від волі винного [139, с. 39].

Фактично посягання у контексті статті 348 КК України – це синоніми замаху на вбивство та безпосередньо вбивства. Законодавець чітко визначив поняття посягання, яке охоплює замах на вбивство та безпосередньо вбивство відповідних осіб. Тож, на відміну від більшості кримінальних правопорушень, де замах – це незакінчений склад, тут замах включено в диспозицію.

Замах на вбивство є різновидом незакінченого кримінального правопорушення і відповідно до статті 15 КК України визначається як діяння (як активне, так і пасивне), що вчинене з прямим умислом і таке, що має цільову спрямованість на вчинення кримінально караного діяння, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому таке правопорушення не було завершено з причин, що ніяким чином не залежали і не могли залежати від волі цієї особи [44, с. 70].

Кваліфікація замаху є аналогічною закінченому кримінальному правопорушенню – виключно за статтею 348 КК України, без посилання на статтю 15 КК України, однак при формулюванні обвинувачення – конструкція складу повинна відображати «закінчений / не закінчений замах на вбивство працівника правоохоронного органу» [78, с. 733].

Така конструкція обумовлена прагненням максимально захистити життя правоохоронців, оскільки навіть невдала спроба його посягання розглядається як повністю сформований склад кримінального правопорушення.

Якщо умисне вбивство або замах на вбивство осіб, визначених у спеціальній нормі статті 348 КК України, було здійснено за наявності додаткових обтяжуючих ознак, визначених частиною другою статті 115 КК України (за винятком пункту 8), подвійна (додаткова) кваліфікація таких дій за відповідними пунктами цієї ж статті є неправомірною [66, с. 139]. Такий підхід

суперечить загальновизнаному правилу кримінального права щодо недопустимості одночасного застосування загальної та спеціальної норм до одного й того самого діяння. Крім того, він штучно створює уявну множинність кримінальних правопорушень, натомість фактично має місце один злочин, повністю охоплений спеціальною нормою. У зв'язку з цим подібна практика кваліфікації не може бути визнана обґрунтованою та підлягає відхиленню як така, що порушує принципи системності та логіки кримінально-правової оцінки діяння.

На підтвердження позиції щодо кваліфікації злочинів при конкуренції загальної та спеціальної норм перевага надається спеціальній нормі. Можна навести приклад, відображений в Ухвалі у справі № 405/9650/13-к. Коли злочинець на момент вчинення суспільно небезпечного посягання вже був раніше судимий за умисне вбивство, то, відповідно, такі дії охоплюються п. 13 ч. 2 статті 115 КК України, однак якщо потерпілим був суб'єкт, який визначений у статті 348 КК України, – спеціальна норма повністю включає кваліфікуючі обставини правопорушення [155].

У судовій практиці головний акцент при аналізі об'єктивної сторони посягання на життя правоохоронця робиться на встановленні спрямованості дій винного. Вирішальним є факт, що винний здійснив саме такі дії, які безпосередньо були спрямовані на позбавлення життя потерпілого. Приклад: якщо зловмисник зробив постріл у бік поліцейського – це об'єктивно створює пряму загрозу життю. Верховний Суд підкреслює, що постріл у напрямку поліцейського свідчить, що обвинувачений розпочав реалізацію наміру на вбивство, і його дії слід кваліфікувати за статтею 348 КК України. У згаданій справі обвинувачений, тікаючи від поліції, двічі вистрілив з рушниці в напрямку переслідувачів; апеляційний суд помилково перекваліфікував це як погрозу, мотивуючи, що двома пострілами неможливо вбити трьох людей. Проте Касаційний кримінальний суд скасував таке рішення, наголосивши, що для кваліфікації за статтею 348 КК України достатньо замаху на вбивство хоча б

одного працівника і кількість пострілів чи фактична відсутність смертельного результату не звільняють від відповідальності за посягання на життя [105].

Цей випадок ілюструє, що об'єктивна сторона статті 348 КК України охоплює сам небезпечний спосіб дії, спрямований проти життя (постріл в людину), незалежно від того, скількох осіб винний сподівався вразити і чи настали летальні наслідки.

Доцільно зауважити, що при помилці злочинця щодо особи потерпілого такі дії повинні кваліфікуватися за фактично найстаршими наслідками і за замахом на те кримінальне правопорушення, яке передбачалося у його злочинному діянні. У постанові Верховного Суду у справі № 201/9248/20 було підтверджено цю позицію. В описовій частині судового рішення першої інстанції наявна інформація, що підозрюваний стверджував про відсутність усвідомлення того, що перед ним є працівники поліції, натомість злочинець переплутав і стверджував про його викрадення бандитами, від яких він відбивався (суд кваліфікував діяння за ст. 348 КК України як вбивство двох працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними службових повноважень, та за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 115 КК України) [115].

Окрім цього, в судовому рішенні також здійснено правильну кваліфікацію щодо кваліфікуючих ознак правопорушення, а саме дії щодо посягання на життя та замах, передбачені статтею 348 КК України, та не потребують подвійної кваліфікації чи включення загальної норми [30].

Водночас дії, що передують безпосередньому посягання на життя потерпілого та полягають у створенні умов для його вчинення, утворюють стадію готування до злочину. Такі дії не охоплюються складом закінченого кримінального правопорушення чи замаху і підлягають самостійній кримінально-правовій оцінці. Зважаючи на це, готування до вбивства або замаху на вбивство осіб, зазначених у статті 348 КК України, мусить кваліфікуватися за сукупністю статей 14 та 348 КК України з урахуванням характеру та спрямованості вчинених підготовчих дій [78, с. 733].

Отже, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 348 КК України, має спеціальну конструкцію, спрямовану на забезпечення посиленого кримінально-правового захисту життя осіб, залучених до правоохоронної діяльності. Вона охоплює альтернативні за формою діяння, а саме: умисне вбивство або замах на вбивство близьких родичів працівника правоохоронного органу або ж військовослужбовця, члена громадського формування, вчинені у зв'язку з виконанням ними службових або охоронних функцій.

Специфіка цієї норми полягає в тому, що замах на вбивство безпосередньо включений до диспозиції статті як різновид закінченого складу злочину, що виключає застосування загальних положень про замах та свідчить про підвищений рівень охорони відповідних суспільних відносин. Об'єктивна сторона злочину визначається не фактом настання смерті потерпілого, а спрямованістю дій винного на позбавлення життя, незалежно від їх результативності, кількості пострілів, способу посягання чи помилки щодо особи потерпілого. Водночас підготовчі дії, які не перейшли у стадію безпосереднього посягання, утворюють готування до злочину та підлягають самостійній кримінально-правовій оцінці.

Таким чином, стаття 348 КК України не передбачає кваліфікуючих наслідків чи альтернативних складів злочину (окрім охоплення замаху), через що питання про ступінь тяжкості тілесних ушкоджень у разі ненастання смерті не має правового значення – будь-який замах на позбавлення життя охоплюється основним складом цього кримінального правопорушення. Якщо ж потерпілому заподіяно тілесні ушкодження за відсутності умислу на вбивство (наприклад, коли винний мав на меті лише заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю), такі дії підлягають кваліфікації за ч. 3 статті 345 КК України або за іншими відповідними нормами залежно від фактичних обставин справи, що узгоджується з правовою позицією Верховного Суду, висловленою у справі № 740/1193/20 [104].

Вирішення питання про правильну кваліфікацію багато в чому залежить від встановлення суб'єктивної сторони – спрямованості умислу, що докладніше буде описано в наступних розділах.

2.3 Суб'єкт складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України

Охорона життя та здоров'я працівників правоохоронних органів є одним із основних пріоритетів кримінально-правової політики держави, що зумовлено особливою суспільною значущістю їхньої діяльності з забезпечення правопорядку, публічної безпеки та захисту прав і свобод людини. Саме тому кримінальний закон встановлює спеціальні склади кримінальних правопорушень, спрямовані на посилену охорону життя і здоров'я працівників правоохоронних органів, зокрема у розділі XV Особливої частини КК України.

Однією з ключових ознак таких складів кримінальних правопорушень є їх суб'єкт, адже від правильного визначення суб'єкта як частини складу кримінального правопорушення залежить кваліфікація діяння, забезпечення принципу законності. Аналіз суб'єкта кримінального правопорушення у вказаній категорії набуває особливого значення з огляду на його особливості.

Щоб особу можна було кваліфікувати як суб'єкта кримінального правопорушення, необхідно встановити її безпосередню причетність до вчинення відповідного діяння. Йдеться про доведення того, що саме ця особа власними діями реалізувала суспільно небезпечну поведінку, яка за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками відповідає складу конкретного кримінально караного посягання, яке передбачається кримінальним законом [146, с. 66].

Згідно з приписами кримінального права України, насамперед частини першої статті 18 КК України, суб'єктом кримінально караного правопорушення визнається виключно фізична особа, яка в момент вчинення дій вже досягла передбаченого законом віку кримінальної відповідальності та була осудною, тобто здатною усвідомлювати свої дії й керувати ними, як це передбачено положеннями Загальної частини КК України [76].

У межах кримінально-правового регулювання України суб'єктом кримінального правопорушення визнається виключно фізична особа незалежно від її соціального чи правового статусу, також немає різниці щодо її правового зв'язку з державою. Тобто таким суб'єктом визнається як громадянин України, так і іноземець чи апатрид, за умови, що у їхніх діях наявні всі загальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, встановлені законом [67, с. 105].

КК України закріплює положення, відповідно до якого суб'єктом кримінального правопорушення визнається виключно фізична особа, що є визначальною та обов'язковою ознакою цього елементу складу правопорушення:

1) така особа має володіти здатністю усвідомлювати значення своєї поведінки та контролювати її, тобто перебувати у стані осудності, що є наступною обов'язковою ознакою;

2) на момент здійснення суспільно небезпечного посягання особа має досягти встановленого кримінальним законом вікового порогу, з якого настає кримінальна відповідальність, що остаточно формує сукупність обов'язкових загальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення [146, с. 66].

Подібної позиції дотримується О. О. Кирбат'єв, вказуючи, що поняття суб'єкта кримінального правопорушення характеризується трьома обов'язковими складовими: ним може бути лише фізична особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності та є осудною. У сучасному правопорядку аксіоматичним є положення про те, що кримінальну відповідальність може нести виключно людина, а не будь-яке інше утворення чи явище, що не наділене властивостями фізичної особи [59, с. 216].

Водночас окремі норми кримінального законодавства передбачають можливість вчинення злочину лише особами, які, крім загальних ознак, наділені додатковими юридично значущими властивостями, зумовленими їх правовим статусом, службовим становищем або іншими спеціальними характеристиками. У таких випадках ідеться про спеціального суб'єкта злочину – особу, яка, будучи осудною та такою, що досягла віку кримінальної відповідальності, може нести

відповідальність за конкретний злочин виключно за умови наявності визначених законом спеціальних ознак [47, с. 183].

За відсутності хоча б однієї ознаки – наприклад, у разі неосудності або недосягнення передбаченого КК України віку, – вчинене діяння не може бути кваліфіковане як злочин або проступок у кримінально-правовому розумінні. Відповідно, особа, яка вчинила таке діяння, не може визнаватися суб'єктом злочину, що унеможливорює застосування до неї кримінально-правових санкцій. Таким чином, визначення суб'єкта кримінального правопорушення через призму вимог статті 18 КК України має принципове значення для дотримання засад законності та справедливості.

При дослідженні питання суб'єкта кримінального правопорушення як елементу складу кримінального правопорушення варто звернути увагу на чіткість термінології, адже у кримінально-правовому дискурсі нерідко паралельно застосовуються різні за змістом і обсягом терміни, такі як «особа, яка підлягає кримінальній відповідальності», «суб'єкт кримінального правопорушення», «суб'єкт правопорушення», «винний» або «особа» [48, с. 259]. Всі перелічені поняття – різні, однак у контексті нашого питання необхідним є зупинення саме на «суб'єкті кримінального правопорушення».

Осудність, як одна з обов'язкових ознак, властива суб'єкту кримінального проступку чи злочину. КК України наразі для визнання особи осудною вказує на достатність встановлення, що на момент вчинення кримінального правопорушення вона усвідомлювала фактичний характер своїх дій або бездіяльності, розуміла можливі наслідки такої поведінки та могла самостійно керувати нею [76]. Вирішальним є наявність свідомо-вольового контролю, тобто здатність діяти не під впливом непереборних психічних чинників, а за власною волею [55, с. 272].

Осудність у кримінальному праві розглядається як психічний стан особи, за якого вона здатна повноцінно усвідомлювати значення своїх дій і контролювати власну поведінку. Закон виходить із припущення психічної

нормальності людини, тобто кожна особа вважається психічно здоровою доти, доки інше не буде доведено у встановленому законом порядку [140, с. 251].

Оцінка осудності здійснюється судом не абстрактно щодо психічного стану особи в цілому, а виключно в межах конкретного кримінального правопорушення, яке їй ставиться у вину. Тобто вирішальним є питання, чи була особа здатна усвідомлювати свої дії та керувати ними саме під час вчинення інкримінованого діяння, а не її загальний психічний стан поза цим контекстом.

Противагою осудності є неосудність, яка складається з таких критеріїв – медичного (біологічного або психіатричного), юридичного (психологічного).

Медичний (біологічний) критерій осудності відображає такий психічний стан особи, який у момент вчинення кримінального правопорушення дає змогу вважати її психічно повноцінною у межах норми та здатною нести кримінальну відповідальність. Його зміст полягає в оцінці рівня розвитку психічних функцій, що забезпечують можливість усвідомлювати значення власних дій або бездіяльності й керувати ними, при цьому психічне здоров'я розуміється не як абсолютна відсутність відхилень, а як відносний стан, за якого наявні психічні особливості чи аномалії не виходять за межі осудності та не виключають свідомо-вольового контролю поведінки [27, с. 133].

Відповідно до класифікації, наведеної Т. М. Приходько, медичний критерій неосудності передбачає наявність в особи:

1) хронічного психічного розладу – душевної хвороби, що протікає протягом тривалого часу, яка з деякими труднощами піддається лікуванню, безперервно або приступоподібно виявляється і має тенденцію до подальшого прогресування. До таких хвороб традиційно відносяться ті, що важко піддаються лікуванню, хвороби тривалого характеру, пов'язані з періодичним або постійним наростанням хворобливих процесів, – це параноя, шизофренія, маніакально-депресивний психоз та ін.;

2) тимчасового психічного розладу, до якого відносяться всі захворювання, що швидко розвиваються, які тривають певний проміжок часу і можуть закінчуватися повним одужанням. До них зазвичай належать: гострі

психози при загальних інфекційних захворюваннях (при тифі); патологічне сп'яніння (біла лихоманка); реактивний симптоматичний стан, тобто розлади психіки, викликані важкими душевними переживаннями та потрясіннями. Тимчасові психічні розлади психіки в судово-психіатричній практиці трапляються набагато рідше, ніж хронічні;

3) недоумства – хворобливого стану психіки, що характеризується зниженням чи повним занепадом розумової діяльності. Слабоумство пов'язане з ураженням інтелектуальної діяльності (олігофренія). За ступенем ураженості розумової діяльності слабоумство поділяється на три форми: легка (дебільність), середня (імбецильність), тяжка (ідіотія);

4) іншого хворобливого стану психіки, який не є психічним захворюванням і не належить до вищезгаданих категорій. Сюди відносяться важкі форми захворювань, що супроводжуються галюцинаціями, затьмаренням свідомості тощо, до таких недуг відносять: черевний тиф, травми голови, аномалії психіки у глухонімих та інші хвороби [119, с. 7–8].

Думки медичних експертів переважно є важливими при прийнятті юридичного рішення про те, чи є хтось осудним або божевільним. Це також безумовно стосується такого поняття, як психічне захворювання [40, с. 141–142].

У науці кримінального права висловлюється позиція, відповідно до якої юридичний (психологічний) критерій осудності охоплює три взаємопов'язані складові: інтелектуальну, вольову та емоційну. Водночас законодавець у формулі осудності свідомо обмежився лише двома базовими елементами – інтелектуальним і вольовим, які мають ключове значення для встановлення здатності особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Емоційна сфера хоча й може впливати на поведінку людини, однак не визнається самостійною ознакою осудності у кримінально-правовому сенсі та враховується лише опосередковано [27, с. 130].

Вольовий компонент юридичного (психологічного) критерію осудності полягає у спроможності особи під час вчинення кримінального

правопорушення свідомо контролювати свою поведінку, спрямовувати її та стримувати імпульси відповідно до обраної мети. Будь-яка вольова поведінка має усвідомлений і цілеспрямований характер, оскільки воля виступає механізмом практичної реалізації свідомості та забезпечує регуляцію дій людини у зовнішньому середовищі. Саме через вольову сферу особа здатна приймати рішення та реалізовувати їх у конкретних вчинках або утримуватися від дій [27, с. 131].

У межах цього елементу осудності оцінюється можливість особи діяти відповідно до власних потреб, мотивів і цілей, а також її здатність обирати лінію поведінки та нести за неї відповідальність. Вольова ознака відображає певний рівень необмеженості, що дозволяє говорити про винну поведінку – як умисну, так і необережну. Вольове ставлення має значення лише тоді, коли воно проявляється у конкретній дії чи бездіяльності, адже саме через реальну поведінку свідомість особи набуває практичного вираження у кримінально-правовому сенсі.

Інтелектуальний елемент юридичного (психологічного) критерію осудності полягає у спроможності особи під час вчинення кримінального правопорушення розуміти зміст власної поведінки, її реальний характер і суспільну шкідливість, а також передбачати можливі наслідки своїх дій або бездіяльності [27, с. 131].

Юридичний критерій осудності проявляється шляхом поєднання медичного критерію, з психологічною реакцією особи і полягає у визнанні здатності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, нести кримінальну відповідальність за свою поведінку та підлягати передбаченим законом правовим наслідкам. У цьому сенсі осудність означає спроможність особи усвідомлювати підстави державного осуду, сприймати його зміст і розуміти значення кримінально-правової реакції на вчинене діяння [81, с. 20].

Факт наявності юридичного критерію визначає суд, коли оцінює особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння [27, с. 129]. Суд виносить рішення про юридичний критерій неосудності на підставі медичного критерію неосудності.

Юридичний критерій займає особливе місце у визначенні неосудності, оскільки дає змогу врахувати не лише встановлений медичний діагноз, а й вплив будь-яких емоційних розладів на поведінку людини

Констатація неосудності особи в кримінально-правовому аспекті допускається лише за наявності сукупності двох взаємозалежних складових – медичного та юридичного (психологічного) критеріїв. Наявність лише психічного розладу або певних відхилень у психічному стані сама по собі не є достатньою підставою для висновку про неосудність, якщо ці особливості не вплинули на здатність особи розуміти характер і значення власної поведінки або контролювати її в момент вчинення конкретного кримінального правопорушення. Аналогічно, сама лише неможливість усвідомлення чи контролю поведінки не може бути підставою для визнання неосудності без встановлення відповідного медичного підґрунтя [150, с. 26].

Таким чином, неосудність має комплексний характер і встановлюється лише тоді, коли медичний критерій, що засвідчує наявність психічного захворювання або іншого хворобливого стану психіки, поєднується з юридичним критерієм, який проявляється у відсутності в особі інтелектуальної або вольової здатності під час вчинення суспільно небезпечного діяння. Саме завдяки сукупності одного з медичних і одного з юридичних критеріїв можливо дійти обґрунтованого висновку про неосудність особи та виключити можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, забезпечуючи дотримання принципів законності й справедливості.

Обмежена осудність – це психічний стан особи, за якого в момент вчинення кримінально караного діяння вона страждає на певні психічні порушення, що не виключають повністю її осудності, але істотно знижують здатність повноцінно розуміти характер власних дій та здійснювати над ними належний контроль [150, с. 27].

Обмежена осудність, як і осудність та неосудність, визначається через поєднання двох взаємопов'язаних елементів – медичного (біологічного) та юридичного (психологічного) критеріїв.

Формулюючи кримінально-правову норму, закріплену у статті 20 КК України, законодавець свідомо не уточнює, про який саме вид психічного розладу йдеться [88, с. 58]. Такий підхід зумовлений необхідністю охоплення широкого спектра можливих психічних порушень, що можуть впливати на здатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними. Загальне розуміння поняття психічного розладу міститься в Законі України «Про психіатричну допомогу», який відносить до них усі розлади психічної діяльності; також Закон визначає загальні засади діагностики та лікування психічних розладів різної тяжкості [131].

Чинне кримінальне законодавство не передбачає чіткого нормативного механізму врахування стану обмеженої осудності при визначенні виду та міри покарання під час його індивідуалізації, а також не визначає чітких критеріїв, за яких доцільним є застосування примусових заходів медичного характеру [52, с. 211]. З аналізу положень статті 20 КК України можна зробити лише загальний, але принциповий висновок: стан обмеженої осудності не є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності повністю, а застосування примусових заходів медичного характеру не замінює призначення кримінального покарання. Такі заходи можуть бути застосовані судом додатково і незалежно від обраної міри кримінального покарання.

У Постанові пленуму Верховного Суду України звертається увага на законодавчу прогалину, та суд дає загальну настанову у п.п. 6: Обґрунтованою слід вважати практику тих судів, які, розглядаючи кримінальні справи з обвинувальним актом, встановлюють у судовому засіданні, що кримінальне правопорушення було вчинене у стані обмеженої осудності, а психічний стан особи внаслідок загострення відповідного розладу потребує застосування примусових заходів медичного характеру. У подібних ситуаціях суд ухвалює обвинувальний вирок, бере до уваги психічний стан особи як пом'якшувальну обставину при призначенні покарання та поряд із цим застосовує примусовий захід медичного характеру у формі амбулаторної психіатричної допомоги за місцем виконання покарання. Також у Постанові наголошується на тому, що

поняття неосудності та обмеженої осудності мають правову, а не медичну природу, у зв'язку з чим встановлення наявності одного з цих станів належить виключно до повноважень суду [16].

Підхід Верховного Суду України є однозначним у цьому питанні: перебування особи у стані обмеженої осудності підлягає врахуванню як чинник, що знижує ступінь її кримінальної відповідальності та має розцінюватися як пом'якшувальна обставина [130]. У наукових джерелах обґрунтовано наголошується, що наявність психічних відхилень може впливати на зменшення обсягу кримінальної відповідальності, оскільки під час вчинення протиправного діяння особа з такими порушеннями через дефекти інтелектуальної або вольової сфери не спроможна повністю оцінити обставини та значення своєї поведінки. Крім того, для людини з психічними аномаліями об'єктивно складніше, ніж для психічно здорової особи, утриматися від здійснення певних дій [85, с. 193].

Видається доцільним нормативно уточнити співвідношення медичного та юридичного критеріїв неосудності й обмеженої осудності, оскільки у правозастосовній практиці нерідко спостерігається їх фактичне змішування. Зокрема, наявність у особи психічного розладу інколи автоматично сприймається як підстава для визнання її неосудною або обмежено осудною, що не співвідноситься з засадами кримінально-правової доктрини, відповідно до якої психічне захворювання саме по собі не має вирішального значення без оцінки здатності особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Показовим у цьому контексті є вирок № 233/4853/20 від 02.02.2021, у якому суд визнав особу обмежено осудною, значною мірою спираючись на висновок судово-психіатричної експертизи, та врахував цей стан при призначенні покарання. Такий підхід свідчить про ризик підміни юридичної оцінки осудності медичним висновком, коли експертний висновок фактично визначає правову кваліфікацію психічного стану особи. Саме тому більш чітке законодавче розмежування медичного та юридичного критеріїв могло би зменшити подібні колізії та

однозначно закріпити, що остаточне рішення щодо осудності чи обмеженої осудності належить виключно суду [34].

Отже, проблематика співвідношення понять осудності, неосудності а також обмеженої осудності й досі залишається однією з найскладніших і найактуальніших у теорії та у правозастосовній діяльності щодо норм кримінального закону. Для того щоб забезпечити належний рівень узгодженості правового регулювання та системності покарання і застосування заходів медичного характеру, на нашу думку, критично необхідним є закріплення на законодавчому рівні визначення всіх видів психічного стану особи щодо вчиненого діяння (осудності) безпосередньо у нормах кримінального права.

Завершальною серед ознак суб'єкта кримінального правопорушення є така ознака, як вік особи. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність, – це вік, після досягнення якого особа може бути визнана винною у вчиненні правопорушення і бути притягнутою до відповідальності за свої дії [19, с.174].

На погляд ЄСПЛ, мінімальний вік встановлюється у кожній державі на власний розсуд, з урахуванням історичного розвитку, звичаїв, культури. Водночас ЄСПЛ вказує, що питання віку кримінальної відповідальності має розглядатися з урахуванням розвитку дитини, її психічної та емоційної зрілості і що Конвенція з прав людини не містить чітких вимог щодо конкретного віку, залишаючи цю оцінку державам-учасникам [3].

Встановлюючи мінімальний вік кримінальної відповідальності, законодавець у КК України виходив із рівня психічної та інтелектуальної зрілості неповнолітнього, його спроможності розуміти характер і наслідки власної поведінки та свідомо контролювати свої вчинки.. Тому малолітні, які ще не мають такої здатності, не є суб'єктами відповідальності відповідно до закону про кримінальну відповідальність.

Отож концепція віку кримінальної відповідальності має бути такою, щоб вона відображала реальний вік для особи, яка несе відповідальність за правопорушення. Вік особи, яку звинувачують у скоєнні кримінального правопорушення, повинен показувати повну картину його психологічного,

інтелектуального, емоційного і, що важливо, морального відношення до вчиненого ним діяння, а також здатності відрізняти правильні події від неправильних. Доцільно було б зіставляти вік кримінальної відповідальності з віком, у якому особи за законом несуть достатню відповідальність, до прийняття інших важливих рішень, адже в такому разі особа набуватиме не тільки обов'язки, але й права пропорційно одне до одного.

Згідно зі загальним принципом, кримінальній відповідальності підлягає особа, якій на момент учинення злочину виповнилося 16 років (ч.1 ст. 22 КК України). Однак ч. 2 ст. 22 КК України містить перелік особливо тяжких злочинів, відповідальність за які настає з 14 років. У цьому переліку, серед іншого, названо умисне вбивство (ст. 115 КК України) та посягання на життя правоохоронця (ст. 348 КК України), а також умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України) та деякі інші насильницькі кримінальні правопорушення [2]. Це означає, що за посягання, передбачене ст. 348 КК України, відповідають особи з 14-річного віку. Так само і за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 345 КК України (тяжке тілесне ушкодження правоохоронця), – з 14 років, оскільки фактично це різновид тяжкого насильницького кримінального правопорушення.

Натомість менш тяжкі склади статті 345 КК України – погроза вбивством чи погроза насильством – прямо не вказані у ч. 2 ст. 22 КК України, і тому за їх спричинення притягують осіб до відповідальності виключно з 16-річного віку [76].

У наукових джерелах акцентується увага на існуванні певної вікової диференціації суб'єкта цього кримінального правопорушення. Так, І.О. Харь, аналізуючи суб'єкта злочину, передбаченого статтею 345 КК України, зазначає, що ним може бути фізична, осудна, неслужбова, приватна особа, що вже досягла чотирнадцятирічного віку на момент вчинення кримінально караного діяння, – у випадках заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості або тяжких, а в разі інших форм прояву такого кримінального правопорушення – особа, вік якої досяг шістнадцяти років [159, с. 131].

Кримінальне законодавство не передбачає особливих ознак суб'єкта для складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 та 348 КК України. Це дає підстави стверджувати, що у таких справах суб'єктом може бути загальний суб'єкт, а отже – кожна фізична особа, яка є осудною та на момент вчинення діяння досягла визначеного законом віку кримінальної відповідальності, за умови наявності всіх передбачених законом ознак складу кримінального правопорушення.

Зокрема, не має значення громадянство: відповідає і громадянин України, і іноземець, і особа без громадянства. Головне – щоб кримінальне правопорушення було вчинене на території України або іншим чином було підсудне українським судам згідно зі загальними принципами дії кримінального закону, що передбачається статтями 6–8 КК України [64, с. 293].

Під час масових заворушень чи терористичних актів суб'єктами нападів на поліцейських можуть ставати як місцеві мешканці, так і іноземні найманці – всі вони будуть суб'єктами за ст. 345 КК України чи ст. 348 КК України за умови, що їх діяння підсудні українській юрисдикції.

З наведеного випливає, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України або ст. 348 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Ніяких інших кваліфікуючих ознак (службове становище, родинні стосунки з потерпілим тощо) в характеристиці суб'єкта немає. Той факт, що нападник може бути, скажімо, колегою потерпілого (іншим правоохоронцем), не змінює кваліфікації – він виступає як фізична особа, котра порушила закон. Наприклад, якщо співробітник поліції через особисту образу умисно поранив іншого поліцейського, який виконував службові повноваження, – такі дії також підпадатимуть під ст. 345 КК України або ст. 348 КК України (залежно від умислу). Єдина відмінність – можливе додаткове кваліфікування за статтями про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (якщо винний використав своє службове становище при цьому). Але це вже поза межами складів, що розглядаються, і стосується конкуренції норм. У межах же статей

345 КК України та 348 КК України суб'єкт завжди розглядається просто як фізична особа, винна в посяганні.

В контексті досліджуваного цікавим є питання співучасті у вчиненні таких кримінальних правопорушень. Ч. 4 статті 345 КК України передбачає кваліфікуючий склад, якщо кримінальне правопорушення вчинено організованою групою. Це означає, що суб'єктом у такому разі є група осіб, які зорганізувались для вчинення нападу. Кожен учасник групи несе відповідальність як виконавець незалежно від ролі (оскільки організована група передбачає низку ознак: попередню змову, стійкість об'єднання, розподіл ролей між учасниками та наявність спільного умислу на вчинення кримінального правопорушення).

Для кваліфікації за ч. 4 ст. 345 КК України потрібно, щоб у групі було щонайменше три особи, всі осудні і віком, що дозволяє відповідати за вчинене. Якщо до групи входила особа, що не досягла віку (наприклад, 15-річний підмовив двох повнолітніх побити поліцейського), то вона не може нести кримінальну відповідальність, а двоє інших не утворюють «організованої групи» в розумінні закону. В такому разі їхні дії будуть кваліфіковані за відповідною частиною без групової ознаки, а неповнолітній може підлягати лише виховним заходам. Однак якщо члени організованої групи не знали про те, що їхньому спільнику немає 16 років, – на нашу думку, такі дії потрібно кваліфікувати як закінчений замах за ч. 4 ст. 345 КК України та за ч. 1 як закінчене кримінальне правопорушення.

Для кримінального правопорушення за ст. 348 КК України окремої кваліфікуючої ознаки «вчинення групою осіб» немає, однак це не виключає співучасті. Якщо ж посягання на життя вчинили декілька осіб за попередньою змовою, їхні дії кваліфікують за ст. 348 КК України та відповідною ст. 27 КК України щодо форми співучасті (окрім співвиконавців). Стаття 28 КК України додатково не інкримінується з огляду на правозастосовну практику. У справах № 459/176/23 та № 163/2670/21 Верховний Суд звертає увагу: при визначенні кримінально-правової кваліфікації у формулі вказується насамперед відповідна

норма Особливої частини КК України, а положення Загальної частини підлягають зазначенню лише у чітко визначених випадках. Йдеться, зокрема, про необхідність відображення стадії вчинення кримінального правопорушення – готування чи замаху, або про конкретизацію ролі особи у співучасті, якщо вона не є виконавцем, а виступає організатором, підбурювачем чи пособником. Посилання ж на інші статті Загальної частини КК України у формулі кваліфікації не має самостійного правового значення і є надмірним [109; 102]. Фактично співвиконавцями ст. 348 КК України можуть бути двоє і більше злочинців, які спільно намагалися убити правоохоронця, – кожен з них є суб'єктом цього правопорушення і відповідає повною мірою.

Отже, суб'єктами кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я працівників правоохоронних органів за українським кримінальним правом виступають будь-які осудні фізичні особи, які досягли 16 років (а щодо найтяжчих насильницьких діянь – 14 років). Вони не повинні мати спеціального статусу, навпаки, як наголошується в літературі, це переважно неслужбові, приватні особи, котрі, будучи керовані протиправним умислом, посягають на представників державної влади. Такий широкий підхід забезпечує охоплення всіх можливих винних – від пересічних громадян до організованих злочинців, незалежно від їхнього соціального становища чи громадянства. Основним є встановлення, що саме ця конкретна особа вчинила відповідні дії проти правоохоронця.

2.4 Суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України

Охорона життя та здоров'я працівників правоохоронних органів є важливою передумовою забезпечення публічного порядку та ефективного функціонування держави, що зумовлює встановлення в КК України спеціальних складів кримінальних правопорушень, спрямованих на протидію посяганням на цих осіб у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Ключову роль у належній правовій оцінці таких діянь відіграє суб'єктивна сторона складу правопорушення, що характеризує форму вини, мотив і мету посягання та нерозривно пов'язана з усвідомленням винним спеціального статусу потерпілого і, як правило, з протидією законній діяльності правоохоронного органу, що обумовлює актуальність її комплексного дослідження з огляду на складність правозастосування й наявні доктринальні та практичні дискусії.

Фундаментальне значення у встановленні суб'єктивної сторони будь-якого посягання, за яке передбачається відповідальність за кримінальним законом, є положення Конституції України, а саме стаття 62, яка дає загальне імперативне застереження: неможливо визнати особу винною у вчиненні злочину або кримінального проступку та піддати покаранню, яке передбачається нормою закону про кримінальну відповідальність, доки не буде доведено вини цієї особи та ухвалено вирок. Положення Основного Закону також дублюється у статті 2 КК України [65; 76].

Перш за все варто зупинитися на визначенні суб'єктивної сторони в загальному розумінні. За визначенням О. О. Дудорова, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризує внутрішнє психічне ставлення особи до власної поведінки та її наслідків, відображаючи процеси усвідомлення і волевиявлення, що супроводжують вчинення протиправного діяння. Суб'єктивна сторона включає сукупність визначених кримінальним правом ознак, серед яких виокремлюють обов'язкові елементи, без яких склад

правопорушення не формується, а також факультативні, що враховуються залежно від конструкції конкретного складу [54, с. 184].

Чинний КК України безпосередньо не використовує поняття «суб'єктивна сторона кримінального правопорушення», проте його зміст опосередковано закріплюється через сукупність відповідних кримінально-правових характеристик. До них належать вина, мотив і мета вчинення діяння, а також психоемоційний стан особи під час його здійснення. Хоча зазначені елементи перебувають у тісному взаємозв'язку, їх юридичне значення та роль у кримінально-правовій оцінці не є однаковими. Конкретний обсяг і значущість кожної з цих ознак визначаються залежно від того, як вони відображені в диспозиції відповідної норми Особливої частини КК України та які обставини характеризують конкретне кримінальне правопорушення.

Суб'єктивна сторона відображає внутрішній, психічний вимір поведінки особи, який не може бути безпосередньо зафіксований чи сприйнятий іншими особами за допомогою органів чуття. Її зміст встановлюється опосередковано – через дослідження зовнішніх проявів діяння, аналіз дій і висловлювань суб'єкта, а також оцінку фактичних обставин учинення кримінального правопорушення в їх сукупності [94, с. 142]. Тож з'ясування суб'єктивної сторони можливе лише шляхом комплексного аналізу поведінки особи та ситуації вчинення діяння, що має вирішальне значення для правильної кримінально-правової оцінки.

Т. О. Павлова звертає увагу на те, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення має подвійний характер, поєднуючи в собі як внутрішній психічний зміст поведінки особи, так і його нормативно закріплене кримінально-правове значення. При цьому вона зазначає: вина, мотив, мета та емоційний стан відображають реальні процеси свідомості й волі суб'єкта; їхня роль у кримінально-правовій оцінці визначається не психологічною природою як такою, а тим, як ці ознаки сформульовані та використані законодавцем у нормах КК України [94, с. 144].

Саме завдяки кримінально-правовому опосередкуванню внутрішні психічні процеси, які супроводжують поведінку особи, виходять за межі суто психологічної оцінки та трансформуються у юридично значущі ознаки складу кримінального правопорушення. Це запобігає зведенню оцінки поведінки особи до абстрактних психічних переживань і зосереджує увагу на тих суб'єктивних ознаках, які мають нормативно визначене значення. Водночас таке розуміння забезпечує поєднання формальної визначеності кримінального закону з індивідуалізацією відповідальності, оскільки дозволяє враховувати ступінь вини, спрямованість умислу та характер волевиявлення суб'єкта через їх юридичну інтерпретацію. Тому можемо погодитися з таким твердженням.

У доктрині кримінального права найбільшого поширення набули дві наукові моделі розуміння суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Перша з них ґрунтується на поєднанні вини, мотиву та мети, натомість друга, розширена, додатково включає емоційний стан особи. Головна наукова дискусія між прихильниками цих підходів зводиться до питання, чи слід розглядати емоційний стан як самостійну складову суб'єктивної сторони, чи він має лише допоміжне значення при оцінці поведінки винного [59, с. 237].

Необхідним убачається з'ясування підходу до розуміння складових суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Істотність значення аналізу такого обов'язкового елементу суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, як вина, обґрунтовано в роботі О. О. Кирбат'єва, де вчений зазначає, що вина становить невід'ємний і необхідний елемент суб'єктивної сторони кожного кримінального правопорушення, без якого неможлива кримінальна відповідальність. Саме з огляду на її фундаментальне значення законодавець спеціально врегулював питання вини та її форм у самостійному розділі Загальної частини КК України, підкресливши її ключову роль у структурі складу кримінального правопорушення [59, с. 239].

Вина є відображенням внутрішнього психічного ставлення особи до власної протиправної поведінки, а також всіх її можливих або фактичних наслідків і проявляється у формі умислу або необережності. Її зміст формується

через взаємодію двох основних складових психічної діяльності – усвідомлення та волевиявлення. Інтелектуальний компонент охоплює розуміння характеру діяння і передбачення його наслідків, натомість вольовий відображає спрямованість поведінки особи – прагнення до настання передбачених законом наслідків або свідоме припущення їх настання у процесі вчинення кримінального правопорушення [84, с. 69].

Дійсно сутність вини визначається поєднанням двох взаємопов'язаних психічних складових – усвідомлення та волевиявлення, а також характером їх взаємодії. Інтелектуальний аспект відображає розуміння особою змісту своєї поведінки та її наслідків, тоді як вольовий – спрямованість її волі щодо вчинюваного діяння [89].

У структурі вини істотну роль відіграють такі її характеристики, як форма та ступінь. Форма вини відображає законодавчо визначений спосіб поєднання інтелектуальних і вольових ознак психічного ставлення особи до діяння, яке вона вчинює. Саме через форму розкривається характер внутрішнього ставлення суб'єкта до суспільно небезпечної поведінки та її наслідків. Саме тому законодавець у розділі V Загальної частини КК України передбачив дві основні форми вини – умисел і необережність [76].

Поняття вини виступає системоутворюючим елементом у розумінні підстав, обсягу та спрямованості кримінальної відповідальності. Воно дозволяє визначити місце кримінального права в механізмі соціального регулювання та контролю, а також слугує концептуальною основою для обґрунтування необхідності й допустимих меж втручання кримінально-правових засобів у сферу суспільних відносин [84, с. 70].

Суб'єктивна сторона розглядуваних складів кримінальних правопорушень характеризується виною у формі умислу. І посягання на життя правоохоронця (ст. 348 КК України), і погроза чи насильство щодо нього (ст. 345 КК України) можуть бути вчинені лише умисно – особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, усвідомлює зміст і суспільну небезпечність своїх дій, прогнозує можливі наслідки та або прагне їх настання, або свідомо допускає

таку можливість, що відповідає законодавчому визначенню вини, закріпленому у статті 24 КК України.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 345 КК України, передбачає наявність у винного саме прямого умислу на заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу. Таким є підхід ВС у справі № 591/7679/19, де наголошено, що відповідальність за цією нормою можлива лише за умови доведеності свідомого та цілеспрямованого посягання на здоров'я відповідної особи у зв'язку з виконанням нею службових обов'язків [112].

У розрізі дослідження умислу та його спрямування є позиція Житомирського апеляційного суду у справі № 285/2383/17, де було встановлено, що обвинувачений завдав потерпілому (працівнику правоохоронних органів) удару ножом, однак довести злочин до кінця не зміг через активний опір поліцейського, який заблокував атаку, зігнувши руку та відбивши лезо. Той факт, що потерпілому спричинено лише легкі тілесні ушкодження, не спростовує наявності умислу на вбивство, оскільки незавершеність злочину була зумовлена обставинами, що не залежали від волі обвинуваченого. Спрямованість умислу на позбавлення життя підтверджена узгодженими показаннями потерпілого і свідків, а також відеозаписом із нагрудної камери, на якому зафіксовано висловлювання обвинуваченого про намір убити поліцейського. Версію про необережність у діяннях винного суд у справі відкинув з огляду на недоведеність такого.

Важливо зауважити, що Апеляційний суд у справі № 285/2383/17 також відхилив доводи захисту щодо відсутності умислу з мотивів, що попередні дії потерпілого або відсутність складення адміністративного протоколу не впливають на кваліфікацію, оскільки визначальним є посягання на життя працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків [29]. Таким чином, сукупність доказів свідчить про наявність прямого умислу на позбавлення життя працівника правоохоронного органу, а незавершеність злочину зумовлена незалежними від обвинуваченого

обставинами, що обґрунтовує кваліфікацію діяння як замаху на злочин, передбачений статтею 348 КК України.

На наше переконання, необережне заподіяння шкоди працівникові правоохоронного органу під дію статей 345 та 348 не підпадає. Якщо, приміром, йдеться про випадкове спричинення тілесного ушкодження поліцейському з необережності – кримінальна відповідальність може наставати за статтями про необережні кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я (стаття 128 КК України тощо), але не за спеціальними статтями КК України, де повинен бути наявний прямий умисел на заподіяння шкоди працівникові правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків.

Для обох складів (ст.ст. 345, 348 КК України) обов'язковим є прямий умисел у вузькому розумінні, коли винний цілеспрямовано прагне вчинити саме посягання на правоохоронця у зв'язку з його службовою діяльністю.

Відповідно до судових роз'яснень, інтелектуальна складова прямого умислу полягає в тому, що особа усвідомлює об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, тобто в її свідомості чітко відображаються як юридичний, так і фактичний зміст скоєного [137]. Це означає, що, вчиняючи дії, описані до прикладу в диспозиції статті 345 КК України, суб'єкт повністю усвідомлює фактичну сторону свого посягання. Зокрема, особа розуміє, що вона:

- висловлює погрозу позбавлення життя працівникові правоохоронного органу чи його близькому родичу, якщо така погроза має безпосередній зв'язок із виконанням цим працівником своїх службових функцій або є реакцією на його професійну діяльність;

- висловлює погрозу застосування насильства у зв'язку з виконанням службових повноважень або професійної діяльності щодо працівника правоохоронного органу чи його близького родича;

- висловлює погрози пошкодити майно або ж навіть повністю знищити майно безпосередньо працівника правоохоронного органу чи близьких йому

осіб, причому ці загрози пов'язані з виконанням працівником його службових обов'язків;

- умисно завдає тілесних ушкоджень – побоїв, легких, середньої тяжкості чи тяжких – як працівникові правоохоронного органу, так і його близьким родичам, при цьому чітко усвідомлюючи, що такі дії вчиняються саме у зв'язку з виконанням цим працівником своїх службових обов'язків [42, с. 16].

Що стосується інтелектуального аспекту статті 348 КК України, то тут необхідним є наявність повною мірою усвідомлення фактичного і соціально-правового змісту свого посягання. Зокрема, винний розуміє, що він:

- вчиняє посягання на життя працівника правоохоронного органу, військовослужбовця чи члена громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону у зв'язку з виконанням ними відповідних обов'язків, а також на життя їхніх близьких родичів;

- усвідомлює спеціальний статус потерпілого, тобто розуміє, що особа є працівником правоохоронного органу, або іншою особою котра прямо визначена у статті 348 КК України, за умови, що посягання здійснюється у зв'язку з виконанням ними службових або громадських обов'язків;

- діє з мотивів протидії правоохоронній діяльності, бажаючи перешкодити виконанню службових обов'язків, припинити чи змінити їх характер або помститися за вже здійснену діяльність;

- передбачає, що внаслідок його дій може настати смерть потерпілого, а також усвідомлює, що такі дії завдають шкоди не лише життю конкретної особи, а й нормальному функціонуванню правоохоронної системи або діяльності щодо охорони громадського порядку [42, с. 40–42].

Отже, в обох випадках, що зі статтею 345 КК України, що зі статтею 348 КК України для встановлення інтелектуального аспекту прямого умислу необхідно, щоб особа чітко усвідомлювала значення своїх дій, їх спрямованість, характер і зв'язок з діяльністю працівника правоохоронного органу, що свідчить про наявність прямого умислу.

КК України передбачає поділ умислу на прямий і непрямий. Вольовий аспект прямого умислу полягає у свідомому прагненні особи до настання наслідків, які вона передбачає в результаті своїх дій. Іншими словами, прямий умисел як форма вини характеризується активним вольовим ставленням суб'єкта до суспільно небезпечного та протиправного характеру вчинюваного діяння.

Психічне ставлення особи до злочину, передбаченого статтею 345 КК України, полягає не лише в усвідомленні нею об'єктивних ознак правопорушення, а й у чіткому намірі його вчинити. Такий вольовий момент означає, що особа має цілеспрямоване бажання здійснити:

- погрозу вбивством працівнику правоохоронного органу або його близьким родичам через виконання ним службових обов'язків;
- погрозу застосування насильства щодо працівника правоохоронного органу або його родичів у зв'язку з його професійною діяльністю;
- погрозу знищення чи пошкодження майна як працівника правоохоронного органу, так і його близьких родичів, якщо така погроза має безпосередній зв'язок із виконанням цим працівником службових функцій або завдань, покладених на нього законом;
- пряме завдання побоїв працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам, якщо такі дії вчинені у зв'язку з виконанням цим працівником своїх службових обов'язків чи реалізацією ним професійної діяльності;
- заподіяння тілесних ушкоджень будь-якого ступеня тяжкості (середньої тяжкості або тяжких, легких) працівнику правоохоронного органу або його родичам через виконання цим працівником службових обов'язків [42, с. 17].

Для погрози (ч. 1 ст. 345 КК України) характерним є тільки прямий умисел: особа усвідомлює, що залякує потерпілого (словами чи поведінкою) і бажає його залякати. Немає сенсу говорити про непрямий умисел у погрозі, адже неможливо випадково висловити погрозу або допустити залякування ненавмисно – це цілеспрямована дія. Виняток можуть становити хіба ситуації,

коли слова вирвано з контексту, але тоді й складу кримінального правопорушення не буде (відсутня сама погроза як усвідомлене діяння). Отже, при погрозі умисел завжди прямий, винний чітко хоче створити у потерпілого відчуття страху за життя, здоров'я чи майно [76].

Для насильства (ч.ч. 2–4 ст. 345 КК України) можливий прямий або непрямий умисел щодо наслідків. Винний усвідомлює, що завдає тілесних ушкоджень правоохоронцю, і в будь-якому разі бажає вчинити протиправне діяння. Але він може бажати настання конкретних наслідків (наприклад, прагне сильно поранити – прямий умисел на тяжке ушкодження) або свідомо допускати їх настання (наприклад, завдаючи удар, не має чіткого наміру щодо ступеня травми, однак ставиться байдуже до можливих наслідків – непрямий умисел).

Обидва різновиди умислу охоплюються поняттям «умисне заподіяння ушкоджень» у диспозиції статті 345 КК України. Головне, щоб дія була свідомою і цілеспрямованою проти потерпілого, а не випадковою. Якщо особа, наприклад, штовхнула поліцейського, прориваючись крізь натовп, і не мала наміру ані допустити, ані тим більше бажати йому шкоди – можливо, це взагалі не буде кваліфікуватися як правопорушення (за відсутності умислу). Але якщо мала місце бійка з правоохоронцем, склад кримінального правопорушення зазвичай наявний, навіть якщо винний не хотів сильно травмувати – бо сам факт вибору такого об'єкта і застосування сили свідчить про усвідомлене допущення шкоди [21, с. 78–79].

Оцінка діянням та волі суб'єкта вчинення кримінального правопорушення надається судом. До прикладу, візьмемо обставини, встановлені судом у справі № 750/4654/20. ОСОБА 8 достеменно усвідомлював, що його переслідують працівники патрульної поліції, які тривалий час подавали законні вимоги про зупинку за допомогою проблискових маячків, спеціальних звукових сигналів та гучномовця. Після здійснення розвороту він безпосередньо бачив поліцейського, який перебував перед автомобілем та вимагав зупинитися. Попри наявність реальної можливості уникнути зіткнення – зменшити швидкість, зупинитися або об'їхати працівника поліції – обвинувачений цього

не зробив, а продовжив рух і здійснив наїзд. Такі дії свідчать про усвідомлення фактичного характеру посягання та спрямованість волі на заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. Верховний Суд підтвердив, що така поведінка засвідчує наявність інтелектуального й вольового моментів прямого умислу, що обґрунтовує правильність кваліфікації за частиною 2 статті 345 КК України [99].

Отже, воля правопорушника чітко спрямована на досягнення протиправного результату, який має безпосередній зв'язок із професійною діяльністю представників правоохоронних органів.

Відповідно, якщо умисел особи не охоплює спричинення саме того кримінально караного посягання, що вимагається статтею, – склад може не утворюватися. Наприклад, якщо правопорушник замахнувся на поліцейського, але мав на меті лише відштовхнути його і втекти (не бажав ні травмувати, ні тим більше вбивати) – залежно від обставин це може розглядатися як опір представникові влади (ст. 342 КК України) або інше правопорушення, але не як кримінальне правопорушення проти життя чи здоров'я [41, с. 513].

Проблематика розуміння форми умислу і, як наслідок, встановлення чіткого розуміння вольового аспекту як складової вини за кримінальне правопорушення, передбачене статтею 348 КК України, розглядається О. О. Кирбат'євим. Учений наголошує, що стосовно змісту вольового елементу цього кримінального правопорушення у кримінально-правовій доктрині не вироблено спільної позиції, що зумовлює наявність різних наукових підходів до його тлумачення [59, с. 264].

За результатами свого дисертаційного дослідження О. О. Кирбат'єв підсумовує, що зміст статті 348 КК України не обмежує характеристику вини виключно прямим умислом, оскільки її диспозиція охоплює як незакінчене, так і закінчене посягання на життя. Тому за наявності відповідних ознак психічного ставлення особи до наслідків не виключається можливість кваліфікації такого діяння і за непрямого умислу, що потребує індивідуальної оцінки кожної конкретної ситуації [59, с. 264].

Подібної точки зору дотримується й Є. О. Гладкова, зазначаючи, що, з огляду на специфіку та цілеспрямований характер таких посягань, у переважній більшості випадків вони вчиняються з прямим умислом. Водночас дослідниця не заперечує, що в окремих ситуаціях можливе й існування непрямого умислу, якщо психічне ставлення особи до наслідків відповідатиме його юридичним ознакам [42, с. 43].

Верховний Суд наголошує, що при кваліфікації за ст. 348 КК України потрібно встановити саме наміри винного вбити потерпілого, відрізняючи цю ситуацію від випадків, коли умисел не був на позбавлення життя, а настали лише тяжкі ушкодження (тоді – ч. 3 ст. 345 КК України). Якщо виникають сумніви, чи мав обвинувачений прямий умисел на вбивство правоохоронця, суди ретельно аналізують всі обставини: спосіб дій, інтенсивність нападу, використання зброї, вразливість обраної цілі, висловлювання винного до, під час та після нападу тощо [104].

Оскільки форма умислу є оціночним поняттям та враховується за сукупністю всіх обставин – суди часто визначають його на власний розсуд. Яскравим прикладом цього є справа № 737/838/16-к. У розглянутому провадженні суд першої інстанції дійшов висновку, що двоє осіб напали на працівників поліції з метою уникнути затримання. Аналіз способу дій, використаного знаряддя та інтенсивності насильства, зокрема кількості завданих ударів, свідчить про те, що обвинувачені об'єктивно усвідомлювали ризик заподіяння смерті та допускали настання такого результату. Водночас суд установив, що після досягнення своєї безпосередньої мети – отримання можливості втекти – вони добровільно припинили напад. За відсутності доказів спрямованості їх волі саме на позбавлення життя потерпілих, така поведінка свідчить не про прямий, а про непрямий умисел щодо можливості настання смерті. Отже, кримінально-правова оцінка їхніх дій має здійснюватися з урахуванням фактично заподіяних наслідків [100].

У вищезгаданій справі № 737/838/16-к позиції суддів розійшлася. І це не дивно, адже жорстокість, спосіб вчинення кримінального правопорушення та

особи обвинувачених є доволі специфічними. Так суддя вказав: прямий умисел може встановлюватися не лише з огляду на суб'єктивні зізнання, а й виходячи з об'єктивного характеру дій та їх небезпечності. Якщо особа завдає множинних проникаючих ударів ножом у життєво важливі ділянки тіла, вона усвідомлює високу ймовірність настання смерті та фактично прагне такого результату або свідомо його приймає. Те, що потерпілих було врятовано завдяки своєчасній допомозі, не змінює спрямованості умислу, оскільки обвинувачені здійснили всі дії, здатні спричинити смертельні наслідки, що свідчить про наявність у них прямого умислу на вбивство [93].

Логічною позицією, що відображає розуміння спрямованості діяння і, як наслідок, оцінки вольової ознаки вини є правова позиція ВС у справі № 740/1193/20. Так, у разі якщо особа під час виконання працівником поліції службових обов'язків завдає йому удару ножом у ділянку розташування життєво важливого органа, яка не була захищена бронежилетом, а також намагається повторно вчинити аналогічну дію, такі обставини свідчать про цілеспрямованість посягання та наявність прямого умислу на позбавлення життя. За таких умов дії винного підлягають кваліфікації за статтею 348 КК України як посягання на життя працівника правоохоронного органу [104].

Тож зі замахом на вбивство працівника правоохоронного органу все зрозуміло, адже замах можливий виключно за наявності прямого умислу, тобто тоді, коли особа усвідомлювала, що її дії можуть призвести до смерті потерпілого, і прагнула настання такого результату. Таким чином, проблематикою при призначенні покарання судами є встановлення вольової складової, яка повинна бути в кожному випадку індивідуально проаналізована. Натомість із випадком, коли особа не бажала настання смерті правоохоронцю, а бажала виключно завдати тілесних ушкоджень, питання виявляється складнішим.

ВС звернув увагу на таке: відповідно до законодавчого підходу, умисне вбивство з об'єктивної сторони виражається у протиправній поведінці – дії або бездіяльності, спрямованій на позбавлення життя людини, яка спричиняє

смерть потерпілого, за умови наявності причинного зв'язку між такою поведінкою та наслідком. Зі суб'єктивної сторони цей злочин характеризується умисною формою вини – як прямим, так і непрямым умислом, коли особа усвідомлює можливість заподіяння смерті, передбачає настання такого результату та або прагне його, або свідомо допускає [111].

Прикладом того, що при відсутності прямого умислу, а саме вбивстві, вчиненому з непрямым умислом, передбачається відповідальність за статтею 348 КК України, підтверджується у справі № 559/2733/18. За наявною інформацією в ЄДРСР стало відомо, що завдання тяжких тілесних ушкоджень, котрі призвели до смерті потерпілого, однак при цьому не охоплювалися цілеспрямованою волею обвинуваченого, підлягають кваліфікації як вбивство з непрямым умислом, адже, завдаючи тяжких тілесних ушкоджень, особа усвідомлювала всі можливі негативні наслідки, хоч, можливо, і не бажала їх настання [36].

Мотив і мета стають юридично значущими елементами складу кримінального правопорушення та впливають на його правову оцінку лише тоді, коли вони прямо передбачені в диспозиції відповідної кримінально-правової норми як ознаки базового або кваліфікованого складу [54, с. 185].

У значній кількості ситуацій саме мотив виступає внутрішнім спонукальним чинником, який зумовлює прийняття особою рішення про вчинення кримінального правопорушення, визначаючи спрямованість її протиправної поведінки [59, с. 268].

Мотив у кримінально-правовому розумінні – це передбачена законом і юридично значуща характеристика суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, яка відображає внутрішні спонукання особи до досягнення певної мети. Він зумовлюється потребами, інтересами чи переконаннями суб'єкта, що формують у нього рішучість вчинити протиправне діяння та визначають спрямованість його поведінки [157, с. 48].

Мета – це усвідомлений особою бажаний результат, якого вона прагне досягти шляхом вчинення кримінального правопорушення і який може бути як

безпосереднім, так і проміжним етапом для досягнення кінцевої цілі [145, с. 731].

Погоджуємося з думкою О. О. Кирбат'єва що мотив і мета кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345, 348 КК України, є факультативними ознаками.

Мотивом кримінальних правопорушень, передбачених статтею 345 КК України, як правило, є невдоволення законною службовою діяльністю працівника правоохоронного органу, прагнення уникнути відповідальності, перешкодити виконанню ним службових обов'язків або помститися за вже здійснені дії. Такий мотив безпосередньо пов'язаний із професійною діяльністю потерпілого. Метою ж є вплив на правоохоронця шляхом залякування, примушування до певної поведінки, припинення чи зміни характеру його службових дій, а також створення умов для власного уникнення затримання чи притягнення до відповідальності.

Для кримінального правопорушення, передбаченого статтею 348 КК України, мотив також зумовлений зв'язком із правоохоронною діяльністю – це може бути протидія виконанню службових обов'язків, прагнення зірвати або унеможливити таку діяльність, а також помста за неї. Водночас мета у цьому складі має більш виражений характер: термін «у зв'язку», закріплений у диспозиції статті 348 КК України, підкреслює необхідність встановлення безпосереднього зв'язку між посяганням і службовою чи професійною діяльністю потерпілого. Ідеться про те, що злочин має бути зумовлений саме виконанням ним відповідних обов'язків. Відтак спонуканням до вчинення такого діяння може бути намір перешкодити здійсненню службових функцій або діяльності з охорони громадського порядку – як у момент посягання, так і в подальшому, – а також бажання помститися за вже виконані обов'язки.

Що стосується емоційного стану винного (афекту, сильного хвилювання), формально він не врахований у статті 345 КК України чи статті 348 КК України. Якщо навіть напад відбувся на тлі конфлікту, це не змінює умисного характеру дій. Наприклад, образа чи злість на дії поліцейського можуть підштовхнути до

насильства – але це не виключає вини, а по суті становить її мотивацію. Афект як пом'якшуюча обставина міг би розглядатися лише для загального складу вбивства (ст. 116 КК України) і тяжких тілесних ушкоджень (ст. 123 КК України), але щодо службових осіб така норма не застосовується.

Отже, суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, характеризується умисною формою вини. Винний чітко усвідомлює протиправний характер своїх дій, розуміє, що посягає на представника правоохоронних органів, і бажає (або щонайменше свідомо допускає) настання небезпечних наслідків. У всіх випадках дії мотивовані ставленням винного до службової діяльності потерпілого або прагненням перешкодити їй, або помстою за неї. Особливо це стосується посягання на життя – тут мотив перешкодити або помститися є визначальним і відрізняє це кримінальне правопорушення від звичайного вбивства.

Висновки до розділу 2

Аналіз об'єкта кримінальних правопорушень підтвердив, що основним безпосереднім об'єктом складів, передбачених статтями 345 і 348 КК України, є суспільні відносини, які забезпечують безперешкодну, законну та ефективну діяльність правоохоронних органів. Водночас життя і здоров'я потерпілих виступають додатковими (а у ст. 348 КК України – обов'язковими додатковими) об'єктами посягання. Така конструкція відображає ідею підвищеного кримінально-правового захисту осіб, які виконують публічно-владні функції. Разом з тим дослідження виявило наявність проблеми щодо кола потерпілих, зокрема, у випадках посягання на колишніх працівників правоохоронних органів або родичів військовослужбовців відповідальність законом не передбачена. На нашу думку, це свідчить про потребу нормативної конкретизації окремих положень закону з метою усунення прогалин, забезпечення єдності та логічності закону.

Характеристика об'єктивної сторони показала, що стаття 345 КК України охоплює як психічне насильство (погрозу), так і фізичне насильство різного ступеня тяжкості, причому склад погрози є усіченим і вважається закінченим з моменту доведення її до відома потерпілого за умови реальності сприйняття. Стаття 348 КК України має ще більш специфічну конструкцію, оскільки включає до диспозиції як закінчене вбивство, так і замах на нього, прирівнюючи останній до закінченого складу злочину. Такий підхід демонструє особливий рівень кримінально-правової охорони життя правоохоронців та інших осіб, зазначених у нормі. Водночас практика свідчить про складність відмежування посягання на життя від заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що вимагає ретельного встановлення спрямованості умислу.

Дослідження суб'єкта цих кримінальних правопорушень дало змогу констатувати, що вони характеризуються загальним суб'єктом – фізичною осудною особою, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності (16 років, а щодо посягання на життя та тілесних ушкоджень

– 14 років). Водночас аналіз проблематики осудності, неосудності та обмеженої осудності показав наявність доктринальних і практичних труднощів у співвідношенні медичного та юридичного критеріїв осудності. Зокрема, існує ризик підміни судової правової оцінки психічного стану особи висновком експерта, що потребує більш чіткого нормативного врегулювання та розроблення рекомендацій у межах оцінки за критеріями осудності і, як наслідок, формування послідовної судової практики.

Щодо суб'єктивної сторони встановлено, що обидва склади передбачають виключно умисну форму вини. Для статті 345 КК України характерним є прямий умисел щодо погрози та, як правило, прямий або непрямий умисел щодо насильства. Для статті 348 КК України ключовим є встановлення спрямованості умислу саме на позбавлення життя потерпілого у зв'язку з виконанням ним службових чи громадських обов'язків. Вирішальне значення має інтелектуальний і вольовий моменти вини, зокрема усвідомлення спеціального статусу потерпілого та зв'язку посягання з його професійною діяльністю. Мотив і мета хоча й не прямо зазначені у диспозиції, фактично виступають змістовими характеристиками суб'єктивної сторони, оскільки саме протидія службовій діяльності або помста за неї визначають спрямованість злочинної поведінки.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що склади кримінальних правопорушень, передбачені статтями 345 і 348 КК України, є складними юридичними конструкціями, які інтегрують охорону особистих благ зі захистом публічного інтересу. Їхня специфіка полягає у поєднанні багатооб'єктності, спеціального потерпілого, усічених або альтернативних конструкцій об'єктивної сторони та обов'язкового умисного характеру вини. Натомість наявність прогалин у визначенні окремих категорій потерпілих, неоднозначність тлумачення меж прямого та непрямого умислу, а також питання конкуренції загальних і спеціальних норм свідчать про потребу подальшого вдосконалення кримінального закону та практики його застосування.

Таким чином, характеристика елементів складів кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я працівників правоохоронних органів

дозволяє зробити висновок, що їх криміналізація має не лише каральне, а й превентивне значення, спрямоване на гарантування стабільності функціонування правоохоронної системи та зміцнення довіри суспільства до державних інституцій, підтвердження чого знаходимо в аналізі суворості покарань у судовій системі України.

РОЗДІЛ 3.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКА
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ
УКРАЇНИ

3.1 Проблеми відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України

Забезпечення належного кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів є необхідною умовою стабільності правопорядку та ефективного функціонування механізму державної влади. Посягання на їхнє життя та здоров'я становлять підвищений рівень суспільної небезпечності, оскільки спрямовані не лише на особисті блага конкретної особи, а й на авторитет правоохоронних органів.

Результати аналізу судової статистики щодо кількості ухвалених вироків, серед яких за останні 5 років – 1787 за статтею 345 КК України та 33 судові рішення – за статтею 348 КК України, свідчать, що в середньому довічне позбавлення волі призначено у 37% за статтею 345 КК України та 48% – за статтею 348 КК України [144]. Окрім цього, зростаюча загальна кількість кримінальних проваджень за статтями 345 та 348 КК України свідчить про важливість удосконалення кримінального законодавства України [129].

Проведений аналіз положень доктрини кримінального права, положень КК України, а також практики його застосування дав можливість виявити, що проблеми проявляються у складнощах відмежування спеціальних складів кримінальних правопорушень між собою, а також і розмежування від загальних посягань на життя і здоров'я, громадський порядок чи власність. Також неоднозначності простежуються щодо встановлення зв'язку між діянням і службовою діяльністю потерпілого. Дискусійними залишаються питання обґрунтованості збереження окремих спеціальних складів, їх співвідношення зі загальною системою злочинів проти життя та здоров'я, а також відповідності

чинної моделі принципам системності та внутрішньої узгодженості кримінального закону.

Відповідно, доцільним убачається здійснення комплексного аналізу наявних проблем нормативного регулювання та правозастосування у сфері відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу. Виключно після висвітлення всіх існуючих проблем у застосуванні кримінального закону може бути внесено ряд пропозицій щодо його вдосконалення. Тож особливу увагу потрібно зосередити на першорядних питаннях:

1. Проблематика відмежування спеціальних складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345, 348 КК України, від загальних складів кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.

Загальна норма – ст. 115 КК України – встановлює відповідальність за умисне протиправне заподіяння смерті іншій особі – вбивство. Частина 2 цієї статті містить перелік кваліфікуючих ознак (обтяжуючих обставин) умисного вбивства, серед яких є пункт 8 частини 2 статті 115 КК України, за змістом якої передбачається застосування відповідальності за готування чи замах на заподіяння або ж безпосередньо протиправне заподіяння смерті певних категорій осіб, коли такі особи виконували свій службовий обов'язок чи громадську діяльність [76].

Водночас в Особливій частині КК України міститься низка спеціальних положень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя особливих категорій осіб. Так, стаття 348 КК України встановлює спеціальний склад кримінального правопорушення, який охоплює посягання на життя членів громадських формувань з охорони громадського порядку чи державного кордону, працівника правоохоронного органу, а також військовослужбовця. У диспозиції цієї норми йдеться про «вбивство або замах на вбивство» вищевказаних осіб, якщо такі дії вчинені у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або діяльності, спрямованої на охорону громадського порядку [95].

Таким чином, законодавець передбачив спеціальну норму (статтю 348 КК України), виділивши її зі загальних норм про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я з огляду на особливий статус потерпілого (правоохоронець, військовослужбовець, член громадського формування з охорони громадського порядку чи державного кордону) та мотивацію правопорушення (пов'язану зі службовою діяльністю потерпілого). Однак при цьому у ст. 115 КК України зберігається загальна норма, яка в цілому дублює ці спеціальні склади: п. 8 ч. 2 ст. 115 фактично описує той самий різновид вбивства правоохоронця (чи іншої спеціальної категорії особи) у зв'язку з виконанням службового обов'язку, що й ст. 348, хоча й подано це як кваліфікуючу ознаку умисного вбивства. Це породжує проблему нормативного дублювання, коли одне й те саме суспільно небезпечне діяння формально підпадає під ознаки двох кримінально-правових норм – загальної та спеціальної [45, с. 204–205].

Наявність дублюючих норм – загальної (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України) і спеціальної (ст. 348 КК України), що передбачають відповідальність за посягання на життя працівників правоохоронних органів, зумовлює неабияку колізію і в тому числі й конкуренцію кримінально-правових норм. Як зазначається у правових позиціях Верховного Суду, склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 348 КК України, є спеціальною нормою по відношенню до загальної норми, що міститься у ст. 115 КК України [110; 97]. Те саме підкреслюється і в теорії: законодавець фактично виділив зі загальної норми п. 8 ч. 2 ст. 115 спеціальні норми – статті 112, 348, 348-1, 379, 400, 443, які охороняють життя спеціальних категорій осіб [17, с. 111].

Проблема полягає в тому, що нормативне дублювання призводить до неоднозначностей у правозастосуванні. Виникають питання: за якою саме статтею слід здійснити кваліфікацію посягання на життя правоохоронця – за спеціальною ст. 348 КК України чи за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України (як кваліфікований вид вбивства)? Чи допускається одночасне застосування обох норм, і, якщо так, то як співвідносяться покарання? Такі питання були предметом роз'яснень судової практики.

Українські суди у своїй практиці назагал виходять з принципу, що спеціальна норма витісняє загальну, коли йдеться про ті самі фактичні обставини. Зокрема, Пленум Верховного Суду України ще в постанові № 2 від 07.02.2003 р. вказав, що умисне вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи інших перелічених осіб за наявності підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК України [133]. Тобто, коли має місце посягання на життя правоохоронця у зв'язку з його службовою діяльністю, суди повинні застосовувати лише спеціальну норму – ст. 348 КК України (або відповідну іншу спеціальну статтю для інших категорій потерпілих), не дублюючи кваліфікацію за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Це підтверджується й іншими рішеннями. Так, Велика Палата Верховного Суду у справі № 629/847/15-к наголосила, що ст. 348 є спеціальною нормою щодо ст. 115, виділеною за спеціальним потерпілим і мотивом (зв'язок зі службовими обов'язками потерпілого). Відповідно, за наявності цих спеціальних ознак діє саме спеціальна норма, а загальна норма не застосовується; «у випадку відсутності спеціальних ознак, за якими виділена відповідна норма, застосуванню може підлягати загальна норма» [97].

Водночас особливістю ситуації є те, що спеціальна норма (ст. 348) і загальна норма (п. 8 ч. 2 ст. 115) розрізняються не лише формально, а й певними аспектами диспозиції та санкцій. Так, ст. 348 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на 9–15 років або довічно. Частина 2 статті 115 КК України за кваліфіковане вбивство також передбачає довічне позбавлення волі або позбавлення волі на строк 10–15 років. Отже, максимальні санкції збігаються (аж до довічного позбавлення волі), але мінімальний поріг дещо відрізняється: у частині 2 статті 115 – мінімум 10 років, у статті 348 – 9 років позбавлення волі. Ця незначна розбіжність викликає дискусії у науковому просторі, адже загальноприйнятим є правило, що у випадку конкуренції двох особливо кваліфікованих норм – застосуванню підлягає та норма, яка має більшу санкцію.

Суди України виробили підхід, за яким сукупна кваліфікація за статтею 348 і пунктом 8 частини 2 статті 115 одночасно не здійснюється, якщо йдеться про одне вбивство правоохоронця. Натомість застосовується лише спеціальна стаття. Наприклад, у справі № 629/847/15-к обвинуваченого спершу було засуджено в суді першої інстанції за пунктом 8 частини 2 статті 115 КК України і одночасно за статтею 348 КК України (тобто за умисне вбивство та за посягання на життя правоохоронця). Однак апеляційний суд скасував цей вирок у частині статті 348 та виправдав особу за нею, залишивши в силі засудження лише за частиною 1 статті 115, мотивуючи це відсутністю в його діянні складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 348 КК України [97].

Фактично апеляція вирішила, що кримінальне правопорушення слід розглядати не як посягання на правоохоронця (спеціальний склад), а як «звичайне» вбивство. У результаті перегляду цієї справи Велика Палата ВС звернула увагу на помилковість неврахування спеціальних ознак: ВС зазначив, що необізнаність особи про конкретні службові дії працівника міліції не виключає складу кримінального правопорушення за статтею 348 КК України, і підкреслив необхідність враховувати спеціальний статус потерпілого. Хоча в цій справі врешті залишилась кваліфікація лише за статтею 115 (у зв'язку з виправданням за ст. 348 через недоведеність умислу саме на зв'язок зі службовою діяльністю), Верховний Суд надав важливі роз'яснення щодо співвідношення норм.

Окремо варто розглянути ситуацію, коли вбивство правоохоронця було здійснено за наявності інших кваліфікуючих ознак, передбачених частиною 2 статті 115 КК України, окрім службового становища потерпілого: наприклад, якщо правоохоронець вбитий з особливою жорстокістю або одночасно було вбито декілька осіб (правоохоронець та інший потерпілий). У таких випадках виникає питання: чи охоплює стаття 348 КК України всі обтяжуючі обставини, чи потрібна додаткова кваліфікація за статтею 115? Пленум ВС України вказав, що коли умисне вбивство спеціально захищених осіб вчинено ще й за інших обтяжуючих обставин, дії винного підлягають додатковій кваліфікації за

відповідною частиною статті 115 [133]. Це означає таке: якщо особа з особливою жорстокістю вбила поліцейського у зв'язку з його діяльністю, то вчинене кваліфікується одночасно за спеціальною статтею (ст. 348 КК України відповідно) та за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України (вбивство з особливою жорстокістю) [17, с. 64].

Так само у випадку вбивства двох і більше осіб, серед яких є правоохоронець, суд може підтвердити кваліфікацію за статтею 348 КК України (щодо посягання на життя правоохоронця) та пунктом 1 частини 2 статті 115 КК України (вбивство двох або більше осіб). Такий підхід фактично допускає подвійну кваліфікацію одного діяння – за спеціальною статтею і додатково за окремим пунктом статті 115. З точки зору теорії, це обґрунтовується тим, що спеціальна норма (стаття 348 КК України) не охоплює інших обтяжуючих ознак, не пов'язаних зі статусом потерпілого, отже, їх треба відобразити через додаткову кваліфікацію. Однак цей підхід іноді критикується як такий, що призводить до подвійного інкримінування епізоду вбивства. Зокрема, деякі науковці зауважують, що це суперечить принципу «*non bis in idem*» (не двічі за одне), адже особу засуджують за два склади за фактично одне кримінальне правопорушення [56, с. 60–61].

Наразі у науковій спільноті наявні беззаперечні пропозиції, що принцип «*non bis in idem*» є фундаментальною засадою кримінального права. Т. М. Луцький вказує: принцип «*non bis in idem*» є конституційно значущою та фундаментальною засадою кримінального права та слугує основою для формування правових норм і їх практичного застосування. Принцип повинен відображатися в кримінальному праві України та бути чітко закріплений у КК України [83, с. 65].

Л. П. Брич, аналізуючи проблему співвідношення кримінально-правових норм у випадках їх потенційної конкуренції, зокрема спеціальних норм із кваліфікуючими (обтяжуючими) ознаками, висловлює критичне ставлення до підходу, сформульованого Пленумом ВС України. Йдеться про практику кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень умисного вбивства

працівника правоохоронних органів або замаху на таке вбивство, якщо одночасно наявні й інші обтяжуючі обставини, передбачені частиною другою статті 115 КК України.

На думку вченої, у подібних ситуаціях ідеться не про реальну сукупність злочинів, а про конкуренцію спеціальних норм між собою. За такого підходу пріоритет має надаватися тій нормі, яка передбачає більш сувору кримінально-правову санкцію, тобто частині другій статті 115 КК України, адже хоч максимальні санкції статей 348 та 115 КК України є однаковими (довічне позбавлення волі), але мінімальна санкція різна (стаття 115 має більш «тяжчу санкцію»). В такий спосіб Л. П. Брич обґрунтовує необхідність відмови від кваліфікації за сукупністю у відповідних випадках і надає перевагу застосуванню норми зі суворішими правовими наслідками.

У розглядуваному випадку наявна конкуренція спеціальних норм кримінального права. Приміром, О. В. Ус зазначає, що вона виникає у випадках, коли законодавець, диференціюючи кримінальну відповідальність, виокремлює з однієї базової (загальної) норми кілька самостійних спеціальних приписів. Кожен із них формально може бути застосований для кваліфікації конкретного діяння, оскільки містить ознаки, притаманні вчиненому злочину. На думку дослідниці, у такій ситуації йдеться про особливий різновид конкуренції, коли діяння одночасно відповідає ознакам двох спеціальних норм. При цьому ці спеціальні норми не перебувають між собою у відносинах підпорядкування ані за обсягом, ані за змістом. Натомість вони частково збігаються за своїми юридичними характеристиками, і саме ці спільні ознаки можуть одночасно бути наявними у вчиненому злочині [154, с. 113].

Таким чином, наразі проблематика виявляється в тому, що Постанова ВС від 07.02.2003 р. фактично порушує принцип «non bis in idem», адже кваліфікація однієї дії відбувається за двома статтями Особливої частини КК України. Для прикладу розглянемо справу № 203/232/17, де фактичні обставини дають можливість зрозуміти: обвинувачений здійснив вбивство двох працівників правоохоронного органу, що проявлялося єдиним умислом. Суд

присяжних підтвердив правильність кваліфікації таких дій за ст. 348, пунктом 1 частини 2 статті 115 КК України, як умисне вбивство двох працівників правоохоронного органу у зв'язку з виконанням цими працівниками службових обов'язків. Своєю чергою, суд у резолютивній частині рішення призначив покарання винному такому у вигляді: «за статтею 348 КК України – у виді довічного позбавлення волі; за пунктом 1 частини 2 статті 115 – у виді довічного позбавлення волі» [31].

Розглядуване рішення у справі № 203/232/17, на наше переконання, не відповідає фундаментальному правовому принципу «non bis in idem» з огляду на те, що хоча кваліфікація можливо й відповідає рекомендаціям Постанови ВС від 07.02.2003 р., однак призначення покарання за одну і ту саму дію двічі не може бути в жодному разі.

Надалі варто згадати, що стаття 345 КК України (Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків) хоча й не дублює прямо загальні норми Особливої частини КК України, однак за своєю логікою теж є спеціальною нормою, що виділена зі загальних складів кримінальних правопорушень проти особи. Питання про відмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 та 348 КК України, ми розглянемо згодом. Натомість зараз пропонується дослідити відмежування статті 345 КК України від загальних норм.

Отож, наприклад, навмисне спричинення легких тілесних ушкоджень пересічній особі кваліфікується відповідно до статті 125 КК України, тоді як аналогічне діяння, скоєне стосовно працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службового обов'язку, кваліфікується за спеціальною нормою – частиною другою статті 345 КК України. Обізнаність особи про те, що перед ним працівник правоохоронного органу, становить ключову складову в рамках кваліфікації діяння. Як нами вже зазначалося, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення оцінюється судом.

Розглянемо справу, де засуджений стверджував про відсутність обізнаності про те, що завдає тілесних ушкоджень саме працівнику правоохоронних органів, також вказував про проведення слідчих дій щодо нього з порушенням кримінально-процесуального законодавства, і, як наслідок, потерпілий в розумінні засудженого не був спеціальним суб'єктом. У справі № 607/13583/17 Верховний Суд дійшов висновку, що про наявність у засудженого усвідомлення факту заподіяння тілесних ушкоджень саме працівникові правоохоронного органу, який перебував при виконанні службових повноважень, свідчить сукупність встановлених обставин. Зокрема, правопорушення було вчинено у приміщенні Головного управління Національної поліції, а потерпілий до початку конфлікту повідомив обвинуваченому, що є слідчим поліції, і викликав його для проведення слідчої дії. В касаційній скарзі у справі № 607/13583/17 засуджений наполягав на відсутності доказів того, що він усвідомлював службовий статус потерпілого, а відтак – на недоведеності складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України. Проте Касаційний кримінальний суд погодився з мотивами судів попередніх інстанцій, зазначивши, що апеляційний суд надав вичерпну та переконливу відповідь на аргументи сторони захисту щодо нібито необізнаності особи про належність потерпілого до правоохоронних органів і виконання ним службових функцій. Такі доводи засудженого були спростовані показаннями самого потерпілого, який у судовому засіданні підтвердив, що в день інциденту він представився слідчим і пояснив обвинуваченому підстави його виклику. Цю обставину підтвердили й свідки, які перебували поруч і чули відповідну розмову. Крім того, апеляційний суд звернув увагу на поведінку обвинуваченого: перебуваючи в адмінбудівлі поліції, він висловлював невдоволення з приводу тривалого очікування слідчого, а після того як потерпілий назвався відповідною посадовою особою, вступив із ним у конфлікт саме з цього приводу. Сукупність цих фактів дала підстави вважати, що засуджений чітко усвідомлював службовий статус потерпілого та розумів, що той діє в межах своїх повноважень [101].

Аналогічно, погроза вбивством звичайній особі – це стаття 129 КК України, а якщо погрожують поліцейському через виконання ним службових обов’язків – частина 1 статті 345 України. У разі якщо погроза поліцейському супроводжується погрозою звичайному пересічному громадянину, який не має особливого статусу, то такі дії потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 129 та 345 КК України. На підтвердження цієї позиції розглянемо справу № 128/2864/25, де судом встановлено фактичні обставини справи таким чином: обвинувачений здійснив домашнє насильство та покинув домівку. За результатами виклику правоохоронних органів матір’ю, обвинуваченого вдалося затримати, працівники правоохоронних органів запропонували йому проїхати з ним. Той погодився, але за умови, що він по дорозі заїде додому. Повернувшись до домоволодіння, де проживають його мати та бабуся, обвинувачений продовжив конфлікт і словесну перепалку з матір’ю. Перебуваючи на території подвір’я, він усвідомлював, що поруч знаходяться працівники правоохоронного органу у форменому одязі, які виконують свої службові обов’язки. На ґрунті раптово виниклого умислу, спрямованого на залякування поліцейських, а також матері та бабусі, він почав відкрито висловлювати погрози вбивством і фізичною розправою.

Щоб підтвердити серйозність своїх слів, обвинувачений дістав із кишені кофти металевий предмет, зовні схожий на ручну гранату. Він витягнув запобіжне кільце, яке утримує спусковий механізм, і, тримаючи важіль рукою в початковому положенні, демонстрував готовність привести предмет у дію. Незважаючи на зауваження та вимоги припинити протиправну поведінку, він продовжував погрожувати працівникам поліції, а також матері та бабусі, заявляючи про можливість підриву цього предмета. Такі дії об’єктивно створили у присутніх реальні підстави побоюватися здійснення висловлених погроз. Після цього обвинувачений повернув запобіжне кільце на місце, однак додатково попередив, що застосує зазначений предмет у разі будь-яких спроб його затримання. Згодом він залишив місце події та попрямував у невідомому

напрямку. Суд визнав винним особу за частиною 1 статті 345 – як погроза вбивством двом поліцейським, за частиною 1 статті 129 – як погроза вбивством двом особам та за частиною 1 статті 263 КК України [28].

Убачається, що оцінка судом фактичних обставин у справі № 128/2864/25 повністю відповідає дійсності з огляду на таке: за наявності двох різних категорій суб'єктів, на яких спрямовується кримінальне правопорушення, – такі дії підлягають кваліфікації за кожною кримінально-правовою нормою. При цьому охопити склад кримінального правопорушення тільки статтею 345 не видається можливим через невідповідність особи потерпілого.

Отже, кримінальний закон містить норми, які є подібними за своєю суттю: загальна (для всіх потерпілих) і спеціальна (для захищених категорій, як-от правоохоронців). Це не створює прямого дублювання всередині однієї статті, але концептуально створює дублювання підстав для відповідальності у КК України. Відтак, виклики узгодженості законодавства стосуються не тільки статті 115 КК України та статті 348 КК України, а й ширше – необхідності гармонізації підходів до охорони різних професій і посадових осіб. З цим пов'язано наступне питання нашого дослідження.

2. Проблематика розмежування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 та 348 КК України.

Для правильного відмежування погрози вбивством у розумінні статті 345 КК України від посягання на життя працівника правоохоронного органу, передбаченого статтею 348 КК України, необхідно передусім звернутися до аналізу об'єктивної та суб'єктивної сторін відповідних складів кримінальних правопорушень, а також до характеру кримінально караного діяння, що було нами зроблено у підрозділах 2.2. та 2.4 цього дослідження.

У попередньому розділі зазначалося, що стаття 345 КК України закріплює відповідальність, зокрема, за погрозу вбивством щодо працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. У цій частині йдеться саме про психічний вплив на потерпілого – словесні, письмові або інші дії, які створюють у нього реальні підстави побоюватися

здійснення висловленої погрози. Об'єктивна сторона такого діяння полягає не у фактичному замаху на життя, а у створенні реальної загрози заподіяння смерті шляхом залякування. Ключовим є те, що винний не переходить до безпосередньої реалізації умислу на позбавлення життя, а обмежується демонстрацією наміру, який сприймається потерпілим як реальний.

Натомість стаття 348 КК України передбачає відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, що охоплює як закінчений злочин у вигляді умисного вбивства, так і замах на нього. Тобто об'єктивна сторона цього складу полягає у вчиненні дій, безпосередньо спрямованих на позбавлення життя. Важливо, що для кваліфікації за статтею 348 не є обов'язковим настання смерті – достатньо встановлення факту замаху, якщо особа розпочала реалізацію свого умислу на вбивство і виконала дії, які безпосередньо створюють реальну загрозу життю.

Отже, принципова відмінність між цими нормами полягає у характері діяння та ступені реалізації злочинного наміру. У випадку статті 345 КК України має місце погроза – тобто психічне насильство без переходу до стадії замаху на життя. У межах статті 348 КК України йдеться вже про фізичні дії, що становлять безпосереднє посягання на життя, навіть якщо злочин не доведено до кінця.

Розглянемо актуальні позиції правозастосовної практики. У постанові від 11 серпня 2022 року у справі № 446/838/21 Верховний Суд сформулював принципову правову позицію щодо моменту закінчення злочину, передбаченого статтею 348 КК України. Суд зазначив, що посягання на життя працівника правоохоронного органу визнається закінченим не лише у випадку настання смерті потерпілого, а вже з моменту вчинення замаху на його життя. Тобто кримінально-правове значення має сам факт переходу особи до безпосередньої реалізації умислу на вбивство, навіть якщо смертельні наслідки фактично не настали з причин, що не залежали від волі винного. Суд також акцентував увагу на необхідності чіткого відмежування цього складу злочину від погрози вбивством, передбаченої статтею 345 КК України. Погроза вбивством, як

зазначено у позиції суду, характеризується психічним впливом на потерпілого – залякуванням, створенням реальної небезпеки, однак без переходу до безпосередніх дій, спрямованих на позбавлення життя. Натомість у випадку, коли особа здійснює постріл із вогнепальної зброї у напрямку працівника правоохоронного органу, така поведінка свідчить про перехід від словесних чи демонстративних дій до фактичної реалізації наміру позбавити життя. Сам факт пострілу в бік поліцейського є дією, безпосередньо спрямованою на вбивство, незалежно від того, чи влучила куля та чи настали тяжкі наслідки. За таких обставин дії винного підлягають кваліфікації саме за статтею 348 КК України, оскільки має місце замах на життя працівника правоохоронного органу [105].

Висновок із наведеної позиції у справі № 446/838/21 полягає в тому, що ключовим критерієм розмежування статей 345 і 348 КК України є ступінь реалізації злочинного умислу. Якщо поведінка обмежується залякуванням без переходу до стадії безпосереднього виконання вбивства – йдеться про погрозу. Якщо ж особа розпочала дії, які об'єктивно створюють реальну можливість заподіяння смерті (наприклад, здійснила постріл у бік поліцейського), то злочин вважається закінченим у формі замаху і підлягає кваліфікації за статтею 348 КК України незалежно від фактичного результату. Такий підхід забезпечує правильну оцінку ступеня суспільної небезпеки діяння та унеможливорює заниження кримінально-правової кваліфікації у випадках реального посягання на життя представника влади.

Наступним питанням у розмежуванні є відмежування умислу завдання виключно тілесних ушкоджень від наміру заподіяння смерті потерпілому. У справі № 753/19690/14-к Верховний Суд роз'яснив зміст кримінально-правової норми, передбаченої статтею 348 КК України. Суд підкреслив, що відповідальність за цією статтею настає як у разі фактичного позбавлення життя працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, так і у випадку вчинення замаху на таке вбивство, якщо посягання зумовлено виконанням потерпілим службових обов'язків. Для кваліфікації за статтею 348 КК України обов'язковим є встановлення як спеціального мотиву, пов'язаного зі службовою

діяльністю потерпілого, так і спрямованості умислу на позбавлення життя, натомість умисел може бути як прямим (особа бажала настання смерті потерпілого), так і непрямим (особа усвідомлювала настання смерті потерпілого) [106].

Аналізуючи судову практику щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 КК України і 348 КК України, ми з'ясували, що суди оцінюють суб'єктивну та об'єктивну сторону на власний розсуд. Із цього випливають закономірності, які беруться до уваги при кваліфікації того чи іншого кримінального правопорушення:

- особа обвинуваченого (відсутність рецидивів, характеристика особи в суспільстві);
- психічне ставлення особи до вчиненого правопорушення (розуміння тяжкості наслідків), послідовність в її поведінці (можна прослідкувати, чи не вводить особа суд в оману, реальні наміри);
- спосіб вчинення кримінального правопорушення.

3. Проблематика розмежування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 та 348 КК України, від інших спеціальних складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XV КК України.

Передусім слід відмежовувати статтю 345 КК від статті 342 КК України (опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу). Ключова відмінність полягає в характері діяння. У справі № 671/396/20 суд виходив із того, що під опором у розумінні статті 342 КК України слід розуміти не будь-яку форму непокори, а саме активну фізичну протидію законним діям поліцейського під час реалізації ним службових повноважень. По-перше, має бути встановлено об'єктивну сторону діяння, яка виражається у конкретних активних діях фізичного характеру з боку обвинуваченої особи (застосування сили, відштовхування, блокування рухів тощо), що фактично перешкоджають виконанню поліцейським його законних повноважень. Саме по собі словесне невдоволення чи пасивна поведінка не охоплюються змістом «опору» у кримінально-правовому розумінні. По-друге, необхідно довести наявність

прямого умислу, спрямованого саме на перешкоджання виконанню службових обов'язків. Тобто поведінка особи має бути не випадковою чи ситуативною реакцією, а усвідомленою дією, спрямованою на унеможливлення або ускладнення реалізації поліцейським його владних повноважень [103]. Таким чином, кваліфікація за статтею 342 КК України можлива лише за умови встановлення як активної фізичної протидії, так і відповідної спрямованості умислу на перешкоджання службовій діяльності представника влади.

Якщо така протидія працівникові правоохоронного органу супроводжується насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, можливе питання конкуренції між частиною 2 статті 342 та частиною 2 статті 345 КК. Вирішальним є встановлення спрямованості умислу: якщо насильство виступає способом подолання службових дій працівника правоохоронного органу у конкретній ситуації та без фактичного заподіяння шкоди здоров'ю – застосовується стаття 342; якщо ж воно має самостійний характер посягання у зв'язку зі службовою діяльністю як мотивом помсти, залякування чи впливу – кваліфікація має здійснюватися за статтею 345. У випадках, коли насильство виходить за межі «способу опору» та набуває самостійного кримінально-правового значення, можлива сукупність злочинів. Якщо ж насильство було небезпечним для життя потерпілого, то такі дії варто кваліфікувати за статтею 348 КК України [103].

У кримінально-правовій доктрині відсутня єдність підходів до кваліфікації випадків, коли опір представникові влади супроводжується насильством і поєднується з вимогою вчинити завідомо протиправні дії. Частина науковців вважає, що в подібних ситуаціях достатньо застосування лише частини 3 статті 342 КК України, оскільки вона охоплює підвищену суспільну небезпечність опору, поєднаного з насильством. Натомість інша група дослідників обґрунтовує необхідність кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. На їхню думку, дії винної особи слід додатково оцінювати за відповідними нормами, що передбачають відповідальність за насильство щодо конкретної категорії потерпілих, а саме за статтями 345, 346 або 350 КК України

– залежно від того, на кого саме було спрямовано протиправне посягання. Такий підхід пояснюється тим, що насильство щодо окремих суб'єктів має самостійне кримінально-правове значення та не повністю поглинається складом опору, передбаченим статтею 342 КК України [25, с. 294].

Проблематика розмежування ст. 345 КК України (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу) та ст. 349 КК України (захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника) є однією з тем дослідження питань відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень.

Ключовим критерієм розмежування є суб'єктивна сторона кримінального правопорушення: якщо працівника правоохоронного органу утримують, позбавляють волі чи застосовують до нього насильство з метою примусити державний орган, іншу службову особу або суспільство до певних дій (наприклад, звільнення затриманого, припинення кримінального провадження, надання транспорту, виїзду за кордон, звільнення співучасників), йдеться саме про захоплення заручника у розумінні статті 349 КК України. У такій ситуації потерпілий виступає інструментом впливу, а не лише об'єктом помсти чи насильства. Його службовий статус вважається важливим, але вирішальним є функціональне використання його особи для досягнення зовнішньої мети [35].

Натомість якщо утримання працівника правоохоронного органу має характер насильницького впливу, пов'язаного безпосередньо з його службовою діяльністю (наприклад, побиття, незаконне короткочасне утримання під час конфлікту, фізичне блокування дій без формулювання вимог до третіх осіб), і не спрямоване на примус працівника правоохоронних органів до конкретних рішень, тоді діяння слід кваліфікувати за статтею 345 або 348 КК України..

Водночас можлива реальна сукупність злочинів. Це має місце тоді, коли поряд із захопленням заручника вчиняється самостійне насильство, яке виходить за межі способу захоплення (наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження або замах на вбивство). У такому разі дії підлягають кваліфікації за сукупністю – статтями 349 та відповідною частиною 345 або 348 КК України.

4. Проблематика співмірності відповідальності за статтями 345 та 348 КК України.

Проблема співмірності кримінальної відповідальності, передбаченої статтями 345 та 348 КК України, є однією з найбільш дискусійних у контексті забезпечення балансу між посиленням захистом спеціальних категорій осіб та загальними принципами кримінального права, зокрема принципом справедливості й пропорційності покарання. Йдеться не лише про формальне співвідношення санкцій, а про їх системне місце у структурі Особливої частини КК України та узгодженість із іншими складами кримінальних правопорушень.

Перш за все увагу слід звернути на те, що санкції за заподіяння тілесного ушкодження середньої тяжкості працівнику правоохоронного органу (ч. 2 статті 345) передбачають санкцію у вигляді позбавлення чи обмеження волі строком на 5 років. Водночас норма, яка передбачає відповідальність за тілесні ушкодження середньої тяжкості, міститься у статті 122 КК України та передбачає санкцію до 5 років позбавлення волі (щодо частини 2 статті 122 КК України). За побудовою кримінально-правових норм відповідальність за вчинення протиправних посягань розділу XV КК України є наявністю більш суворого покарання у випадку, якщо це стосується посягання на представника правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. Таким чином, у заданому випадку з кваліфікацією тілесного ушкодження середньої тяжкості винна особа не понесе додаткової відповідальності, якщо такі дії вчинені з метою залякування.

Далі розглянемо санкції статей 345 та 347 КК України, що дозволяє виявити певну диспропорцію у кримінально-правовій оцінці діянь, пов'язаних із посяганням на майно працівника правоохоронного органу.

Частина 1 статті 345 КК України передбачає відповідальність, зокрема за погрозу знищенням чи пошкодженням майна працівника правоохоронного органу або його близьких родичів у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. Санкція цієї норми є відносно суворою: вона передбачає покарання у виді виправних робіт, пробаційного нагляду, обмеження волі або позбавлення

волі (залежно від редакції – до трьох років). Тобто навіть за відсутності фактичної шкоди майну, а лише за створення психічного впливу у формі погрози, закон допускає призначення реального позбавлення волі.

Водночас частина 1 статті 347 КК України встановлює відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна зазначених осіб у зв'язку з їх службовою діяльністю. Йдеться вже не про загрозу, а про реальне посягання на право власності, яке спричиняє матеріальні збитки. Проте санкція цієї норми є м'якшою: вона передбачає альтернативні види покарання – штраф, пробаційний нагляд або обмеження волі до п'яти років.

Кримінальне право традиційно виходить з ієрархії суспільної небезпеки: закінчене посягання з реальним заподіянням шкоди зазвичай оцінюється суворіше, ніж створення лише загрози такої шкоди. У випадку зі статтями 345 і 347 ця логіка частково порушується. Таким чином, виникає ситуація, коли за психічний вплив у вигляді погрози знищення майна передбачена можливість суворішого покарання (включно з позбавленням волі), ніж за фактичне знищення чи пошкодження майна без загальнонебезпечного способу та без тяжких наслідків. З погляду принципу пропорційності це викликає обґрунтовані сумніви.

Також у кримінальному законі передбачається диспропорція відповідальності за погрозу насильством (частина 1 статті 345 КК України) та за фактичне спричинення кримінальних правопорушень, що передбачені Особливою частиною КК України.

Частина 1 статті 345 КК України встановлює відповідальність за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, його близьких родичів у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. Санкція цієї норми передбачає, зокрема, можливість призначення покарання у виді позбавлення волі, тобто реальної ізоляції від суспільства. Водночас умисне легке тілесне ушкодження за статтею 125 КК України, якщо воно не спричинило короточасного розладу здоров'я чи незначної втрати працездатності, у багатьох випадках карається м'якшими

видами покарання (штраф, громадські роботи, виправні роботи), а позбавлення волі взагалі не передбачено. Навіть у випадку легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я, санкція є відносно помірною.

Таким чином, виникає парадоксальна ситуація: психічний вплив у формі погрози щодо спеціального потерпілого – без заподіяння реальної шкоди – може тягнути суворіші наслідки, ніж фактичне спричинення легкого тілесного ушкодження «звичайній» особі. Формально це пояснюється особливим статусом потерпілого та спеціальним об'єктом посягання.

Однак із позицій принципів справедливості та пропорційності покарання така конструкція породжує низку питань. По-перше, кримінально-правова оцінка діяння традиційно корелює зі ступенем фактично заподіяної шкоди. Коли погроза – навіть реальна й сприйнята як така – карається суворіше, ніж тілесне ушкодження, це створює відчуття переоцінки формального статусу потерпілого порівняно з об'єктивними наслідками. По-друге, відбувається своєрідне «подвоєння» кримінально-правової реакції: одна й та сама за характером поведінки (погроза насильством) у загальному складі може не тягнути позбавлення волі, натомість у спеціальному – передбачає його як реальну альтернативу.

Окрема та надзвичайно значуща проблема – співвідношення положень Конституції України щодо принципу рівноправності та норм КК України, зокрема статей 345 і 348. Проблематика полягає у фактичному встановленні різного рівня кримінально-правового захисту залежно від статусу потерпілої особи. Відповідно до статті 24 Конституції України, всі громадяни є рівними у своїх правах і свободах та не можуть зазнавати привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками, однак у кримінальному законодавстві спостерігається відступ від цього принципу через надання підвищеного захисту працівникам правоохоронних органів.

Так, у статті 345 КК України криміналізовано не лише застосування насильства, але й погрозу насильством щодо працівника правоохоронного органу або його близьких, а от щодо пересічних громадян кримінальна

відповідальність передбачена лише за погрозу вбивством (стаття 129 КК України). Таким чином, погроза іншим видом насильства фактично не визнається кримінально караною, внаслідок чого однакові за змістом діяння отримують різну кримінально-правову оцінку виключно через статус потерпілого.

Аналогічна проблема простежується і в статті 348 КК України, яка встановлює відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу і має конструкцію так званого усіченого складу кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність у цьому випадку настає вже з моменту замаху на вбивство незалежно від настання смерті потерпілого, що фактично прирівнює замах до закінченого злочину. Натомість у разі посягання на життя звичайної особи замах кваліфікується за загальними правилами як незакінчений злочин із застосуванням норм про стадії вчинення кримінального правопорушення (частиною 2 статті 15 та статтею 115 КК України).

Отже, проблеми кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів в Україні зумовлені насамперед фрагментарністю та внутрішньою неузгодженістю спеціальних норм розділу XV КК України, що ускладнює як їх розмежування між собою (зокрема, між статтями 345 і 348), так і відмежування від загальних складів злочинів проти життя та здоров'я. Нормативне дублювання (частини 2 статті 115 і статті 348) провокує конкуренцію норм і ризики подвійної кваліфікації, а неоднозначність критерію «у зв'язку з виконанням службових обов'язків» посилює залежність кваліфікації від оцінки умислу та фактичних обставин у кожній справі. Додатково підважує системність кримінального закону диспропорційність санкцій, коли погроза або психічний вплив щодо спеціального потерпілого інколи оцінюються суворіше, ніж реальне заподіяння менш значної шкоди (зокрема майну чи здоров'ю) за суміжними складами.

Тож ми вважаємо, що на часі критично необхідно переглянути систему кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за посягання на

майно, здоров'я чи життя спеціального суб'єкта кримінального правопорушення – працівника правоохоронних органів. Необхідною є й імплементація в кримінальний закон чітких визначень термінів, завдяки яким забезпечуватиметься їх однозначне тлумачення та правильне застосування на практиці.

3.2 Перспективи удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України

Проведений вище аналіз законодавства та практики виявив низку недоліків і проблем у правовому регулюванні відповідальності за посягання на життя та здоров'я правоохоронців. Відповідно, постає питання про можливі шляхи вдосконалення кримінально-правових норм у цій сфері. Перспективи удосконалення можна умовно поділити на законодавчі (нормативні) зміни та практичні / правозастосовні заходи. Розглянемо їх послідовно, спираючись на пропозиції науковців, аналіз іноземного досвіду та актуальні законодавчі ініціативи в Україні. Спершу проаналізуємо можливі варіанти вдосконалення законодавства.

По-перше, необхідне удосконалення законодавства шляхом усунення дублювання та підвищення системності норм.

Однією з головних рекомендацій, що випливає з проблеми, висвітленої в пункті 3.1 цього дослідження, є необхідність усунення дублювання підстав для відповідальності, а саме статті 348 КК України і пункту 8 частини 2 статті 115 КК України. Наразі існує кілька підходів до вирішення цього питання.

Перший підхід може проявлятися у вилученні пункту 8 частини 2 статті 115 КК України з кримінального закону. За цим варіантом, перелік обтяжуючих обставин умисного вбивства був би скорочений, і з нього було б виключено вказівку на спеціального суб'єкта інших осіб. У такий спосіб склади кримінальних правопорушень, передбачених статтями 348 та 379 КК України, залишились би єдиною основою для кваліфікації посягань на відповідних потерпілих. Це би привело українське законодавство до моделі, в якій немає дублювання, і в результаті була б відсутня конкуренція норм.

Чимало науковців підтримують цей крок як логічний і такий, що відповідає принципу «*lex specialis derogat lex generalis*» (спеціальний закон скасовує загальний) [1, с. 49]. До того ж, це не погіршить захист потерпілих,

адже ст. 348 КК України повністю дублює зміст п. 8 і навіть ширше охоплює (включає замах як закінчений склад). Таким чином, закон не втратить нічого, крім надлишковості.

Запропонований підхід до вилучення пункту 8 частини 2 статті 115 КК України, на перший погляд, видається логічним з позицій системності. Дійсно, формально це дозволило б усунути певне нормативне дублювання та мінімізувати потенційну конкуренцію між загальною нормою про кваліфіковане умисне вбивство та спеціальними складами, передбаченими статтями 348 і 379 КК України. Проте більш глибокий аналіз свідчить про суттєві ризики такого реформування.

Передусім, теза про те, що виключення пункту 8 частини 2 статті 115 КК України не погіршить рівня кримінально-правового захисту, є дискусійною. Статті 348 та 379 КК України охоплюють посягання на життя лише чітко визначених категорій осіб – працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, а також суддів, народних засідателів і присяжних. Натомість пункт 8 частини 2 статті 115 КК України має ширший зміст і поширюється на випадки вбивства особи або її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку, незалежно від того, чи належить вона до спеціально визначених у статтях 348 і 379 суб'єктів.

Саме ця універсальність і становить його цінність. У разі вилучення зазначеного пункту з кримінального закону поза межами спеціальних складів фактично залишаться численні категорії осіб, які виконують важливі суспільні функції. У випадку посягання на їхнє життя у зв'язку з виконанням ними публічно значущих функцій кваліфікація обмежуватиметься загальною нормою про умисне вбивство без урахування мотиву протидії виконанню обов'язку як кваліфікуючої обставини. Таким чином, хоча кількість норм формально скоротиться, фактичний рівень диференціації кримінальної відповідальності

буде знижений. Закон втратить універсальний механізм підвищеного захисту осіб, які виконують суспільно важливі функції.

Другий підхід може проявлятися в усуненні дублювання назви кримінального правопорушення та ясності формулювань. Як проміжний крок, можна було б уточнити формулювання пункту 8 частини 2 статті 115 КК України, аби зменшити його подібність до статті 348 КК України, наприклад, чітко обмежити пункт 8 лише тими випадками, що не підпадають під спеціальні статті (хоча це виглядало б громіздко і незвично для диспозиції).

Такий підхід у другому варіанті щодо усунення дублювання, попри прагнення підвищити техніко-юридичну чіткість, також викликає обґрунтовані сумніви. Формальне уточнення пункту 8 ч. 2 ст. 115 КК України шляхом застереження «у випадках, не передбачених спеціальними нормами» суперечитиме традиційній логіці побудови диспозицій кримінального закону. Крім того, подібне обмеження може звужити сферу застосування пункту 8 і створити ризик прогалин у кримінально-правовому захисті, якщо певна ситуація формально не підпадатиме під ознаки спеціального складу, але й буде виключена з дії загальної кваліфікуючої ознаки.

Третій і найбільш раціональний, на наш погляд, підхід – об'єднання норм. Тобто виключити спеціальні склади, зокрема статтю 348 КК України, і зосередити весь кримінально-правовий захист у межах пункту 8 частини 2 статті 115 КК України. Підхід дозволив би зменшити фрагментарність Особливої частини, уникнути конкуренції загальної і спеціальної норм та зосередити кваліфікуючі ознаки в межах одного складу умисного вбивства. Дійсно, доповнення статті 115 КК України положенням про те, що посягання на життя працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків караються на рівні закінченого злочину, формально могло б замінити статтю 348 КК України.

З урахуванням того, що стаття 348 КК України, окрім закінченого кримінального правопорушення, передбачає відповідальність також і за замах, – ідея прирівняти замах до закінченого злочину в межах статті 115 КК України

суперечитиме загальним засадам кримінального права щодо стадій вчинення злочину та принципу справедливості покарання. Звідси, можливою альтернативою буде внести зміни в частину 4 статті 68 КК України та закріпити, що довічне покарання може бути застосовано у випадку вчинення злочину, передбаченого пунктом 8 частини 2 статті 115 КК України.

Підхід про обмеження у призначенні покарання у випадку відсутності закінченого складу кримінального правопорушення розглядався у справі № 664/425/16-к. Так, Верховний Суд, здійснивши системне тлумачення частин 3 і 4 статті 68 КК України, дійшов висновку, що законодавець установив два різні механізми пом'якшення відповідальності, які стосуються лише одного – найсуворішого – виду основного покарання, передбаченого санкцією відповідної статті Особливої частини. У частині 3 йдеться про обов'язок суду зменшити максимальний розмір покарання (наприклад, визначити його в межах двох третин), тоді як частина 4 встановлює пряму заборону застосування довічного позбавлення волі за незакінчений злочин, окрім випадків, які прямо передбачені у статті. В обох випадках йдеться виключно про найбільш суворий вид покарання з передбачених у частині 4 статті 68 КК України [23].

Отже, вважаємо необхідним внесення змін у частину 4 статті 68 КК України з метою збереження особливого захисту авторитету влади та правоохоронних органів.

Аналогічно до статті 348 КК України, необхідним та логічним є відмова від надмірної спеціалізації кримінального закону і, як наслідок, від статті 345 КК України. Фактично в цьому випадку ст. 345 КК України дублює, фрагментує загальні норми про злочини проти життя та здоров'я, зокрема статті 121, 122, 125, 126, 127 та 129 КК України, які вже передбачають відповідальність за тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, побої, катування та погрозу вбивством, і в цьому контексті спеціальна норма знову ж таки створює ситуацію, коли однакові за суттю діяння отримують різну кримінально-правову оцінку залежно від статусу потерпілого, що було предметом критики і в попередніх частинах дослідження.

Тимчасом просте виключення статті 345 КК України не є однозначно правильним рішенням. Норма спрямована не лише на захист життя і здоров'я, а й на забезпечення авторитету правоохоронних органів та належного виконання ними своїх функцій. Тому її ліквідація повинна потягнути за собою зміни в загальні норми: 121, 122, 125, 126, 127 та 129 КК України. В такому випадку до загальних статей потрібно додати кваліфікуючі ознаки щодо вчинення злочинного посягання на окремих особливо охоронюваний об'єкт – працівника правоохоронних органів та його близьких.

Таким чином, об'єднання норм дало би змогу відмовитися від надмірної спеціалізації складів кримінальних правопорушень та побудувати більш логічну, ієрархічно узгоджену модель кримінально-правової охорони. У такій конструкції саме стаття 115 КК України виступала б універсальною нормою про умисне позбавлення життя, а підвищена суспільна небезпечність посягання у зв'язку з виконанням службового чи громадського обов'язку відображалася б через кваліфікуючу ознаку, а не через множинність окремих статей. Закріплення спеціального об'єкта у статтях 121, 122, 125, 126, 127 та 129 КК України дозволить зменшити фрагментарність кримінального закону та уніфікує його. При цьому кваліфікуючі ознаки у відповідних статтях повністю відповідали би меті кримінального закону – захисту нормальної діяльності правоохоронних органів, авторитету влади.

Окрім цього, за результатами аналізу іноземного кримінального законодавства держав, що межують з Україною, та країн Балтії ми можемо зробити висновок про те, що такий підхід буде відповідати сучасним тенденціям побудови кримінального закону.

По-друге, гармонізація санкцій та підвищення їх ефективності, узгодженості.

Санкції статей 345 і 348 КК України також привертають увагу в контексті вдосконалення: окреслена у розділі 3.1 диспропорція між санкціями статей 345 та 347 КК України справді свідчить про певну неузгодженість у кримінально-правовій оцінці однорідних за спрямованістю діянь. Якщо виходити з класичної

логіки побудови санкцій, то завершене посягання на майно з реальним заподіянням матеріальної шкоди повинно оцінюватися щонайменше не м'якше, ніж створення лише загрози такої шкоди. Однак у чинній редакції законодавства ситуація виглядає інакше: за погрозу знищенням чи пошкодженням майна (ч. 1 ст. 345 КК України) можливе призначення позбавлення волі, тоді як за фактичне умисне знищення або пошкодження майна (ч. 1 ст. 347 КК України) санкція передбачає більш м'які альтернативи – штраф, пробаційний нагляд або обмеження волі.

З позицій принципу пропорційності покарання та внутрішньої узгодженості кримінального закону така ситуація потребує корекції. Одним із можливих варіантів вирішення проблеми є перегляд санкції частини 1 статті 347 КК України у бік її посилення. Зокрема, доцільним виглядало би передбачити можливість призначення позбавлення волі як альтернативного виду покарання, встановивши його, скажімо, до трьох або п'яти років. Такий крок дозволив би відновити логічну ієрархію: фактичне посягання з реальним заподіянням шкоди майну не оцінювалося би м'якше, ніж погроза його знищення. Крім того, посилення санкції за статтею 347 КК України відповідало б і превентивній функції кримінального права. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу у зв'язку з його службовою діяльністю має не лише майновий, а й демонстративний характер, спрямований на залякування та перешкоджання виконанню службових повноважень.

Також доволі вагомою помилкою є те, що стаття 347 КК України передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення не тільки щодо працівників правоохоронних органів, які досі виконують свої обов'язки, але й до колишніх працівників правоохоронних органів. Вважаємо за необхідне передбачити відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти колишніх працівників правоохоронних органів, якщо такі дії відбувалися у зв'язку з виконанням цими особами свого службового обов'язку у всіх випадках, в тому числі й за вчинення вбивства, замаху на вбивство, погрози знищення майна, будь-якої шкоди здоров'ю.

Порівняльний аналіз санкцій ч. 2 ст. 345 КК України та ч. 2 ст. 122 КК України демонструє очевидну нормативну проблему, пов'язану з відсутністю належної диференціації відповідальності. Спеціальна норма фактично не встановлює більш суворої відповідальності порівняно зі загальною. Це суперечить логіці побудови розділу XV КК України, в якому кримінально-правова охорона представників влади та правоохоронних органів традиційно посилюється саме через підвищені санкції. Сенс спеціального складу полягає не лише у виділенні особливого потерпілого, а й у встановленні підвищеної кримінально-правової реакції на посягання, яке додатково підриває авторитет державної влади та перешкоджає виконанню службових функцій.

Частина 2 статті 345 КК України передбачає покарання за умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу тілесного ушкодження середньої тяжкості у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків у вигляді обмеження або позбавлення волі на строк до п'яти років. Водночас частина 2 статті 122 КК України, яка встановлює відповідальність за ті самі тілесні ушкодження за загальних обставин (зокрема з мотивів залякування або з хуліганських спонукань), також передбачає покарання до п'яти років позбавлення волі.

Проблема полягає у відсутності реальної санкційної різниці між загальною та спеціальною нормами. З метою відновлення логіки кримінально-правової диференціації доцільно переглянути санкцію частини 2 статті 345 КК України у бік її посилення – наприклад, шляхом підвищення верхньої межі позбавлення волі.

Порівняльний аналіз статті 345 КК України та статті 125 КК України, що проведений у розділі 3.1, виявив суттєву проблему внутрішньої узгодженості кримінального закону. Частина 1 статті 345 передбачає відповідальність за погрозу вбивством, насильством або знищенням майна щодо працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням службових обов'язків і допускає призначення позбавлення волі. Тобто навіть за

відсутності фактичної фізичної шкоди закон дозволяє застосування реального покарання.

Унаслідок цього виникає нормативна диспропорція: психічний вплив у формі погрози спеціальному потерпілому потенційно оцінюється суворіше, ніж фактичне заподіяння тілесної шкоди звичайній особі. Формально це пояснюється особливим статусом працівника правоохоронного органу та наявністю додаткового об'єкта – нормальної діяльності органів влади. Однак із позицій принципів справедливості, пропорційності та диференціації відповідальності така конструкція виглядає проблемною.

По-третє, відсутність чіткого нормативно-правового закріплення поняття «працівник правоохоронного органу».

Відмежування спеціальних складів кримінальних правопорушень, що передбачені статтями 345 та 348, базується на суб'єкті посягання – працівнику правоохоронного органу або ж іншій особі, яка зазначена в диспозиції статті. Безпосередньо КК України термінології не містить. Проблемою є те, що визначення «правоохоронний орган» впливає з інших законів, зокрема Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [108]. Це, у свою чергу, може породжувати дискусії, чи охоплюються, скажімо, співробітники НАБУ, ДБР, СБУ тощо цим поняттям. На практиці так, адже сам закон у визначені прямо встановлює, що перелік правоохоронних органів, які містяться в дефініції терміна, не обмежується ним, а доповнюється й іншими службами; зокрема, з наявної фрази «інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» можна дійти висновку про необхідність керуватися спеціальними нормативними документами у разі виникнення сумніву про віднесення того чи іншого органу до категорії правоохоронних. Наприклад, Закон України «Про Державне бюро розслідувань» прямо у статті 1 вказує, що орган є правоохоронним [128]. Аналогічне застереження по віднесення органу до правоохоронних міститься також у Законі України «Про Службу безпеки України» [132].

У постанові від 30 серпня 2023 року у справі № 633/195/17, яку ми розглядали вище, суд сформулював підхід, відповідно до якого визначення належності певного органу державної влади до правоохоронних мусить ґрунтуватися на сукупності його інституційних та функціональних характеристик. Вирішальне значення мають особливості правового статусу такого органу, його місце у структурі державного механізму та зміст повноважень, закріплених у законодавстві. Правоохоронними визнаються ті органи державної влади, які прямо віднесені законом до цієї категорії або ж наділені на нормативному рівні повноваженнями щодо здійснення правоохоронної діяльності. Саме наявність законодавчо визначеної правоохоронної функції є ключовою ознакою для їх кваліфікації як правоохоронних органів [98].

У своїй розвідці І. В. Здреник і Т. І. Созанський стверджують, що працівників правоохоронних органів доцільно умовно розмежувати на три категорії:

- особи, які працюють у правоохоронних органах, але не мають статусу службових, а тому їх життя та здоров'я не виступають об'єктами кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 та 348 КК України (наприклад, секретарі, водії тощо);

- працівники, які є службовими особами, однак не виконують функцій представника влади, а здійснюють переважно організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські повноваження (зокрема бухгалтери, керівники господарських підрозділів, завідувачі складів тощо), життя та здоров'я яких також не виступають об'єктами кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 та 348 КК України;

- службові особи, наділені повноваженнями представника влади, а також ті, хто поєднує такі функції з організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими обов'язками, на захист життя та здоров'я яких безпосередньо поширюється дія статей 345 та 348 КК України [143, с. 73].

Варто звернути увагу на важливе застереження, зроблене Т. М. Луцьким: у розумінні працівника правоохоронного органу в КК України мається на увазі лише той працівник, який безпосередньо здійснює правоохоронні функції, а не виконує допоміжні або обслуговуючі завдання, пов'язані з підтримкою діяльності самого правоохоронного органу [83, с. 65].

Водночас І. В. Здреник під працівником правоохоронного органу в розумінні КК України вважає службову особу такого органу, яка на законних підставах займає штатну посаду та відповідно до законодавства реалізує повноваження представника влади, а також виконує функції, пов'язані зі здійсненням правоохоронної діяльності [143, с. 74].

З таким визначенням в цілому варто погодитися, оскільки воно є достатньо чітким і функціональним. По-перше, визначення звужує коло суб'єктів до службових осіб, які реально наділені владними повноваженнями, що забезпечує точність кримінально-правової кваліфікації. По-друге, акцент на законності зайняття посади виключає випадкове або формальне віднесення осіб до цієї категорії. По-третє, поєднання ознаки представника влади з виконанням правоохоронних функцій допомагає відмежувати таких працівників від інших службовців, які не здійснюють безпосередньо правоохоронну діяльність. Однак, на нашу думку, є необхідним додавання застереження про те, що такий працівник правоохоронних органів діє в межах, наданих йому законом.

Тимчасом із метою забезпечення більшої правової визначеності та однакового застосування кримінального закону доцільним видається законодавче уточнення кола осіб, які охоплюються поняттям «працівник правоохоронного органу», безпосередньо в КК України.

По-четверте, розвиток пропозицій щодо глобального реформування Особливої частини (проект нового КК України).

Наразі в Україні триває робота над новим Кримінальним кодексом (проект). Експертні групи, аналізуючи чинний КК України, вказують на численні дублювання та неузгодженості. З аналізу тексту проєкту нового КК

України стає очевидно, що одим зі завдань є позбутися колізій і паралелізму норм [135].

Проект нового КК України орієнтований на більш чітке структурування кримінальних правопорушень за родовими об'єктами та уніфікацію підходів до кваліфікуючих ознак. У цьому контексті посягання на життя чи здоров'я правоохоронця може розглядатися не як ізольований «спеціальний» склад, а як різновид посягання на особу, поєднаний зі спеціальним статусом потерпілого як обтяжуючою обставиною або кваліфікуючою ознакою [135].

Крім того, реформування КК України дає можливість переглянути санкції з позиції їх внутрішньої збалансованості. Важливо забезпечити, щоб кримінально-правова реакція на погрозу, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості та посягання на життя була логічно послідовною та співмірною суспільній небезпечності діяння. У межах нового Кодексу це може бути досягнуто шляхом уніфікації категорій шкоди, чіткого розмежування форм вини та закріплення зрозумілих критеріїв диференціації відповідальності.

Отже, саме комплексний перегляд Особливої частини КК України створює передумови для усунення внутрішніх суперечностей, підвищення якості правової техніки та забезпечення балансу між посиленням захистом представників влади й дотриманням принципів справедливості та пропорційності покарання. Окрім цього, новий КК України структурно нагадує кримінальне законодавство держав - сусідів України, що вказує на євроінтеграційну орієнтацію законодавця.

Окрім змін у тексті кримінального закону, велике значення має те, як ці положення застосовуються. Тому важливим напрямом є підвищення якості правозастосування у справах про кримінальні правопорушення проти правоохоронців.

Остання постанова Пленуму Верховного Суду України з питань злочинів проти життя та здоров'я особи – № 2 від 2003 року – вже дещо застаріла. Доцільно було б Верховному Суду ухвалити сучасну постанову або інформаційний лист, де систематизувати практику щодо ст.ст. 345, 348 України

тощо. Зокрема, потрібно розтлумачити спірні моменти: кваліфікацію замаху та погрози (вже роз'яснено у конкретних рішеннях, але не всі судді їх знають), сукупність кримінальних правопорушень, узгодити момент порушення принципу «non bis in idem» (шляхом заборони призначення подвійного покарання за одне й те саме діяння, наприклад, залишати в резолютивній частині виключно покарання, яке є найбільш важким), уточнити термін «у зв'язку з виконанням обов'язків» (що воно включає – і поза службою, якщо помста за минуле).

Обговорюючи вдосконалення законодавства, варто згадати й про баланс прав. Забезпечуючи максимальний захист працівникам правоохоронних органів, держава повинна уникати ситуацій, коли ці норми можуть використовуватися неправомірно (наприклад, для переслідування особи, яка лише випадково спричинила шкоду поліцейському при самообороні чи була незаконно затримана). Тобто вдосконалення – це і про точність застосування, недопущення зловживань. Перспективною вважається розробка методичних рекомендацій для слідчих суддів, прокурорів: як відмежовувати правомірний опір перевищенню влади від злочинного посягання. Наприклад, якщо громадянин застосував силу до поліцейського, перевищуючи межі необхідної оборони, – це одна ситуація (може трактуватись м'якше), а якщо напад був агресивний, безпідставний – ситуація розглядатиметься без пом'якшуючих обставин.

За результатами проведеної нами роботи пропонується підхід щодо внесення змін до КК України, який передбачає комплексну модернізацію кримінально-правового регулювання у сфері охорони життя, здоров'я та публічних інтересів шляхом уніфікації відповідних норм та усунення дублювання спеціальних складів. Зокрема, у зв'язку з необхідністю виключення статті 348 КК України доцільно інтегрувати захист життя працівників правоохоронних органів у межі статті 115 КК України, доповнивши її пунктом 8 частини 2, який передбачатиме підвищену кримінальну відповідальність за умисне вбивство, вчинене щодо працівників правоохоронних органів, а також їх

близьких родичів, у зв'язку з виконанням такими особами службових обов'язків.

Одночасно, з метою забезпечення належного рівня кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів, після виключення статті 345 КК України пропонується доповнити статті 121, 122, 125, 126, 127 та 129 КК України кваліфікуючими ознаками, які передбачатимуть підвищену відповідальність за вчинення відповідних злочинів щодо працівника правоохоронного органу або його близьких родичів у зв'язку з виконанням таким працівником службових обов'язків. Зміни дозволять зберегти підвищений рівень захисту цієї категорії осіб без необхідності існування окремої спеціальної статті, забезпечуючи при цьому узгодженість та логічність системи кримінального права, а також уникнення конкуренції норм і дублювання складів.

Паралельно з виключенням статей 345 та 348 КК України, на наше переконання, правильним буде рішення про виключення інших спеціальних складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 112, 345¹, 346, 347, 347¹, 348¹, 350, 352, 377, 378, 398, 399, 400, 405, 435¹, 443, та визначення спеціального суб'єкта як кваліфікуючої обставини загальних норм – статей 115, 121, 122, 125, 126, 127, 129, ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 195 КК України. У цьому випадку критично необхідною стане гармонізація кримінального закону, саме тому зміни повинні бути комплексними.

Окрім цього, зміни, які стосуються виключення складів кримінальних правопорушень, передбачених спеціальними статтями КК України, та зміни загальних норм статей 115, 121, 122, 125, 126, 127 та 129 КК України ставлять питання про усунення прогалини щодо того, що така відповідальність також повинна наставати за вчинення злочинних діянь проти колишніх співробітників правоохоронних органів, якщо такі посягання були зумовлені виконанням цими працівниками своїх службових обов'язків у минулому.

Водночас потребує уточнення й інститут покарання, зокрема положення частини 4 статті 68 КК України, яка визначає можливість застосування

довічного позбавлення волі. З урахуванням запропонованих змін доцільно передбачити, що довічне позбавлення волі може застосовуватися не лише за злочини проти основ національної безпеки та міжнародного правопорядку, а й за посягання на життя працівника правоохоронного органу, передбачене пунктом 8 частини 2 статті 115 КК України, навіть у випадках готування або замаху на такий злочин. Це дозволить забезпечити адекватність реагування держави на найбільш небезпечні посягання та підвищити превентивний потенціал кримінального закону.

Окрему увагу слід приділити визначенню понятійного апарату. З метою усунення неоднозначності у тлумаченні норм доцільно закріпити у КК України узагальнене визначення працівника правоохоронного органу як службової особи відповідного органу, яка на законних підставах займає штатну посаду та відповідно до законодавства здійснює повноваження представника влади, реалізує функції, пов'язані зі забезпеченням правопорядку, попередженням, виявленням та припиненням правопорушень, діючи виключно в межах наданих їй законом повноважень.

Запропоновані зміни відповідатимуть європейським тенденціям розвитку кримінального права, оскільки передбачатимуть відмову від надмірної кількості спеціальних складів злочинів, зосередження на універсальних нормах із передбаченням кваліфікуючих ознак, забезпечення рівності всіх перед законом та підвищення передбачуваності кримінально-правового регулювання. Уніфікація законодавства дасть змогу підвищити системність кримінального закону України, усунути прогалини та суперечності, а також забезпечити ефективний і справедливий захист як прав та свобод громадян, так і інтересів держави.

Отже, удосконалення кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів має здійснюватися комплексно – і через перегляд законодавчих конструкцій, і шляхом підвищення якості правозастосування. Аналіз чинних норм засвідчив наявність дублювання, санкційних диспропорцій та термінологічної

невизначеності, що знижує системність і внутрішню узгодженість кримінального закону. Оптимальним напрямом його удосконалення є уніфікація складів кримінальних правопорушень, гармонізація санкцій відповідно до принципу пропорційності, нормативне уточнення статусу спеціального потерпілого та врахування концепції глобального реформування Особливої частини КК України.

Посилений захист авторитету влади повинен поєднуватися з дотриманням принципів справедливості, юридичної визначеності та недопущення зловживань. Лише за умови системного оновлення законодавства і вироблення єдиної судової практики можна забезпечити ефективний, збалансований та сучасний механізм кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів.

Висновки до розділу 3

Завдяки проведеному дослідженню можна дійти висновку, що чинна система кримінально-правової охорони життя та здоров'я працівників правоохоронних органів в Україні вирізняється низкою суттєвих проблем теоретичного та правозастосовного характеру. Насамперед це проявляється у фрагментарності та недостатній системності норм Кримінального кодексу України, наявності дублювання між загальними та спеціальними складами кримінальних правопорушень, а також у конкуренції відповідних норм, що ускладнює їх застосування та створює ризики неоднорідної кваліфікації.

В ході аналізу встановлено, що особливі труднощі виникають при відмежуванні складів, передбачених статтями 345 та 348 КК України, а також при їх співвідношенні зі загальними нормами про посягання на життя і здоров'я. Проблемними залишаються визначення характеру діяння, стадії його вчинення, а також встановлення суб'єктивної сторони і зв'язку між посяганням та службовою діяльністю потерпілого. Крім цього, наявність дублювання, зокрема у пункті 8 частини 2 статті 115 КК України та статті 348 КК України, свідчить про недостатню узгодженість Особливої частини КК України та створює передумови для порушення принципу «*non bis in idem*».

Окрему проблему становить диспропорція санкцій, коли за погрозу або психічний вплив щодо спеціального потерпілого передбачено суворіше покарання, ніж за фактичне заподіяння шкоди за загальними складами злочинів. Така ситуація суперечить принципам справедливості та пропорційності кримінальної відповідальності і свідчить про внутрішню неузгодженість законодавства. Водночас надмірна спеціалізація норм і диференціація відповідальності інколи вступає у певне напруження з принципом рівності всіх перед законом, що вимагає досягнення збалансованого підходу до правового регулювання.

Вирішення окреслених проблем можливе шляхом комплексного реформування кримінального законодавства. Найбільш перспективним напрямом є уніфікація кримінально-правових норм через відмову від надмірної

спеціалізації складів злочинів та перенесення кваліфікуючих ознак до універсальних норм, зокрема до статті 115 КК України. Це дасть змогу усунути дублювання, зменшити конкуренцію норм і підвищити системність кримінального закону. Водночас необхідною видається гармонізація санкцій відповідно до принципів пропорційності та справедливості, що здатно забезпечити логічну узгодженість кримінально-правового реагування на різні за ступенем суспільної небезпечності діяння.

Важливим напрямом удосконалення є також законодавче закріплення чіткого визначення поняття «працівник правоохоронного органу», що сприятиме однаковому застосуванню норм та усуненню правової невизначеності. Поряд із цим значення мають й заходи правозастосовного характеру: оновлення роз'яснень судової практики, підвищення кваліфікації слідчих і прокурорів, удосконалення захисту прав потерпілих, а також підвищення рівня правової обізнаності суспільства щодо кримінальної відповідальності за посягання на правоохоронців.

У підсумку можна констатувати, що удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів має здійснюватися на основі системного підходу, що поєднує уніфікацію законодавства, гармонізацію санкцій, підвищення правової визначеності та вдосконалення практики правозастосування. Це допоможе забезпечити належний рівень захисту працівників правоохоронних органів, зміцнити авторитет держави та водночас дотриматися фундаментальних принципів кримінального права – законності, справедливості, пропорційності та рівності всіх перед законом.

ВИСНОВКИ

Здійснений критичний розгляд проблем кримінально-правової охорони життя та здоров'я працівників правоохоронних органів в Україні підтвердив актуальність обраної теми та її значущість як для теорії кримінального права, так і для правозастосовної практики. На підставі узагальнення наукових підходів, аналізу національного законодавства, судової практики та зарубіжного досвіду сформульовано комплекс висновків і пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності кримінально-правового захисту відповідних суспільних відносин. За результатами проведеного дослідження досягнуто поставленої мети та вирішено конкретні завдання, завдяки чому сформульовано такі висновки:

1. З'ясовано, що стан наукової розробленості проблем кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів є загалом достатнім, однак характеризується фрагментарністю та наявністю дискусійних аспектів. Разом із тим виявлено низку невирішених і недостатньо систематизованих проблем, зокрема конкуренцію спеціальних і загальних норм (співвідношення статей 345, 348 КК України зі загальними складами злочинів проти життя і здоров'я), відсутність законодавчого визначення поняття «працівник правоохоронного органу», нечітке розмежування форм протидії («опір», «втручання», «насильство», «посягання на життя») та питання співмірності санкцій; також з'ясовано, що потребує уточнення межа застосування спеціального захисту в разі незаконних дій правоохоронця, тоді як компаративно та історико-правові аспекти залишаються маловивченими, що визначає перспективи подальших досліджень і наукову новизну роботи.

2. Дослідження історії розвитку кримінального законодавства України засвідчує еволюційне формування відповідальності за посягання на життя та здоров'я осіб, які виконують правоохоронні функції, у контексті розвитку державності та публічного інтересу. Встановлено, що перші зафіксовані спроби виділити окрему категорію об'єкта посягання було за часів «Руської правди»,

далі розвиток продовжився і в часи Литовсько-польської доби, потім – жорсткі санкції імперського і радянського періодів, до сучасної системи спеціальних складів злочинів. Констатовано, що КК УРСР 1960 р. заклав основу охорони працівників міліції, а КК України 2001 р. сформував конструкцію статей 345 і 348 із розмежуванням відповідальності, при цьому подальші зміни відобразили диференціацію та гуманізацію покарання. Водночас недосконалість чинного КК України зумовила розробку нового проєкту, який передбачає зниження віку кримінальної відповідальності (14 років – за вбивство, 15 – за інші правопорушення), відмову від спеціальних норм із перенесенням їх у кваліфікуючі ознаки, а також запровадження дефініцій, що спрямовано на підвищення правової визначеності, зменшення колізій і наближення до європейських стандартів.

3. Проаналізоване зарубіжне кримінальне законодавство у сфері відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів засвідчило, що підходи до регламентації цього інституту є різними та зумовлені історичними і правовими особливостями держав. З'ясовано, що у більшості країн, зокрема сусідів України та держав Балтії, відсутні спеціальні «поліцейські» статті, натомість застосовується комплексна модель захисту публічних службовців через поєднання загальних норм із кваліфікуючими ознаками статусу потерпілого. За результатами аналізу зроблено висновки про те, що така модель є більш універсальною та гнучкою, забезпечує диференціацію відповідальності й узгодженість кримінально-правових норм, тоді як українська модель спеціальних складів, попри свої переваги, є менш адаптивною та потребує періодичного оновлення, що обумовлює доцільність врахування універсального підходу в подальшому вдосконаленні законодавства України.

4. Аналіз об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, підтвердив їх багатокomпонентний та спеціальний характер: основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують авторитет, законність і безперешкодне функціонування

правоохоронних органів, тимчасом життя і здоров'я потерпілих виступають додатковими (а у статті 348 КК України – обов'язковими додатковими) об'єктами посягання, що відображає підвищений рівень кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів. Досліджено правову проблему захисту колишніх працівників правоохоронних органів за спеціальними нормами (статтями 345 та 348 КК України), а саме: неможливість захисту таких категорій осіб за конструкціями диспозицій законодавчих норм, отож акцентовано увагу на необхідності імплементації законодавчих змін.

5. Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, відображає різні за інтенсивністю форми посягання на правоохоронців і характеризується спеціальною конструкцією, зумовленою підвищеним рівнем охорони цих суспільних відносин. Встановлено, що для ст. 345 КК України достатньо факту реальної погрози або застосування насильства у зв'язку з виконанням службових обов'язків, натомість ст. 348 КК України охоплює як закінчене вбивство, так і замах на нього, що прямо включено до диспозиції норми. Важливе значення для правильної кваліфікації має спрямованість умислу винного та характер його дій, а також наявність службового контексту посягання. Водночас аналіз показав наявність деяких проблем правозастосування, зокрема складнощів у відмежуванні суміжних складів, оцінці реальності погрози та визначенні меж кримінальної відповідальності, що обумовлює потребу в подальшому вдосконаленні як законодавчого регулювання, так і судової практики.

6. Встановлено, що суб'єкт складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, характеризується загальними ознаками та визначається як фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності, без наявності будь-яких спеціальних юридичних ознак.

Склади, передбачені статтями 345 і 348 КК України, можуть охоплювати широке коло осіб – незалежно від громадянства, соціального чи службового статусу, що забезпечує універсальність їх застосування. З'ясовано, що вік

кримінальної відповідальності диференціюється залежно від характеру посягання (14 або 16 років), а вирішальне значення для кваліфікації має здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними, що обумовлює визначальну роль критеріїв осудності. Дослідження також засвідчило, що чинне законодавство не передбачає спеціального суб'єкта для зазначених складів, однак практика їх застосування вимагає врахування особливостей співучасті, у тому числі в контексті організованих груп, та чіткого розмежування ролей учасників.

7. Наголошено, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 і 348 КК України, є визначальною для кваліфікації посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів і характеризується виключно умисною формою вини. Основними елементами суб'єктивної сторони є усвідомлення винним спеціального статусу потерпілого, спрямованість його волі на протиправний результат і наявність причинного зв'язку між поведінкою та службовою діяльністю правоохоронця. При цьому обґрунтовано, що для зазначених складів характерним є переважно прямий умисел, який охоплює як інтелектуальний (усвідомлення та передбачення), так і вольовий (бажання або свідоме допущення наслідків) елементи, а необережна форма вини виключає кримінальну відповідальність за спеціальними нормами і може тягнути відповідальність лише за загальними складами злочинів. Установлено факультативні складові елементи суб'єктивної сторони: мотив і мету, які безпосередньо пов'язані з виконанням службових обов'язків правоохоронцем та визначають спрямованість посягання. Досліджено, що мотивами, як правило, виступають протидія законній діяльності, прагнення уникнути відповідальності або помста, тоді як мета полягає у впливі на службову діяльність потерпілого. Обґрунтовано, що емоційний стан (афект, сильне хвилювання) не змінює умисного характеру діяння і не виключає вини.

8.1. У результаті комплексного аналізу встановлено, що чинне кримінальне законодавство України, яке регулює відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, характеризується

наявністю як спеціальних норм (зокрема статей 345 і 348 КК України), так і загальних норм, що в сукупності утворюють складну систему правового захисту зазначеної категорії осіб. Водночас дослідження показало, що така модель не є повністю узгодженою, оскільки містить певні проблеми: розмежування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 345 та 348 КК України, як від загальних складів кримінальних правопорушень, інших спеціальних складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XV КК України, так і розмежування між собою; співмірності відповідальності за статтями 345 та 348 КК України.

8.2. Констатовано, що наявність нормативного дублювання та конкуренції норм створює труднощі у кваліфікації кримінальних правопорушень, зумовлює різні підходи судів до визначення відповідної статті КК України та потребує чіткого дотримання правила пріоритету спеціальної норми. Водночас у судовій практиці зустрічаються випадки додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, що породжує наукові дискусії щодо відповідності такого підходу принципу «не двічі за одне». Проблема співмірності кримінальної відповідальності, яка проявляється у певній непропорційності санкції статей КК України, в ряді випадків проявляється через те, що законодавець передбачає більш суворе покарання за погрозу, ніж за фактичне заподіяння шкоди. Така ситуація свідчить про необхідність перегляду санкційної політики з метою забезпечення внутрішньої узгодженості кримінального закону та відповідності ступеня покарання ступеню суспільної небезпечності діяння. Окрім того, встановлено, що законодавець криміналізував вид діяння проти працівників правоохоронних органів, за вчинення якого передбачається кримінальна відповідальність, водночас для загального «потерпілого» захист у такому випадку відсутній, – йдеться про висловлення погрози без фактично розпочатих активних дій.

9.1. Підсумовано, що виявлені в чинному законодавстві недоліки, як-от дублювання норм, санкційна неузгодженість, термінологічна невизначеність і фрагментарність правового регулювання – свідчать про необхідність глибокого

реформування як Особливої, так і Загальної частини КК України. Ключовим напрямом удосконалення є уніфікація кримінально-правових норм шляхом відмови від надмірної спеціалізації та інтеграції відповідних складів у межі загальних статей із закріпленням кваліфікуючих ознак. За результатами дослідження наукових праць розроблено три підходи щодо реформування кримінального закону в частині виключення колізій за умисне вбивство працівника правоохоронного органу від умисного вбивства у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку. Так, перший підхід передбачає виключення «дублюючої норми» зі загальної статті КК України та залишення спеціальних норм – статей 345 та 348 КК України; другий підхід ґрунтується на внесенні змін у диспозицію загальної норми з метою конкретизації об'єкта посягання; третій, підтримувальний підхід – виключення спеціальних норм та додавання спеціального суб'єкта у загальну норму як кваліфікуючу обставину, що відповідатиме сучасним тенденціям іноземного законодавства. Окрім цього, з метою забезпечити максимально можливе покарання за вчинення злочинів проти авторитету влади, передбачається внесення змін до Загальної частини КК України, а саме статті 68, з метою можливості застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі за замах на вбивство працівника правоохоронного органу. Запропоновано уніфікувати кримінально-правові норми стосовно виключення статті 345 КК України та перенесення її в загальні склади кримінальних правопорушень.

9.2. Завдяки проаналізованим підходам до розуміння зроблено висновок, що, з огляду на вказані проблеми кримінального закону, вбачається необхідним внести зміни до статей 68, 112, 115, 121, 122, 125, 126, 127, 129, 345¹, 346, 347, 347¹, 348, 348¹, 350, 352, 377, 378, 398, 399, 400, 405, 435¹, 443 КК України з метою підвищення ефективності кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів та викласти їх у такій редакції:

1. Виключити з КК України: статтю 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча»; статтю 345¹ «Погроза або насильство щодо журналіста»; статтю 346 «Погроза або насильство щодо державного чи

громадського діяча»; статтю 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця»; статтю 347¹ «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста»; статтю 348 «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»; статтю 348¹ «Посягання на життя журналіста»; статтю 350 «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок»; статтю 352 «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок»; статтю 377 «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного»; статтю 378 «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного»; статтю 398 «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи»; статтю 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи»; статтю 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги»; статтю 405 «Погроза або насильство щодо начальника»; статтю 435¹ «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»; статтю 443 «Посягання на життя представника іноземної держави».

2. Пункт 8 частини другої статті 115 «Умисне вбивство»

Вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність;

Доповнити статтю 115 приміткою:

Примітка.

1. До службових осіб належать працівники правоохоронних органів, судді, прокурори, особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, народні депутати України, депутати місцевих рад, сільські, селищні та міські голови, особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи

адміністративно-господарські обов'язки в юридичних особах публічного права, особи, що професійно надають публічні послуги на підставі закону (зокрема нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, третейські судді, судові експерти та інші), військові службові особи, іноземні публічні службові особи, Президент України, керівництво Верховної Ради України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних органів виконавчої влади, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, Головнокомандувач Збройних Сил України, керівники вищих судових органів, Генеральний прокурор, керівники інших державних органів, а також голови обласних та міських державних адміністрацій.

2. Під «працівником правоохоронних органів» слід розуміти як службову особу відповідного органу, яка на законних підставах займає штатну посаду та, згідно з вимогами законодавства, реалізує повноваження представника влади, а також здійснює функції, пов'язані з правоохоронною діяльністю, діючи при цьому виключно в межах наданих їй законом повноважень.

3. Частина 4 статті 68 «Призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті»

Довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 110, 111, 111¹, 112, 113, злочинів, пов'язаних із умисним протиправним заподіянням смерті іншій особі, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених статтями 437–439, частиною першою статті 442 та статтями 442¹ і 443 цього Кодексу.

4. Частина 2 статті 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження»

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть

потерпілого, або вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність.

5. Частина 2 статті 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження»

Ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, або вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність.

6. Частина 2 статті 125 «Умисне легке тілесне ушкодження»

Умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, або вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність.

7. Частина 2 статті 126 «Побої і мордування»

Ті самі діяння, що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості або вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність.

8. Частина 3 статті 127 «Катування»

Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені представником держави, у тому числі іноземної, або вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність.

9. Частина 2 статті 129 «Погроза вбивством»

Те саме діяння, вчинене членом організованої групи або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, або вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність.

10. Частина 2 статті 194 «Умисне знищення або пошкодження майна»

Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, або вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність.

11. Частина 2 статті 195 «Погроза знищення майна»

Те саме діяння, вчинене щодо особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, громадського обов'язку або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або з мотивів помсти за колишню таку діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Amnesty International. *Ukraine: Government action needed now to abolish death penalty*. 29 January 1998. AI Index EUR 50/02/98. URL: <https://www.amnesty.org/ar/wp-content/uploads/2021/06/eur500021998en.pdf> (date of access: 17.11.2025)
2. Burda E., a kol. *Trestný zákon – komentár. Osobitná časť. II. diel*. Praha : C. H. Beck, 2011. ISBN 978–80–7400–394–3
3. Case of *T. v. the United Kingdom* (Application no. 24724/94) : Judgment of 16 December 1999 / European Court of Human Rights (Grand Chamber). *HUDOC*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001–58593%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001–58593%22]}) (дата звернення: 16.12.2025)
4. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Partea specială. Art. 135–392 / sub red. A. Barbăneagră. URL: https://eresursedrept.wordpress.com/wp-content/uploads/2021/01/comentariu_la_codul_penal_al_republicii.pdf
5. Codul Penal al României (Legea nr. 286/2009), publicat în Monitorul Oficial Partea I nr. 510 din 24.07.2009, intrat în vigoare la 01.02.2014, actualizat la 23.10.2014. URL: <https://web.archive.org/web/20150517054948/http://www.avocatura.com/11491–noul-cod-penal.html>
6. Criminal Code of the Republic of Moldova : Code No. 985 of 18 April 2002 / Republic of Moldova, Parliament. *Published in Official Gazette*. 14.04.2009. No. 72–74, art. 195. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2025–03/MDA–64897.pdf>
7. Criminal Law of the Republic of Latvia : consolidated text by the State Language Centre with amendments (1999–2023). URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023–10/Criminal%20Code%20of%20Latvia.pdf>
8. Hungary. Act C of 2012 on the Criminal Code. URL: https://thb.kormany.hu/download/Btk_EN

9. Kodeks karny : ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. 2025, poz. 383). URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683>
10. Krajewski R. Rozszerzona prawnokarna ochrona funkcjonariuszy publicznych przed zamachami podejmowanymi z powodu wykonywanych przez nich zawodów lub zajmowanych stanowisk. *Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania*. 2015. URL: <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/3437>
11. Latvijas Republikas Senāts. Krimināllietu departaments. Lēmums lietā Nr. SKK-61/2011 no 01.02.2011. URL: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminallikuma-seviska-dala/xxii-nodala-noziedzigi-nodarijumi-pret-parvaldibas-kartibu>
12. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Criminal Code of the Republic of Lithuania) : Žin., 2000, Nr. 89-2741. *Infollex*. URL: <https://www.infollex.lt/ta/66150#> (дата звернення: 13.12.2025)
13. Mészár R. A hivatalos személy elleni erőszak megítélése a bírói gyakorlatban. *Magyar Rendészet*. 2015. № 3. C. 171-177.
14. Penal Code (Karistusseadustik) : Passed 06.06.2001, RT I 2001, 61, 364; entry into force 01.09.2002. *Riigi Teataja* : Official Gazette of the Republic of Estonia. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide?utm> (дата звернення: 13.12.2025)
15. The Law of the Baltic States / eds. T. Kerikmäe, K. Joamets, J. Pleps, A. Rodiņa, T. Berkmanas, E. Gruodytė. Cham : Springer International Publishing, 2017. 554 c. (ISBN 978-3-319-54477-9; ISBN 978-3-319-54478-6 (eBook)). DOI: 10.1007/978-3-319-54478-6
16. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon : v znení neskorších zmien a doplnkov. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>
17. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Топчія ; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.

18. Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки : матер. міжнародного круглого столу (м. Харків, 18 трав. 2018 р.) / уклад. : Л. М. Демидова, Н. В. Невідома. Харків : Юрайт, 2018. 226 с.
19. Аніщук В. Вплив віку суб'єкта злочину на кримінальну відповідальність. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 172–175.
20. Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Об'єкт кримінального правопорушення : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 44 с.
21. Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2021. 265 с.
22. Беленок В. П. Об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України. *Юридична наука*. 2013. № 4. С. 51–59.
23. Берназюк Я. Застосування принципу *lex specialis* при вирішенні колізій у законодавстві: аналіз судової практики. *Слово Національної школи суддів України*. 2022. № 1–2 (38–39). С. 69–82.
24. Білецький Л. Руська Правда й історія її тексту / ред. Ю. Книш. Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1993. 166 с.
25. Боровик А. В. Кваліфікований склад опору: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 288–296. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078–3736/2023.1.42>
26. Боровик А. В. Мета та мотиви посягань на представників влади. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 2. С. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU–2707–0581/2023.2/20>

27. Васильєв А. А. Формула та критерії осудності в кримінальному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 127–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_23 (дата звернення: 16.12.2025)

28. Вирок Вінницького районного суду від 15 грудня 2025 р. у справі № 128/2864/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132591170> (дата звернення: 22.02.2026)

29. Вирок Житомирського апеляційного суду від 25 грудня 2025 р. у справі № 285/2383/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132943437> (дата звернення: 12.02.2026)

30. Вирок Жовтневого районного суду від 26 квітня 2023 р. у справі № 201/9248/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110870535> (дата звернення: 30.01.2026)

31. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 8 квітня 2019 р. у справі № 203/232/17 (провадження № 1–кп/0203/55/2019). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80989229> (дата звернення: 22.02.2026)

32. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 4 лютого 2022 р. у справі № 404/4540/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102961846> (дата звернення: 30.01.2026)

33. Вирок Корабельного районного суду м. Миколаєва від 10 лютого 2020 р. у справі № 489/5/17 (провадження № 1–кп/488/174/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87666792> (дата звернення: 24.01.2026)

34. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 2 лютого 2021 р. у справі № 233/4853/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94571442> (дата звернення: 16.12.2025)

35. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 17 вересня 2018 р. у справі № 161/18251/17 (провадження № 1–кп/161/126/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76477422> (дата звернення: 22.02.2026)

36. Вирок Млинівського районного суду Рівненської області від 26 лютого 2020 р. у справі № 559/2733/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87844373> (дата звернення: 17.02.2026)

37. Вирок Погребищенського районного суду Вінницької області від 17 листопада 2015 р. у справі № 143/235/14–к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53718238> (дата звернення: 30.01.2026)
38. Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 28 жовтня 2020 р. у справі № 589/1486/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92548252> (дата звернення: 30.01.2026)
39. Вісник Кримінологічної асоціації України : збірник наукових праць / редкол. : Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін. Харків : Золота миля, 2013. № 4. 262 с.
40. Внукова Ю. А. Неосудність та обмежена осудність як кримінально-правові категорії. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 1 (29). С. 139–147.
41. Габуда А. С. Удосконалюємо ст. 342 КК України. *Актуальні питання реформування правової системи України* : зб. наук. статей за матер. VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 29–30 трав. 2009 р.) / уклад. Т. Д. Климчук. Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2009. С. 511–514.
42. Гладкова Є. О. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів : науково-методичні рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 48 с.
43. Горбачова І. М., Бойченко В. П. Кримінально-правовий захист діяльності правоохоронних органів. *Правова позиція*. 2024. № 2 (43). С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-2.7>
44. Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 232 с.
45. Готра Г. Ю. Особливості кримінальної відповідальності за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах. *Закарпатські правові читання* : матер. VII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. В. І. Смоланки, Я. В. Лазура, О. Я. Рогача. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. Т. 2. С. 204–208.

46. Градецький А. В. Правові гарантії захисту співробітників правоохоронних органів. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2017. № 1. С. 110–144.

47. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерії класифікацій злочинів. *Кримінальне право*. 2019. № 7. С. 182–187. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.33>

48. Гродецький Ю. В., Зайцев, О. В. Поняття суб'єкта кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України* : електронне наукове видання. 2024. Т. 1. № 21. С. 255–281. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.308048>

49. Гураль Л. О. Поняття й види тілесних ушкоджень за кримінальним правом України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 3. С. 140–146.

50. Гуренко Д. Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. 208 с.

51. Гуренко Д. Ю. Об'єктивні ознаки посягання на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник ХНУВС*. 2011. № 2 (53). С. 168–175.

52. Данилевський А. О. Обмежена осудність у кримінальному праві України. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 7 лютого 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 210–213.

53. Дімітров М. К. Теоретичні та практичні аспекти погроз у кримінальному праві : монографія / за ред. Г. З. Яремко. Львів : Левада, 2021. 238 с.

54. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

55. Жданова А. В. Визначення суб'єкта кримінального правопорушення в законах про кримінальну відповідальність України та країн

Західної Європи: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 270–275. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-49>

56. Житний О. О. Принцип *non bis in idem* у кримінальному праві України (симбіоз національного й міжнародного рівнів регламентації). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 39–50. (ISSN 2304-4556)

57. Зайцев С. Ю. Соціально-правовий захист працівників поліції в Польщі та Грузії. *Правові новели* : науковий юридичний журнал. 2023. № 20. С. 93–100. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.13>

58. Каторкін Р. А. Історико-правовий нарис кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу на землях сучасної України в період XVI–XIX століть. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. праць. 2017. № 1 (15). С. 199–206.

59. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ ; Класич. приват. ун-т. Київ, 2021. 426 с.

60. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2021. 36 с.

61. Кобець С. В. Розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. 267 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/23934>

62. Комарницький М. М. Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи громадського обов'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 214 с.

63. Кондратов В. Г. Кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: компаративістське дослідження : дис. ...

д-ра філософії : 081 «Право». Маріуполь : Донецький державний університет внутрішніх справ, 2021. 243 с.

64. Кондратов В. Суб'єкт злочинів, пов'язаних із посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. *Кримінальне право*. 2020. № 4. С. 292–295. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663–5313/2020.4.50>

65. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.11.2025)

66. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Атіка, 2002. 640 с. (ISBN 966–7714–96–9)

67. Кримінальне право України. Загальна частина : тексти лекцій : навчально-методичний посібник / А. Я. Берш, В. П. Кедик, Е. Е. Кузьмін та ін. ; за заг. ред. Н. А. Мирошниченко, Є. Л. Стрельцової ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Астропринт, 2022. 328 с. (Серія «Сила права / Power of Law»).

68. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А. А. Вознюк ; вступ. слово О. О. Дудорова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

69. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

70. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. А. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. ; за заг. ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Атіка, 2008. 712 с.

71. Кримінальне право України. Частина 1 : конспект лекцій : навчально-методичний посібник для здобувачів денної та заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» / О. В. Попович, Л. В. Томаш., П. П. Латковський. Чернівці, 2022. 182 с.

72. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Г. В. Андрусів та ін. ; ред. П. С. Матишевський та ін. ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 891 с. (ISBN 966–7302–50–4)
73. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
74. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум : навчальний посібник / за заг. ред. В. Я. Горбачевського. Київ : Атіка, 2005. 696 с.
75. Кримінальне право. Загальна частина : навчальний посібник / О. М. Волуйко та ін. Київ : ІВЦ НГУ, 2023. 288 с.
76. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341–III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text> (дата звернення: 16.11.2025)
77. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon-pro.ligazakon.net/document/KD0006?id=KD0006&ed=1961_06_27&an=481666&lake=header_block-click-redaction_chose&land=UA&context=UA (дата звернення: 16.11.2025)
78. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с. (ISBN 978–966–458–427–9)
79. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text> (дата звернення: 14.12.2025)
80. Куц В. М. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об’єктивних ознак складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 102–108.

81. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1996. Вип. 1. С. 17–23.
82. Лантінов Я. О. Щодо визначення кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України. *Часопис з юридичних наук*. 2014. URL: <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1639>. (дата звернення: 03.06.2025)
83. Луцький Т. М. Порушення принципу «non bis in idem» під час кримінально-правової кваліфікації злочинів, що мають своїм наслідком необережне заподіяння смерті особі. *Polish journal of science*. 2020. № 25. Vol. 4. С. 62–65.
84. Любавіна В. П. Вина як кримінально-правова категорія та її вплив на кваліфікацію злочину. *Молодий вчений*. 2021. № 6 (94). С. 69–71. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-6-94-15>
85. Марчак В. Я. Обмежена осудність: актуальні питання практичного застосування. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 190–195.
86. Метельський І. Д. Працівник правоохоронного органу як учасник кримінально-правових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків : Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України, 2020. 23 с.
87. Мирошніченко А. К. Запобіжний вплив санкції та покарання за злочини, вчинені проти працівника правоохоронного органу та суду. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2016. № 2 (14). С. 237–243.
88. Мірошніченко С. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті д.ю.н., професора, заслуженого працівника народної освіти України В. К. Матвійчука (м. Київ, 22 листоп. 2024 р.) / упоряд. П. А. Воробей. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2024. С. 57–60.

89. Науково-практичний коментар до статті 23 Кримінального кодексу України (станом на 01.01.2009). URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/KK004523>

90. Науково-практичний коментар до статті 348 Кримінального кодексу України (станом на 01.01.2009). URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/KK004867?land=UA&context=UA&an=16> (дата звернення: 14.12.2025)

91. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., перероб. та допов. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

92. Новак К. М. Основні особливості Кримінального кодексу УСРР 1922 р. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали I Всеукраїнської наукової конференції (м. Харків, 15 берез. 2013 р. – 15 квіт. 2013 р.) ; *Конституційне будівництво в УРСР за радянських часів* : матеріали круглого столу (м. Харків, 24 берез. 2013 р.). Харків, 2013. С. 201–202.

93. Окрема думка судді Касаційного кримінального суду Верховного Суду ОСОБА 1 у справі № 737/838/16–к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97175124> (дата звернення: 14.02.2026)

94. Павлова Т. О. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення як психолого-правове явище. *Правова держава*. 2025. № 60. С. 141–148. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.60.348094>

95. Печора К. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу / Національна академія внутрішніх справ. 2017. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4452647a-e6db-492f-b632-aa8ac202bea2/content> (дата звернення: 30.01.2026)

96. Полійовська М. Т. Характеристика кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя і здоров'я працівника правоохоронного органу. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 1. С. 235–241.

97. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2019 р. у справі № 629/847/15–к (провадження № 13–70кс19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105184> (дата звернення: 22.02.2026)

98. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 серпня 2023 р. у справі № 633/195/17 (провадження № 13–39 кс 23). *Іменем України*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900> (дата звернення: 18.11.2025)

99. Постанова Верховного Суду – Касаційного кримінального суду від 3 лютого 2022 р. у справі № 750/4654/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103132870> (дата звернення: 13.02.2026)

100. Постанова Верховного Суду – Касаційного кримінального суду від 11 травня 2021 р. у справі № 737/838/16–к (51–1383км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97175076> (дата звернення: 14.02.2026)

101. Постанова Верховного Суду від 9 квітня 2024 р. у справі № 607/13583/17 / Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118297129> (дата звернення: 22.02.2026)

102. Постанова Верховного Суду від 10 грудня 2024 р. у справі № 163/2670/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123841640> (дата звернення: 16.12.2025)

103. Постанова Верховного Суду від 10 листопада 2021 р. у справі № 671/396/20 (провадження № 51–3377км21) / Колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101138438> (дата звернення: 22.02.2026)

104. Постанова Верховного Суду від 11 березня 2021 року у справі № 740/1193/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95502538> (дата звернення: 15.12.2025)

105. Постанова Верховного Суду від 11 серпня 2022 р. у справі № 446/838/21 / Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774898> (дата звернення: 22.02.2026)

106. Постанова Верховного Суду від 14 листопада 2018 р. у справі № 753/19690/14–к / Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77969071> (дата звернення: 22.02.2026)

107. Постанова Верховного Суду від 17 вересня 2020 року у справі № 404/1800/17 (провадження № 51–4811км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702625> (дата звернення: 14.12.2025)

108. Постанова Верховного Суду від 2 грудня 2019 р. у справі № 664/425/16–к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86162661> (дата звернення: 22.02.2026)

109. Постанова Верховного Суду від 21 жовтня 2025 р. у справі № 459/176/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131320194> (дата звернення: 16.12.2025)

110. Постанова Верховного Суду від 21 листопада 2023 р. у справі № 382/60/20 (провадження № 51–2985км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115127006> (дата звернення: 22.02.2026)

111. Постанова Верховного Суду від 22 лютого 2022 р. у справі № 559/2733/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103906856> (дата звернення: 16.02.2026)

112. Постанова Верховного Суду від 22 лютого 2022 р. у справі № 591/7679/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103886595>

113. Постанова Верховного Суду від 23 березня 2021 р. у справі № 720/2182/18 (провадження № 51–6156км20) / Перша судова палата. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95905246> (дата звернення: 30.01.2026)

114. Постанова Верховного Суду від 25 травня 2023 р. у справі № 753/12581/20 / Перша судова палата Касаційного кримінального суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192801> (дата звернення: 30.01.2026)

115. Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2024 р. у справі № 201/9248/20 / Третя судова палата Касаційного кримінального суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122849528> (дата звернення: 30.01.2026)

116. Постанова Верховного Суду від 21 вересня 2021 р. у справі № 495/8147/17 (провадження № 51–753км21) / Перша судова палата Касаційного кримінального суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99951241>

117. Правда Руська. *Літопис*. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення: 16.11.2025)

118. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 26.07.1995 за № 255/791 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 30.01.2026)

119. Приходько Т. М. Поняття та критерії неосудності за Кримінальним кодексом України. 2016. С. 6–9. URL: <https://elar.navs.edu.ua> (дата звернення: 16.12.2025)

120. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781–XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 17.11.2025)

121. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України : Закон України від 28.01.2014 № 732–VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-18#Text> (дата звернення: 17.11.2025)

122. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України від 14.05.2015 № 421–VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-19#n8> (дата звернення: 18.11.2025)

123. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян : Закон України від 16.01.2014 № 721–VII // База даних «Законодавство

України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-18/ed20140116> (дата звернення: 17.11.2025)

124. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України і Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я і майно суддів, працівників правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку, та громадян : Закон України від 02.10.1996 № 388/96–ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388/96-%D0%B2%D1%80/ed19961002#Text> (дата звернення: 16.11.2025)

125. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року : Закон України від 23.02.2014 № 767–VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#Text> (дата звернення: 18.11.2025)

126. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 16.12.2020 № 2617–IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення: 13.04.2026)

127. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України : Закон України від 22.02.2000 № 1483–III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1483-14/ed20000329#Text> (дата звернення: 17.11.2025)

128. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794–VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення: 22.02.2026)

129. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2021–2025 роки / Офіс Генерального прокурора України : офіц. вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.03.2026)

130. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 № 7 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text> (дата звернення: 16.12.2025)

131. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 № 1489-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 16.12.2025)

132. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 13.04.2026);

133. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 22.02.2026)

134. Проблеми реформування кримінальної юстиції України : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернівці, 25–26 трав. 2023 р.) / відп. ред. : В. М. Юрчишин, О. В. Попович. Чернівці : Технодрук, 2023. 196 с.

135. Проект нового Кримінального кодексу України (Draft of the new Criminal Code of Ukraine). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 17.02.2026)

136. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції

України положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання : Рішення КСУ від 29.12.1999 № 11-рп/99 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text> (дата звернення: 16.11.2025)

137. Роз'яснення: Умисел та його види (19 лютого 2018). URL: <https://lh.pl.court.gov.ua/sud1617/pres-centr/news/434620/> (дата звернення: 12.02.2026)

138. Рудковська М. Р. Значення об'єктивної сторони складу злочину для характеристики суспільної небезпеки діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 334–342.

139. Семенюк-Прибатець А. В. Поняття знищення та пошкодження майна у кримінальному праві України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 207–219.

140. Сенченко Н. М. Презумція осудності. Аеро-2011. *Повітряне і космічне право* : матер. II Міжнародної наукової конференції «Становлення держави та права в умовах глобалізації : теоретичний та практичний аспект» (м. Київ, 24 лют. 2012 р.). Ніжин : ПП Лисенко М. М, 2012. С. 251–253.

141. Сийпловіч М. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 614 с.

142. Склад злочину: закон, теорія та практика : монографія / В. В. Сухонос, В. В. Сухонос (мол.). Суми : Університетська книга, 2018. 200 с.

143. Созанський Т. І., Здреник І. В. Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.

144. Судова статистика. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2021–2025 роки / Державна судова адміністрація України : офіц. вебсайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 20.03.2026)

145. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення : матер. наукової конференції студентів / відп. за вип. Б. Б. Семак. Львів : Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2023. 772 с.

146. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України: теоретичні та прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т публічного права. Київ, 2019. 226 с.

147. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навчальний посібник. Харків : УкрЮА, 1994. 76 с.

148. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2015. 807 с.

149. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2002. 543 с.

150. Топчій В. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник у схемах / В. В. Топчій, Г. В. Дідківська, Т. О. Мудряк ; Держ. фіскальна служба України, Ун-тет ДФС України, Союз юристів України, ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Вінниця : ТВОРИ, 2019. 344 с.

151. Удод А. М. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 345 Кримінального кодексу України (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу). *Науковий вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2018. № 1–2. DOI: <https://doi.org/10.31558/2518–7953.2018.1–2.10>

152. Удод А. М. Характеристика об'єкта погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України). *Європейські перспективи*. 2013. С. 122–128. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 18.02.2026)

153. Удод А. М., Крушеницький А. В. Особливості кваліфікації погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу за сукупністю злочинів та повторністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 510–513. DOI: 10.32782/2524–0374/2023–10/124

154. Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції кримінально-правових норм, частини та цілого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 110–114. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr%5F2019%5F55%282%29%5F%5F27%2Epdf)

[bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr%5F2019%5F55%282%29%5F%5F27%2Epdf](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr%5F2019%5F55%282%29%5F%5F27%2Epdf)

155. Ухвала Апеляційного суду Кіровоградської області від 17 листопада 2015 р. у справі № 405/9650/13–к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53552120> (дата звернення: 30.01.2026)

156. Ухвала Верховного Суду від 19 липня 2022 р. у справі № 0508/736/12 (провадження № 51–1588км18) / Касаційний кримінальний суд, Друга судова палата. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359454> (дата звернення: 24.01.2026)

157. Фоменко М. В. Кримінально-правове значення мотиву: аналіз наукової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 43–49. (ISSN 2304–4756)

158. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Атіка, 2004. 488 с.

159. Харь І. О. Суб'єкт злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочини проти журналістів. *Юридична наука*. Київ : Лазурит-Поліграф, 2017. № 7. С. 126–142.

160. Храмцов О. М. Погроза в кримінальному праві України (питання теорії та практики). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 39. С. 29–37.

161. Храмцов О. М. Психічне насильство у кримінальному праві: поняття та ознаки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 34. С. 130–134.

162. Чайка В. О. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони

громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Акад. адвокатури України. Київ, 2012. 16 с.

163. Шміло Н. В. Проблеми тлумачення поняття «працівник правоохоронного органу». *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. Вип. 16. С. 152–158.

164. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. (ISBN 966–7492–00–1).

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент



Руслан СТРОЦЬКИЙ

2026

АКТ

30.03 2026

м. Львів

№ 9

**Про впровадження результатів дисертації
Юрків Марти Тарасівни на тему
«Відповідальність за посягання на життя
та здоров'я працівника правоохоронного
органу за кримінальним правом України»
у наукову діяльність ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- т.в.о. завідувача відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури Валентини ЛІСОВСЬКОЇ;
- декана факультету №1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), доктора юридичних наук, доцента, майора поліції Ігоря ФЕДЧАКА;
- завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету №1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), кандидата юридичних наук, професора Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН;
- професора кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), керівника теми науково-дослідної роботи з державною реєстрацією «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (№ 0124U005075, 2024-2027), кандидата юридичних наук, професора Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх опублікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила основні положення дисертації Марти

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент



Руслан СТРОЦЬКИЙ

30. 03. 2026

м. Львів

№ 27

**Про впровадження результатів дисертації
Юрків Марти Тарасівни на тему
«Відповідальність за посягання на життя та
здоров'я працівника правоохоронного
органу за кримінальним правом України» в
освітній процес ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛОЗИНСЬКОЇ;
- начальника відділу організації наукової діяльності кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету №1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), доктора юридичних наук, доцента, майора поліції Ігоря ФЕДЧАКА;
- завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету №1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), кандидата юридичних наук, професора Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

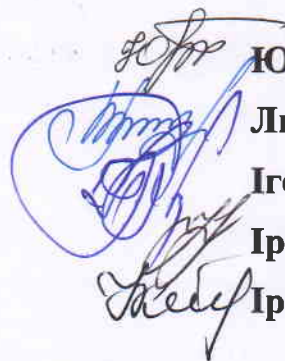
Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила основні положення і результати дисертації Марти ЮРКІВ «Відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Проаналізовано основні результати дослідження Юрків М.Т., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Полійовська М.Т. Характеристика кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на життя і здоров'я працівника правоохоронного органу. *Фаховий юридичний журнал категорії «Б» Право і суспільство*. 2023. Вип. 2. т. 1. С. 235–241. DOI: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_1/35.pdf
2. Полійовська М.Т. Поняття та значення «Працівник правоохоронного органу». *Фаховий юридичний журнал категорії «Б» Право і суспільство*. 2023. Вип. 3. т. 1. С. 272–277. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/3_2023/40.pdf
3. Полійовська М.Т. Принципи кримінального права України та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. Вип. 83. ч. 3. С. 116–121. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/20-2.pdf>
4. Юрків М.Т. Проблемні питання кримінально – правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів у кримінальному кодексі України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2025. Вип. 87. ч. 3. С. 364–369. DOI: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/57.pdf>
5. Юрків М.Т. Сучасний стан та методологія дослідження правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2025. № 6. С. 181–184. http://lsej.org.ua/6_2025/39.pdf
6. Полійовська М.Т. Responsibility for encroachment on the life and health of a law enforcement officer under criminal law of Ukraine. *Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Die Kommunikation. Das Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 30 березня 2023 року). Львів, 2023. С. 114–116.
7. Юрків М.Т. Переслідування, погрози, насильство чи викрадення малолітніх дітей працівника правоохоронного органу з метою впливу на його службову діяльність. *Правові засоби захисту прав і свобод дитини в Україні*: матеріалах круглого столу Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, 30 травня 2025 року) / упорядник І. Б. Газдайка–Василишин. Львів: 2025; С. 88–93.
8. Юрків М.Т. Кримінально правове регулювання захисту діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану. Війна та мир з злочин і покарання: матеріали XI (24) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 04 – 05 червня 2025 року) / упорядник І. Б. Газдайка–Василишин. Львів: 2025; С. 228–235.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці ЮРКІВ М.Т. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі ЛьвДУВС, зокрема при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальне право», «Кримінально правова кваліфікація», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:



Юлія ЛОЗИНСЬКА
Людмила ПАВЛИК
Ігор ФЕДЧАК
Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН
Ірина КРАВЕЦЬ

ЮРКІВ «Відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України», а також публікації, які відображають результати дослідження.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії Марти ЮРКІВ «Відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України» містить науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання у науковій діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема:

1) проведення подальших наукових досліджень в тематиці питання кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу;

2) підготовці наукового звіту за темою науково-дослідної роботи з державною реєстрацією «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0124U005075, 2024-2027 рр.);

3) виконання наукових робіт, цитування результатів наукової роботи, підготовки наукових доповідей та фахових статей, які презентують вже отримані результати або присвячені подальшому дослідженню проблем пошуково-пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні;

4) використання положень дисертаційної роботи у проведенні наукових семінарів, круглих столів та конференцій, присвячених проблемам кримінально-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу та дотичних до даної проблематики питань.

Члени комісії:



Людмила ПАВЛИК

Валентина ЛІСОВСЬКА

Ігор ФЕДЧАК

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

Руслан ШЕХАВЦОВ

Ірина КРАВЕЦЬ